

fpzg Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih
znanosti

 **Hanns
Seidel
Stiftung**

Ured u Zagrebu

MEDIJI, NOVINARSTVO I LJUDSKA PRAVA

uredile Viktorija Car i Marijana Matović

MEDIJI, NOVINARSTVO I LJUDSKA PRAVA

Zbornik radova 7. regionalne znanstvene
konferencije *Vjerodostojnost medija*

„Novinarstvo i ljudska prava“

uredile Viktorija Car i Marijana Matović

Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
Hanns-Seidel-Stiftung
Zagreb, 2017.

Izdavači:

Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i Hanns-Seidel-Stiftung

Za izdavače:

prof. dr. sc. Lidija Kos-Stanišić, dekanica Fakulteta političkih znanosti

dr. sc. Klaus Fiesinger, regionalni direktor za jugoistočnu Europu, Hanns-Seidel-Stiftung

Urednice:

izv. prof. dr. sc. Viktorija Car, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, Hrvatska

Marijana Matović, MA, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd, Srbija

Recenzenti:

doc. dr. sc. Boris Beck, Sveučilište Sjever, Odjel za novinarstvo, Koprivnica, Hrvatska

doc. dr. sc. Jelena Surčulija Milojević, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd, Srbija

izv. prof. dr. sc. Lejla Turčilo, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Dizajn naslovnice:

Mirjana Mandić, Verzije d.o.o., Lug Samoborski

Prijelom:

Mirjana Mandić, Verzije d.o.o., Lug Samoborski

Tisak:

Kolorklinika, Zagreb

Naklada:

200 komada

ISBN 978-953-8174-05-6 (Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu)

ISBN 978-953-95835-9-8 (Hanns-Seidel-Stiftung)

Organiziranje 7. regionalne znanstvene konferencije *Vjerodostojnost medija*, „Novinarstvo i ljudska prava“ koja je održana u Zagrebu 19. – 21. svibnja 2016. godine te tisak ovog zbornika radova s konferencije ostvareni su u suradnji Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i zagrebačkog ureda Hanns-Seidel-Stiftung. Sadržaj ovog zbornika isključiva je odgovornost autora i autorica članaka i nužno ne odražava stavove izdavača.

Sadržaj

Viktorija Car i Marijana Matović Predgovor: Mediji, novinarstvo i ljudska prava	1
---	---

MEDIJI I LJUDSKA PRAVA

Rade Veljanovski Ljudska prava i odgovornost novinara	7
---	---

IZVJEŠTAVANJE O IZBJEGLICAMA I MIGRANTIMA

Anja Stević i Viktorija Car Vizualno portretiranje izbjeglica i migranata – ikonske fotografije	19
Jelena Jurišić, Lucia Vesnić Alujević i Duje Bonacci Stvaranje agendi: slučaj izbjegličke krize u hrvatskim medijima	39
Zarfa Hrnjić Kuduzović Uloga elitnih izvora u izvještavanju o migrantskoj krizi u dnevničkim novinama <i>Oslobođenje</i>, <i>Jutarnji list</i> i <i>Politika</i>	57

PRAVA DJECE U MEDIJIMA

Željana Ivanuš Mogu li mehanizmi medijske samoregulacije zaštititi prava djece u medijima?	75
Lana Ciboci i Leali Osmančević Percepcija učenika osmih razreda o prikazu djece i njihovih prava u hrvatskim medijima	91
Stjepka Popović Analiza <i>online</i> komentara vijesti o seksualnom zlostavljanju djece: uloga izvještavanja u podržavanju stavova o seksualnom zlostavljanju i stereotipa o žrtvama i počiniteljima	105

BIOGRAFIJE AUTORICA I AUTORA	127
---	-----

Predgovor: Mediji, novinarstvo i ljudska prava

U vremenu velikih i kontinuiranih tehnoloških promjena u sferi medija i komunikacija novinarska profesija suočava se s velikim i važnim izazovima (Allen i sur., 2015; Car i sur., 2016; Rottwilm, 2014; McBride i Rosenstiel, 2013; Kleis Nielsen, 2012). Neki od tih izazova odnose se na očuvanje kredibiliteta profesije i na očuvanje osnovnih ljudskih prava, u čijem su središtu pravo na informiranje i pravo na izražavanje mišljenja. Mediji pritom predstavljaju platformu na kojoj se razvijaju, pojačavaju i slabe odnosi moći između pojedinaca, skupina i institucija u društvu. U toj interakciji medijaliziranih odnosa, pletu se interesne mreže i različiti ciljevi, kao što su „legitimizacija, utjecaj, kontrola, status i, u porastu, profit“ (Freedman, 2014: 3). Istovremeno mediji predstavljaju najmasovniju i najznačajniju platformu za izražavanje slobode govora, preduvjeta medijskih sloboda; međutim, ni u demokratskim zemljama sloboda izražavanja u medijima nije automatski osigurana novinarima i urednicima (Car, 2016: 190).

S druge strane nalaze se oni čiji se glasovi rijetko čuju u medijima i o kojima drugi komunikatori u javnom diskursu oblikuju dominantne prezentacije u javnosti. Među tim „nečujnim“ glasovima o kojima drugi svjedoče *umjesto i prije* njih samih jesu, prije svega, djeca kao povijesno „najbrojniji isključeni“ (Wall i Anandini, 2011) te izbjeglice i migranti u tranzitu koji se nalaze u posebno rizičnim, često opasnim situacijama u kojima su im ugrožena temeljna ljudska prava (izloženi su nasilju, smrti, gladi, nedostatku pitke vode, lijekova i osnovnih higijenskih uvjeta) (Crépeau, 2016). Pretpostavlja se da čak 224 milijuna izbjeglica i migranata trenutno živi izvan svojih domovina (UN, 2017). Zajedničko objema ovim grupama je to što nemaju nikakve političke resurse kojima bi mogli iznijeti svoje zahtjeve, svoja iskustva i svoje perspektive. Obje ove društvene grupe, svaka na svoj način, sustavno su isključene iz javnog dijaloga. Ako promotrimo njihovo dominantno sudjelovanje u medijskoj sferi kroz Hartovu ljestvicu participacije (1992), i djeca, kao i izbjeglice i migranti, mogu se svrstati u prva tri neparticipativna modela: 1) manipulaciju; 2) dekoraciju i 3) *tokenism*, koji podrazumijeva konstrukciju da su uključeni, a zapravo nisu. Veću mogućnost samoreprezentacije i smislenog sudjelovanja u rješavanju problema koji ih se tiču marginalizirane društvene grupe mogu dobiti samo ukoliko ih politički, a u okviru njega i medijski, kontekst podržava i otvoren je za njihovu stvarnu participaciju. U tom smislu njihov glas u javnosti jest njihov alat za participaciju, a uloga medija, prvenstveno novinara, jest da im to ljudsko pravo omoguće. Otvaranje medijskog prostora za njihovo sudjelovanje znači i otvaranje mogućnosti da se, zajedno s njima, uzimajući u obzir njihova iskustva, pronađu nova rješenja za suosjećajni suživot i stvarni pluralizam u medijima. Pravo na participaciju „nije samo pravo da se bude različit nego i, u višedijaloškom smislu, pravo da se napravi promjena za cjelinu“ (Wall i Anandini, 2011: 386). Sloboda izražavanja koja pretpostavlja postojanje slobodnih i vjerodostojnih medija jedan je od preduvjeta demokracije te razvoja aktivnog i odgovornog civilnog društva.

Potaknuti medijskim praćenjem izbjegličke krize koja se intenzivirala u Hrvatskoj, Srbiji i susjednim zemljama 2015. godine, ali i uopće medijskim izvještavanjem o manjinskim zajednicama i marginalnim društvenim skupinama, a posebno o djeci, sedmu regionalnu konferenciju *Vjerodostojnost medija* naslovili smo *Novinarstvo i ljudska prava*. Konferencija se održala na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu od 19. do 21. svibnja 2016., a zadaća joj je bila otvoriti raspravu o ulozi medija u promociji koncepta ljudskih prava i osiguravanja vidljivosti svih građana i građanki, bez obzira na njihovu ekonomsku i političku moć i probleme s kojima se u društvu suočavaju.

Cilj konferencije *Vjerodostojnost medija* lokalnog je (regionalnog) karaktera – umrežavanje i predstavljanje rezultata relevantnih istraživanja iz područja medija, komunikacija i novinarstva koji se odnose na medijske sustave i medijska tržišta zemalja u regiji: Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Hrvatsku, Makedoniju, Sloveniju i Srbiju. Do sada su održane konferencije u Zagrebu (2010., 2015. i 2016.), Beogradu (2011.), Sarajevu (2012.), Dubrovniku (2013.) i Mostaru (2014.).

Ovaj zbornik radova s konferencije donosi tekstove koji se bave analizom medijskog izvještavanja i medijske reprezentacije dvije izrazito osjetljive društvene skupine: izbjeglica i migranata te djece, iz perspektive ljudskih prava.

Zbornik otvara tekst Rade Veljanovskog „Ljudska prava i odgovornost novinara“ u kojem se, nakon kratkog osvrtu na evoluciju koncepta ljudskih prava autor fokusira na suvremeno formuliranje tog pojma u okviru ključnih međunarodnih i europskih dokumenata. Autor opisuje na koji su način ljudska prava, u čijem su središtu pravo na informiranje i pravo na izražavanje, institucionalno zaštićena te na koji način njihovo kršenje urušava politički dijalog i javnu kritiku u demokratskim društvima.

Nakon uvodnog teksta slijedi poglavlje *Izvještavanje o izbjeglicama i migrantima* u okviru kojeg se nalaze tri teksta u kojima se iz različitih kutova analiziraju načini na koje su mediji izvještavali o migrantskoj krizi 2015. godine. Anja Stević i Viktorija Car otvaraju poglavlje tekstem „Vizualno portretiranje izbjeglica i migranata – ikonske fotografije“ u kojem, koristeći metode uzorkovanja iz velikih baza podataka (*big data*), identificiraju pet fotografija s ikonografskim karakteristikama koje reprezentiraju medijski diskurs o migrantskoj krizi na društvenoj mreži Twitter, na profilima najrelevantnijih svjetskih medija. Kvalitativnom metodom analize narativa autorice pokazuju zbog čega određene fotografije, u mnoštvu ostalih fotografija koje reprezentiraju određeni društveni problem, dobivaju obilježja ikonskih. Jelena Jurišić, Lucia Vesnić Alujević i Duje Bonacci u tekstu „Stvaranje agendi: slučaj izbjegličke krize u hrvatskim medijima“ analiziraju izvještavanje o izbjegličkoj krizi u osam hrvatskih *online* medija. Metodom analize sadržaja autori su istražili na koji su se način tijekom perioda u kojem je Hrvatska postala dio tzv. „balkanske rute“ mijenjale medijska i politička agenda u odnosu na migrante i izbjeglice. Uz pomoć alata VoxPopuli izmjerili su i pokazali kako je publika reagirala na članke iz uzorka. Treći i posljednji tekst u ovom poglavlju jest tekst Zarfe Hrnjić Kuduzović „Uloga elitnih izvora u izvještavanju o migrantskoj krizi u dnevnim novinama *Oslobođenje*, *Jutarnji list* i *Politika*“. Autorica metodom analize sadržaja istražuje na koji način su tzv. „elitni“ izvori utjecali na oblikovanje dominantne medijske slike o migrantima

tijekom 2015. i 2016. godine te kakva je bila dinamika izvještavanja o toj temi u dnevnim novinama triju zemalja koje su bile dio tzv. "balkanske rute" – u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji.

Naslov drugog poglavlja ovog zbornika jest *Prava djece u medijima*. U njemu četiri autorice analiziraju na koji način mediji komuniciraju prava djece. Željana Ivanuš u tekstu „Mogu li mehanizmi medijske samoregulacije zaštititi prava djece u medijima?“ na temelju podataka dobivenih od hrvatskog Novinarskog vijeća časti analizira u kojoj se mjeri novinari i urednici pridržavaju etičkih načela koja su navedena u Kodeksu časti hrvatskih novinara. Istraživanje, između ostalog, pokazuje kako mediji najčešće krše prava djece kada izvještavaju o nasilju nad djecom te otkriva da tiskani mediji češće krše prava djece na privatnost od elektroničkih medija. Lana Ciboci i Leali Osmančević u članku „Percepcija učenika osmih razreda o prikazu djece i njihovih prava u hrvatskim medijima“ pokazuju kako učenici na kraju osnovnoškolskog obrazovanja percipiraju svoja prava i reprezentaciju prava djece u medijima. Posljednji tekst u zborniku jest „Analiza *online* komentara vijesti o seksualnom zlostavljanju djece: uloga izvještavanja u podržavanju stavova o seksualnom zlostavljanju i stereotipa o žrtvama i počiniteljima“ autorice Stjepke Popović. Kvantitativnom i kvalitativnom analizom sadržaja vijesti o seksualnom zlostavljanju djece koje je objavio portal Jutarnji.hr u odabranom razdoblju i pripadajućih *online* komentara na Facebooku autorica pokazuje koji se dominantni stavovi i stereotipi kreiraju i perpetuiraju vezano uz taj izrazito važan društveni problem, i u medijima i kod publike. Također, autorica objašnjava na koji su način stereotipi o toj temi koji se ponavljaju u medijima povezani s percepcijama žrtve, počinitelja i čina zlostavljanja u stavovima publike.

Ovaj zbornik nije mogao prenijeti sve teme koje su prezentirane i o kojima se raspravljalo na konferenciji. Izbor članaka usmjeren je na ljudska prava u medijima, i to prvenstveno kada su u pitanju dvije ranjive društvene skupine – djeca te izbjeglice i migranti. Nadamo se da će i ovaj, kao i prethodni zbornici konferencija *Vjerodostojnost medija*, biti čitan te da će izabrani članci čitateljima biti inspirativni za neka nova istraživanja.

Vjerujemo da mediji, a prije svega novinarski profesionalci zajedno sa svojom publikom, mogu praviti iskorake iz „spirale šutnje“ (Noelle-Neumann, 1984) poštivanjem i promoviranjem ljudskih prava i beskompromisnim izražavanjem zahtjeva za socijalnu inkluziju u javni govor. Uloga je akademske zajednice da na tom putu pomogne i medijima i javnosti, pružajući informacije o stanju u društvu, o ranjivosti manjinskih i marginaliziranih društvenih grupa, kao i o preprekama pred kojima se nalaze na putu za ostvarenje svojih ljudskih prava, a sve na temelju rezultata znanstvenih istraživanja te raspravljajući o različitim aspektima problema, s različitim teorijskih polazišta, te o njihovim različitim razumijevanjima i interpretacijama.

Viktorija Car i Marijana Matović

U Zagrebu i Beogradu, 30. lipnja 2017.

Literatura

- Allen, Gene; Craft, Stephanie; Waddell, Christopher i Young, Mary Lynn (ur.) (2015) *Toward 2020: New Directions in Journalism Education*. Toronto: Ryerson Journalism Research Centre.
- Car, Viktorija (2016) Moć medija: između slobode izražavanja i govora mržnje?, str. 187-215, u: Kulenović, Enes (ur.) *Govor mržnje u Hrvatskoj*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Car, Viktorija; Radojković, Miroljub i Zlateva, Manuela (ur.) (2016) *Requirements for Modern Journalism Education – The Perspective of Students in South East Europe*. Sofia: Konrad Adenauer Stiftung.
- Crépeau, François (2016) Statement by Mr. François Crépeau, Special Rapporteur on the Human Rights Of Migrants. 31st Session HRC, Side-event “Migrants in Transit”. Geneva, 14.03.2016. http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Migration/StudyMigrants/FrancoisCrepeau_Migrantsintransitevent.pdf (30.06.2017.).
- Freedman, Des (2014) *The Contradictions of Media Power*. London: Bloomsbury.
- Hart, Roger A. (1992) Children’s Participation: From Tokenism to Citizenship. *Innocenti Essays* No. 4 UNICEF. https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf (30.06.2017.).
- Kleis Nielsen, Rasmus (2012) *Ten Years that Shook the Media World Big Questions and Big Trends in International Media Developments*. Reuters Institute for the Study of Journalism. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/Nielsen%20%20Ten%20Years%20that%20Shook%20the%20Media_0.pdf (30.06.2017.).
- McBride, Kelly i Rosenstiel, Tom (2013) *The New Ethics of Journalism: Principles for the 21st Century*. Washington, DC: CQ Press.
- Noelle-Neumann, Elisabeth (1984) *The Spiral of Silence. Public Opinion – Our Social Skin*. Chicago: Chicago University Press.
- Rottwilm, Philipp (2014) *The Future of Journalistic Work: Its Changing Nature and Implications*. Reuters Institute for the Study of Journalism. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/The%20Future%20of%20Journalistic%20Work%20-%20Its%20Changing%20Nature%20and%20Implications.pdf> (30.06.2017.).
- UN (2017) Migration and Human Rights. <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/Pages/MigrationAndHumanRightsIndex.aspx> (30.06.2017.).
- Wall, John i Anandini, Dar (2011) Children’s Political Representation: The Right to Make a Difference. *International Journal of Children’s Rights* 19 (4): 595-612.

MEDIJI I LJUDSKA PRAVA

Ljudska prava i odgovornost novinara

Sažetak

Razvojem javne sfere, medija i društva u celini, sazreva svest da se celokupan korpus ljudskih prava mora posmatrati kroz prizmu delovanja medija i novinara, jer je u savremenom svetu teško ostvariti bilo koje pravo, ako o njemu nije moguća javna debata i ako primeri kršenja prava nisu medijski posredovani. U toj komunikološki shvaćenoj važnosti informacije da ona ima saznavnu, ali i akcionu ravan, nastaje imperativ uloge novinara i medija da ostvaruju obaveze koje iz savremenih demokratskih relacija proizilaze. Odgovorno novinarstvo, zasnovano na profesionalnim i etičkim principima, mora stalno da u fokusu svoje pažnje i svoje prakse ima ljudska prava u celini, da ih afirmiše i da ih štiti. U tom smislu se obaveza novinara nalazi na relaciji regulacija – samoregulacija, sa tenedencijom naglaska ovog drugog. Autor se u tekstu bavi evolucijom određenih pojmova u okviru teme i poimanjem odnosa ljudskih prava i delovanja novinara u svetlu evropske medijske politike.

Ključne reči: ljudska prava, mediji, novinari, odgovornost, samoregulacija

Evolicija pojma

Viševjekovna traganja za artikulacijom ljudskih sloboda i prava rezultiraju u XVIII veku formulom „ljudska prava“ u koju se tada svrstava i sloboda štampe, sloboda izražavanja odnosno informisanja.

„U anglo-američkoj i francuskoj republikanskoj tradiciji, sloboda štampe je čvrsto uspostavljena do kraja osamnaestog veka kao ideal, neophodan uslov za demokratsko (samoupravno) i pravedno društvo i praktičan cilj pravnih i političkih reformi.“ (McQuail, 2003: 167)

Oblast ljudskih prava postaje univerzalna, sveobuhvatna te uključuje ostvarivanje svih potreba ljudi koje u savremeno doba, razvojem demokratije i ravnopravnosti, postaju legitimne.

„Ova ideja ima svoju 'složenu filozofsku osnovu'. Ipak, dva centralna pojma filozofije ljudskih prava su jednostavna i lako shvatljiva. To su pojmovi individualnosti ljudskog bića i samostalnosti njegove ličnosti. Čovek je shvaćen kao biće koje ima vlast nad svojim postupcima i kod koga se uzrok delanja nalazi prvenstveno u njemu samom.“ (Lilić, 1995: 227)

Pravo na život, slobodu, dostojanstvo, jednakost i kasnije još mnoga prava koja su dopunjavala korpus ljudskih prava, smatraju se prirodnim pravima čoveka. Prvobitno povezivanje ostalih ljudskih prava sa njihovom slobodnom artikulacijom u javnoj sferi dugo je pominjano u tumačenjima dometa Francuske buržoaske revolucije, odnosno Deklaracije o pravima čoveka i građanina iz 1789. godine. Međutim, sloboda javnog govora, odnosno sloboda izražavanja, pominje se kao ljudsko pravo trideset godina ranije u spisu švedskog autora Petera Foškola (Peter Forsskal) „Razmišljanja o građanskoj slobodi“¹. Foškol 1759. godine potvrđuje ideju jedinstva individualnosti i slobode: „Što više čovek živi po sopstvenom nahođenju, to je slobodniji“, a zatim konstatuje „život i snaga građanske slobode sastoje se, stoga, iz ograničene Vlade i neograničene slobode pisanja“ (Foškol, 2015: 10). U istom tekstu autor dalje kaže da „razumni Ustavi i čast pojedinaca od takve slobode pisanja ne mogu pretrpeti nikakvu veliku štetu (...) sloboda pisanja uzdiže nauke, uklanja štetno pisanje, zauzdava sve nepravde činovnika i predstavlja najsigurniju odbranu Vlade u slobodnoj državi“ (Foškol, 2015: 11). U ovim stavovima mogu se prepoznati formulacije slobode govora i slobode štampe, artikulisane nešto kasnije u francuskoj i američkoj revoluciji, kao izvorišta slobode koja daju moć veću od one koju ima vlada. Foškol, dakle, govori o slobodi pisanja, a iz konteksta je jasno da misli na slobodno objavljivanje takvih tekstova kojima se izražava sloboda stavova. Stavovi i zalaganja Petera Foškola sadržani su u Aktu o slobodi štampe koji je u Švedskoj donet 1766. godine.

1 Ovaj spis je prvi put u moderno doba pretstavljen javnosti na međunarodnoj konferenciji „Sloboda informacija: ka otvorenoj vladi u novim demokratijama“ održanoj u Budimpešti od 5. do 7. maja 1992. godine.

Dvadeset tri godine kasnije, Francuska buržoaska revolucija je u Deklaraciji o pravima čoveka i građanina, formulisala pravo na „slobodnu izmenu misli i mišljenja“ kao „jedno od najdragocenijih prava čoveka“ (Mrđenović, 1989: 138). U istom dokumentu pre toga su navedena ostala fundamentalna ljudska prava: sloboda, jednakost, svojina, sigurnost, otpor ugnjetavanju. Od tog momenta, od donošenja Deklaracije o pravima čoveka i građanina, korpus ljudskih prava je pravno i jezički usavršavan i dopunjavan, ali su ona postajala nerazdvojiva, uz jačanje svesti o tome da nijedno pojedinačno pravo nije moguće ostvarivati, ako ono nije deo javne debate, odnosno slobodnog izražavanja. U istom duhu i skoro istovremeno, kao deo libertetskih nastojanja, u Americi je formulisano poznati Prvi amandman na Ustav SAD, koji ne dopušta Kongresu da donosi bilo kakav zakon o državnoj religiji niti zakon koji zabranjuje slobodno ispovedanje vere, „ni zakon koji ograničava slobodu govora ili štampe ili pravo naroda na mirne zborove i na upućivanje peticije vladi za ispravljanje nepravdi“ (Mrđenović, 1989: 121). Tako se u tri koraka, već krajem XVIII veka došlo od „slobode pisanja“, preko „slobodne izmene misli i mišljenja“ do „slobode govora i štampe“.

Savremena shvatanja odnosa medija i ljudskih prava

Prošao je vek i po dok, pod uticajem teških iskustava, ogromnog broja žrtva i velikih razaranja u dva svetska rata, tokom 20. veka nije, kao rezultat međunarodnog konsenzusa, nastao dokument koji na savremeni način formuliše ljudska prava, širi njihovo polje i predviđa čvršću zaštitu. Generalna skupština ujedinjenih nacija je 1948. godine usvojila Univerzalnu deklaraciju o pravima čoveka u kojoj se nabroja veći broj konkretnih prava nego ikada ranije. Uz ponavljanje: slobode, jednakosti, dostojanstva, zabrane ropstva i pretpostake nevinosti, u ovom dokumentu navode se kao ljudska prava: privatni život, brak, porodica, stan, prepiska, čast, ugled, sloboda kretanja i ponovo: sloboda misli, savesti i veroispovesti. Već u članu 18. Deklaracija pominje „pravo na slobodu misli“, a član 19. posebno definiše prava koja uspostavljaju pravila u javnoj sferi: „Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obaveštenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice“ (Vasilijević, 1991: 39). Ovoj formulaciji „bez obzira na granice“, samo dve godine kasnije, pridodata je veoma važna dopuna „bez mešanja javne vlasti“, što je učinjeno Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, usvojenom 1950. godine. Konvencija se poziva na Deklaraciju Ujedinjenih nacija, obuhvata sva već pomenuta ljudska prava i dodatno ih objašnjava, a članom 10. postavlja regulatorni osnov evropske medijske politike i nacionalnih zakonodavstava za oblast medija. „Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje i slobodu na stanište i na primanje i saopštavanje obaveštenja i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice“ (Vasilijević, 1991: 201).

Ovakav pristup u jednom međunarodnom dokumentu, potvrđuje stav o univerzalnosti principa koji se odnose na ljudska prava, bez obzira na pojedinačnu državu. Pomenuti član pominje u prvom stavu i princip dozvola za radio i televizijske stanice i bioskopska preduzeća, a u drugom stavu navodi primere u kojima pomenute slobode mogu biti podvrgnute ograničenjima, ali to je sve opet u duhu podrške i zaštite osnovnih ljudskih prava, da bi se sprečilo proizvoljno ili arbitrarno tumačenje šta jeste, a šta nije u interesu ljudi.

Upravo u ovom članu Evropske konvencije o ljudskim pravima teoretičari koji se bave ljudskim pravima i medijskim slobodama vide ostvarenje nekih od ključnih stavova slobodarske filozofije. Traganje za istinom u svim oblastima društvenosti i mogućnost javne debate o tome, Andriju Nikol (Andrew Nicol), Gevin Miler (Gavin Millar) i Andriju Šerland (Andrew Sharland) vide kao ispunjenje ideje Džona Stjuarta Mila (John Stuart Mill) o delotvornosti javne debate u traganju za istinom.

„Argument istine je dominantan i najtrajniji od glavnih principa za zaštitu govora. Danas je najčešće povezan sa Džonom Stjuartom Milom koji je u svojoj knjizi 'O slobodi' tvrdio da suzbijanje mišljenju nije dobro, jer se samo u sudaru protivrečnih mišljenja može utvrditi da je istina otkrivena ili potvrđena.“ (Nicol i dr., 2001: 2)

Istina kao vrednost i kao princip otvara dalje jedno od ključnih pitanja u delovanju profesionalnih komunikatora, novinara i medija, a to je pitanje odgovornosti. Spremnost da se istraje u traganju za istinom, da se odupre pritiscima koji dolaze od aktera kojima istina nije interes, hrabrost da se ono što je tačno, argumentovano i faktografsko objavi i time omogući rasprava i reakcija javnosti, temeljan je princip demokratizacije javne sfere. Istina se kao rezultat takvog poimanja odgovornosti novinara našla na prvom mestu svih dokumenata koje su stvarali novinari kao skup sopstvenih pravila, odnosno samoregulacije. Dva najpoznatija međunarodna dokumenta, koja su poslužila mnogim nacionalnim udrženjima novinara širom sveta za izradu sopstvenih novinarskih kodeksa, Deklaracija o načelima ponašanja novinara² i Deklaracija o pravima i obavezama novinara Evropske zajednice (Minhenska deklaracija)³, polaze od istine, ali ne samo kao moralnog principa, već istovremeno i kao prava javnosti da je sazna. „Poštovanje istine i prava javnosti na istinu prva je dužnost novinara“ (NUNS, 1999: 32). Na skoro identičan način i Minhenska deklaracija u svom prvom članu govori o istini i „pravu javnosti da istinu dozna“. Ovakva formulacija neraskidivo povezuje suštinu delovanja novinara sa pravom javnosti, kao kolektiviteta, ali i sa ljudskim pravima kao individualnim pravima, pogotovo što oba dokumenta navode još jedan broj konkretnih prava iz čega proizilaze i ostale obaveze novinara prema akterima javnosti. Deklaracija o načelima ponašanja novinara, u članovima 7. i 8. navodi:

„Novinar će biti svestan opasnosti od diskriminacije u medijima i uložiće najveće napore da izbegne diskriminaciju koja se zasniva, između ostalog, na rasi, polu, seksualnom opredeljenju, jeziku, veri, političkim ili drugim mišljenjima i nacionalnom ili drugom poreklu.

Novinar će smatrati teškim stručnim prestupima: plagijat; maliciozno lažno predstavljanje; lažno okrivljenje, ogovaranje, klevetu, neosnovane optužbe; primanje mita u bilo kom obliku radi objavljivanja ili prikrivanja informacija.“ (NUNS, 1999: 33)

2 Deklaracija o načelima ponašanja novinara, usvojena na Drugom kongresu Međunarodne federacije novinara u Bordou, aprila 1954. godine, izmenjena je na 18. Svetskom kongresu MFN u Helsingoru, juna 1986. godine.

3 Deklaracija o pravima i obavezama novinara Evropske zajednice (Minhenska deklaracija), usvojena na sastanku predstavnika sindikata novinara u Minhenu 1971. godine.

Ovako važni principi, kao što su borba protiv diskriminacije u bilo kom obliku, zaštita ljudi od neosnovanih optužbi, uvrede i klevete, nalaze se i u Minhenskoj deklaraciji i znače jasan stav o odgovornosti novinara u zaštiti ovih ljudskih prava. Minhenska deklaracija ima i eksplicitnu odredbu po kojoj novinar treba „da poštuje privatnost drugih lica“ (NUNS, 1999: 28), što je jedan od standarda međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima. Postoje i drugi pravni instituti u vezi sa ljudskim pravima, koji su u mnogim nacionalnim medijskim sistemima istovremeno deo i regulacije i samoregulacije, dakle i zakona i novinarskih kodeksa, kao što su: pretpostavka nevinosti, dužnost novinarske pažnje, suprotstavljanje govoru mržnje, prava nacionanih manjina na izražavanje i informisanje na sopstevnom jeziku.

Upravo je jedno od izričitih ljudskih prava, prihvaćeno u demokratskom svetu, pravo na informisanje i izražavanje na jezicima etničkih grupa, kako većinskih tako i manjinskih. O tome govore i dva važna evropska dokumenta: Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima⁴ i Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina⁵. U Evropskoj povelji, u članu 11. naglašava se očekivanje od evropskih država da:

„u smislu u kom radio i televizija ostvaruju ulogu javne službe: da obezbede stvaranje makar jedne radio stanice i jednog televizijskog kanala na regionalnim ili manjinskim jezicima; ili da ohrabre ili olakšaju stvaranje makar jedne radio sanice ili jednog televizijskog kanala na regionalnim ili manjinskim jezicima; ili da omoguće odgovarajuće odredbe zahvaljujući kojima bi prikazivači programa ponudili sadržaje na regionalnim ili manjinskim jezicima“ (Savet Evrope, 1996).

Ovaj član Povelje, kao što se vidi, ima tri moguća nivoa obezbeđivanja programa na manjinskim jezicima koji se očekuju od javnog medijskog servisa. Pored odredaba koje posebno pominju javni medijski servis, Povelja navodi obaveze država, članica Saveća Evrope, da i u privatnom sektoru „ohrabre ili olakšaju stvaranje radio i televizijskih kanala, njihovo emitovanje i proizvodnju audiovizuelnih sadržaja na regionalnim i manjinskim jezicima“. Ostvarujući direktno član 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima, Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, član 11, tačka 2. zahteva od evropskih država da:

„preuzimaju obavezu da garantuju slobodu direktnog prijema radio i televizijskog programa iz susednih zemalja na jeziku koji je isti ili sličan regionalnom ili manjinskom jeziku, kao i da se ne suprotstavljaju reemitovanju radio i televizijskih programa iz susednih zemalja na ovom jeziku“ (Savet Evrope, 1996).

Pravo manjinskih naroda da primaju program iz susednih država u kojima je njihov narod većinski i obaveza država da ne sprečavaju prekogranično emitovanje, podržano je, kao što je poznato i Evropskom direktivom o prekograničnoj televiziji.

4 Evropska povelja o regionalnim i majjinskim jezicima, usvojena u Strazburu, novembra 1992. godine.

5 Okvirna konvencija za zaštitu nacionanih majina, usvojena u Strazburu 1995. godine.

Važnost ostvarivanja ljudskog prava u javnom komuniciranju na sopstvenom jeziku, ističu i analitičari koji se bave regulatornim osnovama za ostvarivanje ovog prava koje je preduslov ostvarivanja prava na kulturni identitet.

„U informatičkom dobu, veza između jezika i medija je kritična. (...) Zakon i regulacija obezbeđivanja uživanja i očuvanja kulture manjina i slobode da se prenesu ideje, običaji i specifičnosti kulture u izvornom jeziku manjina, od suštinskog su značaja za očuvanje njihovog identiteta.“ (McGonagle i dr., 2003: 30)

Neka prava i slobode ljudi, prenose se na medije kao očekivanje da će oni, ohrabreni tim slobodama, ostvariti u potpunosti i ljudska prava za objektivnom informacijom i istinom. U tom smislu značajan je evropski dokument Deklaracija o slobodi političke rasprave u medijima. Konstatujući stalne napetosti između javnosti, s jedne, i političkih institucija i nosilaca javnih funkcija, s druge strane, evropska medijska politika je stvorila pomenuti dokument u kome se ističe da:

„Pluralistička demokratija i sloboda političke rasprave zahtevaju da se javnost obaveštava o pitanjima od javnog interesa, što uključuje pravo medija da o političkim ličnostima i zvaničnicima prenose informacije koje ih prikazuju u negativnom svetlu i da iznose kritička mišljenja o njima, kao i pravo javnosti da ih dobija.

Država, vlada ili bilo koja druga institucija izvršne, zakonodavne ili sudske vlasti može biti izložena kritici u medijima. Zbog svog dominantnog položaja, te institucije ne bi trebalo da krivičnim zakonodavstvima budu zaštićene od kleveta ili uvredljivih izjava.“ (Joksimović, 2006: 293)

Razume se da je za ostvarivanje ovakvog pristupa u medijskoj sferi u ostvarivanju prava na politički dijalog i javnu kritiku potreban visok nivo demokratije u društvenim odnosima i svest o važnosti principa po kome niko nije nedodirljiv. Ovo pravo medija, međutim, podrazumeva i izrazito profesionalan i odgovoran odnos medija i novinara prema poslu koji obavljaju.

Evropski sud za ljudska prava i mediji

Da je nemoguće odvojiti pitanje ostvarivanja prava na slobodno izražavanje i slobodno primanje i davanje informacija od ostalih ljudskih prava tvrde teoretičari medija i ljudskih prava (Alaburić, 2002; Makovej, 2006) smatrajući da ni jedno pojedinačno pravo ne može da bude na potpun način ostvareno ako o njemu nije moguća javna debata, ako se o njemu ne zna u javnosti ili kao o pravnom standardu ili o primerima nepoštovanja prava. O toj neraskidivoj niti delovanja novinara i medija i ostvarivanja ljudskih prava govore i analitičari prakse i presuda Evropskog suda za ljudska prava.

„Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda ostala bi, manje-više, tek dokument lepih želja, lista plemenitih ciljeva, koji bi svaka država u pravilu tumačila i primenivala kako bi joj to odgovaralo, da njome nisu uspostavljeni i razmerno učinkoviti nadzorni mehanizmi ovlašćeni za njeno tumačenje i sprovođenje: Evropski sud za ljudska prava, Evropska komisija za ljudska prava i Odbor ministara Saveta Europe.“ (Alaburić, 2002: 8)

Evropski sud za ljudska prava, osnovan 1959. godine u Strazburu, procesuirala slučajeve iz celokupnog korpusa ljudskih prava, ali ima i obimno iskustvo iz oblasti medija i javnog komuniciranja. Sudska zaštita prava na slobodu izražavanja i slobodan protok informacija, promovisanih članom 10. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, značajna je i po mišljenju Monike Makovej (Monica Macovei).

„U kontekstu delotvorne političke demokratije i poštovanja ljudskih prava pomenutih u preambuli Konvencije, sloboda izražavanja ne samo što je bitna po sebi nego, prema Konvenciji, ima i centralnu ulogu u zaštiti drugih prava. Bez širokog garantovanja prava na slobodu izražavanja koju štite nezavisni i nepristrasni sudovi, nema slobodne zemlje, nema demokracije.“ (Makovej, 2006: 10)

Kauzalnost korpusa ljudskih prava i posebnog prava na informisanje kao temeljnog principa demokratije, potvrđuje i Vesna Alaburić:

„U savremenom ‘informacionom’ društvu sloboda štampe (medija) nije, međutim, samo najbitnija sastavnica, nego je i temeljna pretpostavka slobode izražavanja u najširem smislu. Jer, tzv. masovni mediji ne samo da su najmoćnija sredstva širenja i primanja (riječu – posredovanja) informacija i ideja, nego su ujedno i najznačajniji segment (*forum*) javnog komuniciranja (izražavanja) u najširem značenju tog izraza. Štoviše, opravdano je ustvrditi da ono što je za antičku demokratiju značila *agora*, kao forum/mesto na kojem su slobodni građani raspravljali i odlučivali o javnim poslovima, to su za savremenu demokratiju *masovni mediji*. (...) Ukratko, oni na svoj osobiti i nezamenljiv način u demokratskim društvima utemeljenim na podeli vlasti i vladavini prava brinu o javnom interesu i opštem dobru.“ (Alaburić, 2002: 22-23)

Uprkos sazrevanju svesti o važnosti ljudskih prava u celini i posebno prava na slobodno izražavanje i informisanje, kao i međusobne povezanosti ovih fenomena, savremeni svet obiluje ponašanjima koja ne uvažavaju ni pravne norme ni pravila etičkih kodeksa koji su definisani radi zaštite ljudskih prava. U mnogim državama je do skoro važila, a u nekim važi i danas, kriminalizacija uvrede i klevete i to ne samo saopštavanjem netačnih informacija već i izražavanjem mišljenja. Evropski sud u Strazburu je kroz praksu razrešio ovo pitanje, zalažući se čak i za blaži tretman medija koji su se ogrešili o činjenice.

„Razlika između činjenica i mišljenja, te zabrana dokazivanja istinitosti u pogledu mišljenja postaju veoma značajne u domaćim pravnim sistemima u kojima se i dalje zahteva dokazivanje istinitosti za krivično delo ‘uvrede’, koje se odnosi na izražavanje ideja i mišljenja. Štaviše, čak i u pogledu činjenica, sud je priznao pravo na odbranu ‘u dobroj veri’ u smislu da ostavlja sredstvima informisanja ‘prostor za grešku’.“ (Makovej, 2006: 16-17)

Stavljajući se na stranu medija i novinara u ovakvim situacijama, a radi što potpunijeg ostvarivanja prava na slobodu izražavanja, Evropski sud u Strazburu ne zahteva dokazivanje istinitosti neke tvrdnje već primenjuje formulu da je neko delovao „u dobroj veri“, što znači da je novinar, odnosno medij imao cilj koji je opravdan, legitiman i u javnom interesu. Ovakav pristup podrazumeva da je odgovornost novinara, štampe,

radija, televizije i onlajn medija, bila na visokom nivou i da je postupljeno po pravilu koje je sadržano i u medijskim zakonima i u etičkim kodeksima, a to je pravilo novinarske pažnje. To znači da je učinjen napor da se do činjenica dođe i da se one provere. Ako to nije bilo u potpunosti moguće, a cilj medijskog sadržaja je opravdan „štampa se neće smatrati odgovornom čak ni ako se utvrdi da činjenice o kojima je reč nisu tačne“, konstatuje analitičarka Monika Makovej (Makovej, 2006: 17).

Zaključak

Ljudska prava u celini, njihova regulatorna formulacija i institucionalna zaštita u savremeno doba u potpunosti koincidiraju sa zahtevima za ostvarivanjem prava u prostoru javne komunikacije. Od kako je Peter Foškol sedinom 18. veka formulisao zahteve za slobodom štampe, ova ideja bila je sve vreme, već dva i po veka, neraskidivo povezana sa ostvarivanjem i svih ostalih ljudskih prava. Tako je „pravo javnosti da zna“ postalo ključna vrednost savremenog poimanja prava i javnosti, jer se ostvarivanjem tog prava u društvenoj ravni osvetljavaju i prava na slobodu, porodicu, zaposlenje, pravično suđenje, lečenje, obrazovanje i sva druga. Potrebne i važne informacije, medijski posredovane, dovode do takozvane samoproizvodnje društva, odnosno jačanja građanstva koje može da reaguje u zaštiti javnog interesa samo ako je dobro obavešteno.

I kao što se u celini savremenog demokratskog, građanskog društva prava i obaveze podupiru, tako je i u odnosu ljudskih prava i novinara, odnosno medija. Boreći se vekovima za ostvarivanje javnog interesa i prava drugih, poslanici javne reči izborili su se i za sopstvena, profesionalna prava. Njihovo ostvarivanje podrazumeva, uz znanje, istrajnost, hrabrost i izraženu etičnost i odgovornost, čime su i od novinara zaštićeni ostali učesnici u javnom komuniciranju.

Literatura

- Alaburić, Vesna (2002) *Sloboda izražavanja u praksi Evropskog suda za ljudska prava*. Zagreb: Narodne novine.
- Foškol, Peter (2015) *Razmišljanja o građanskoj slobodi*. Beograd: Clio.
- Joksimović, Vladan (2006) *Zbornik pravnih instrumenata Saveta Evrope u vezi sa medijima*. Beograd: Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu.
- Lilić, Stevan (1995) Ljudska prava i sloboda javnog informisanja, str. 227-234, u: Dimitrijević, Vojin i Paunović, Milan (ur.) *Prava i slobode*. Beograd: Beograski centar za ljudska prava.
- Makovej, Monika (2006) *Sloboda izražavanja – Vodič za primenu člana 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima*. Beograd: Savet Evrope.
- McGonagle, Tarlach; Davis Noll, Bethany i Price Monroe (2003) *Minority-Language Related Broadcasting and Legislation in the OSCE*. Amsterdam: Institute for Information Law (IviR).
- McQuail, Denis (2003) *Media Accountability and Freedom of Publication*. Oxford: Oxford University Press.
- Mrđenović, Dušan (1989) *Temeji moderne demokratije*. Beograd: Nova knjiga.
- Nicol, Andrew; Millar, Gavin i Sharland, Andrew (2001) *Media Law & Human Rights*. London: Blackstone Press Limited.
- NUNS, Nezavisno udruženje novinara Srbije (1999) *Etički kodeksi*. Beograd: NUNS.
- Savet Evrope (1996) *Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima*. Beograd: Službeni glasnik.
- Vasilijević, Vladan (1991) *Prava čoveka*. Beograd: Prometej.

**IZVJEŠTAVANJE
O IZBJEGLICAMA
I MIGRANTIMA**

Vizualno portretiranje izbjeglica i migranata – ikonske fotografije

Sažetak

Javni interes za migrantsku krizu eskalirao je nakon što je u medijima objavljena fotografija trogodišnjeg dječaka Aylana Kurdija, izbjeglice iz Sirije, koji se utopio te je pronađen na plaži na obali Turske početkom rujna 2015. godine. Fotografiju su prenijeli brojni mediji širom svijeta i ona je vrlo brzo postala ikonska fotografija (engl. *iconic picture*). Zadaća je ovog rada, koristeći metode uzorkovanja iz velikih baza podataka (*big data*) uz pomoć programa SMTAS (*Social Media Tracking Analysis System*), prikazati i usporediti fotografije o migrantima i izbjeglicama objavljene na društvenoj mreži Twitter na korisničkim profilima najposjećenijih svjetskih medija *Time Magazine*, *The Independent*, *The New York Times*, *The Guardian* i CNN. Fokus je na identificiranju fotografija koje su najčešće dijeljene, a za analizu obilježja ikonskih fotografija odabrano ih je pet koje su imale najviše ikonografskih elemenata. Rad ujedno daje i teorijski pregled funkcije fotonovinarstva i fotografije u izvještavanju o izbjeglicama i migrantima te ikonografije i elemenata narativa unutar kojih fotografije konstruiraju sliku o pojedincima i skupinama.

Ključne riječi: izbjeglice, migranti, medijsko portretiranje, vizualni narativi, analiza narativa, Twitter

izv. prof. dr. sc. Viktorija Car, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti, viktorija.car@fpzg.hr

Anja Stević, mag. nov., Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu te studentica na poslijediplomskom studiju komunikacijskih znanosti na Odjelu za komunikacije Sveučilišta u Beču, anja.stevic1@gmail.com

Rad se temelji na istraživanju koje je Anja Stević, pod mentorstvom Viktorije Car, provela za svoj diplomski rad „Media Portrayals of Refugee Crisis: Comparative Analysis of Visual Narratives in European and United States Media Twitter Accounts“, koji je obranila na Sveučilištu u Zagrebu, na Fakultetu političkih znanosti, 19. rujna 2016. Za potrebe ovog istraživanja podatci su prikupljeni pomoću softvera (programske podrške) SMTAS (*Social Media Tracking Analysis System*) za vrijeme studijskog boravka Anje Stević u Istraživačkom centru za društvene znanosti (SSRC, Social Science Research Center) Sveučilišta Mississippi State (MSU) tijekom zimskog semestra akademske godine 2015./2016. Autorice zahvaljuju na suradnji prof. Arthuru Cosbyju, ravnatelju centra, i njegovim suradnicima u SSRC-u.

Uvod

Međunarodne migracije i masovne seobe nisu novi fenomen. Događaju se stoljećima, a razlikuju se po uzroku i intenzitetu. Može se reći da su u određenim dijelovima svijeta migracijska kretanja konstantna, imaju neizmjeran utjecaj na društvenu kohezivnost, a „u posljednjih sto godina međunarodne migracije bile su središte značajnih događaja koji su preoblikovali svijet“ (Benhabib, 2004: 6).

Krajem 2016. godine u svijetu je bilo 59,5 milijuna raseljenih ljudi, što uključuje izbjeglice, migrante, tražitelje azila i interno raseljene osobe (UNHCR, 2015). Sve veći broj izbjeglica i migranata odlučuje se za neizvjesna i često opasna putovanja, a svoje domovine napuštaju zbog rata, progona ili nasilja u zemlji u kojoj žive. Najveći broj izbjeglica potječe iz Sirije, Afganistana, Iraka i Pakistana (*Ibid.*). Početak 2015. godine označio je prekretnicu u migracijskim tokovima u Europi. Zbog Sirijskoga građanskog rata, koji je započeo 2011. godine, milijuni ljudi iz Sirije počeli su bježati u susjedne zemlje, a nakon što je Njemačka otvoreno pozvala izbjeglice da dođu u Njemačku, neviđeni priljevi izbjeglica (do tada uglavnom smještenih u Turskoj) počeli su dominirati europskim kontinentom. Sa slabim snalaženjem u situaciji masovnih migracija, mnoge europske države bile su primorane pronaći rješenje za nastalu humanitarnu krizu.

Mediji imaju glavnu ulogu u predstavljanju i stvaranju percepcije o premještanju velikog broja ljudi iz jedne zemlje u drugu zemlju, nazivajući ga „izbjegličkim valom“ i „izbjegličkom krizom“. Interes javnosti prema izbjegličkom pitanju dramatično se povećao nakon što je početkom rujna 2015. godine objavljena fotografija sirijskog dječaka Aylana Kurdija, čije je mrtvo tijelo more izbacilo na tursku obalu. Fotografija se brzo proširila na društvenim medijima te pokrenula široku raspravu o izbjeglicama, izbjegličkoj krizi i načinima njezina rješavanja. Ta se fotografija smatra ikonskom fotografijom budući da demonstrira moć jedne slike koja snažno pokreće i osvještava javnost te potiče na reakcije. I dok je ova fotografija evocirala suosjećanje i humanitaran pristup rješavanju problema, fotografije drugog slučaja izazvale su negativnu reakciju prema izbjeglicama. Riječ je o fotografijama terorističkih napada u Parizu u studenome 2015. kada je poginulo najmanje 129 ljudi (BBC.com, 2015). Mediji su ovoga puta izabrali prenositi okrivljujuće poruke i komentare o sigurnosti, optužujući migrante i izbjeglice za izvođenje napada. Medijska pozornost i fokus na ta dva događaja doprinijeli su formiranju javnoga mnijenja, kao i političkih odluka o rješavanju humanitarnih problema vezanih uz migracije.

Ove pretpostavke dovode u pitanje ključnu ulogu i odgovornost medija u reprezentaciji izbjeglica i migranata. Dominaciji i moći vizualnih sadržaja posvećuje se malo pažnje u istraživanjima medijskih studija o migracijama, a upravo portretiranje izbjeglica putem fotografija ima bitnu ulogu u formiranju stereotipnih prikaza (Wright, 2002: 53). Vizualni prikaz izbjeglica u medijima i drugim javnim prostorima je univerzalan, tvrdi Lynda Mannik (2012: 273), a njihova dominacija u medijskoj reprezentaciji određuje kako ćemo ih percipirati te najčešće rezultira objektiviziranjem „izbjeglice“ pridajući mu ulogu „nelegalnog stranca“, zaključuje Terence Wright (2002: 64).

Migracije: terminološki okvir

Migracije su konstantna pojava te postoje od evolucije čovječanstva, a mogu biti „individualna i kolektivna pojava, povezana s inicijativom i težnjama osobe, obitelji ili veće zajednice, pa čak i društva u cjelini“ (Friganović, 1989: 23). Premještanje iz jednog mjesta na drugo karakteristično je za ljude koji namjeravaju promijeniti ili poboljšati vlastite uvjete, a „to je uglavnom izraz čežnje za boljom ekonomskom dobrobiti, no također može biti demonstracija težnji za većom individualnom i kolektivnom slobodom“ (*Ibid.*: 23). Migracije se obično događaju tijekom kriznih povijesnih razdoblja, pogotovo kada su u pitanju ratovi. Prema uzroku, migracije dijelimo na „politički bijeg“ (što čine izbjeglice) te na „slobodne migracije“ ekonomsko-socijalnog tipa (*Ibid.*: 25).

Zašto se događaju i što uzrokuje masovna migracijska kretanja? Pinar Yazgan i suradnici objašnjavaju da su migracije „inicirane teškoćama, ograničenjima, sukobima i konačno nasiljem i ratom u zemlji podrijetla. Ljudi se odlučuju za odlazak iz domovine kada uvide da je dani sukob, prijetnju, okruženje nesigurnosti ili rat nemoguće kontrolirati te im se ne nazire kraj“ (Yazgan i sur., 2015: 182). U migracijskim studijama često se navode „migracijski mitovi“ koji se odnose na načine na koje se „ljudi odlučuju na selidbu ili odlazak na temelju glasina i prepričavanja – često se povode za pozitivnim primjerima osoba koje su migrirale“ (*Ibid.*: 184). Naposljetku, to dovodi do povećanja migracijskih tokova iz nerazvijenih u razvijene zemlje što izaziva složene političke, vjerske i ekonomske probleme.

Kako bi se pružio kontekst za razumijevanje medijskih tekstova o izbjeglicama i migrantima, potrebno je pojasniti termine koji se odnose na migracije. Naime, uobičajeno je i za medije i za javnost da se pojmovi pogrešno interpretiraju ili da ih se koristi na neodgovarajući način. Primjerice, riječ „izbjeglica“ zamjenjuje se s pojmom „ilegalni migrant“ te se time stvaraju negativni učinci. Prilikom definiranja termina „izbjeglica“, „ekonomski migrant“ i „tražitelj azila“ treba imati na umu da se te kategorije međusobno dijelom preklapaju.

„Tražitelj azila je osoba koja je podnijela zahtjev za azil u skladu s Konvencijom o statusu izbjeglica iz 1951. godine na temelju dobro osnovanog straha od progona zbog rase, religije, nacionalnosti, političkog uvjerenja ili pripadnosti određenoj društvenoj skupini ako se vrati u svoju zemlju podrijetla. On ostaje tražitelj azila onoliko dugo koliko traje njegova prijava ili žalba protiv odbijanja njegova zahtjeva. Izbjeglica u širem kontekstu označava osobu u bijegu od npr. građanskog rata ili prirodne katastrofe, ali također označava i tražitelja azila čiji je zahtjev bio uspješan. Ekonomski migrant je osoba koja je napustila svoju zemlju te zakonitim ili nezakonitim putevima traži posao u drugoj zemlji.“ (Mitchell, 2006: 1)

Međutim, Pinar Yazgan i suradnici tvrde da je „razlika između izbjeglice i ekonomskog migranta izmišljena“ (Yazgan i sur., 2015: 182). Objašnjavaju tu izjavu na način da većina ekonomskih migranata ima neku od teškoća koja ih potiče na odlazak u drugu zemlju, dok sve izbjeglice, uz neposredne prijetnje od kojih su primorani pobjeći, imaju i očit ekonomski uzrok.

Fotonovinarstvo i vizualna komunikacija

S obzirom da je fokus ovog istraživanja na vizualnoj medijskoj reprezentaciji izbjeglica i migranata, poseban se naglasak pridaje ulozi fotonovinarstva. Promatrajući fotografiju u kontekstu društva, Gisele Freund ističe da je fotografija „toliko implementirana u naše društvo da ju od konstantnog promatranja više ni ne prepoznamo“ (Freund, 1981: 6). Nadalje, Freund ističe kako fotografija „otvara prozore svijeta“, i dok ona širi pogled na svijet, percepcija svijeta se sužava (*Ibid.*: 100). Međutim, u svom eseju „O fotografiji“ Susan Sontag tvrdi kako je „fotografija snažan instrument za depersonaliziranje našeg odnosa prema svijetu“ (Sontag, 1977: 167). Fotografija nam dopušta sudjelovanje gledanjem, ali istovremeno potvrđuje našu otuđenost od takvih prikaza (*Ibid.*).

Upravo je fotonovinarstvo i nastalo kao struka onda kada je sama fotografija postala vijest (Freund, 1981). O događaju se izvještavalo nizom fotografija koje su pratili šturi opisi i oskudna tumačenja razvoja događaja te su se često svodili samo na naslov ili legendu. Kao posljedica, razvila se mogućnost određenog medija da pridaje drukčije značenje istim fotografijama, obično ono koje bi odgovaralo političkoj orijentaciji tog medija. Stoga Freund zaključuje kako objektivnost na fotografijama ne postoji (*Ibid.*). Najvažnija karakteristika novinske fotografije jest njezin trenutni emocionalni učinak koji zahtijeva ljudsku reakciju te stvara neposrednu moć uključivanja u događaj.

Kada je riječ o dokumentarnoj fotografiji, Sontag (1977) ističe da društveno angažirani fotografi smatraju da njihov rad izražava neku vrstu već utvrđenog značenja, da otkriva istinu. Jedan od razloga jest pozicija fotografije kao subjekta u kontekstu, pa je njezino značenje raspršeno. Kontekst formira trenutno, odnosno političko korištenje sadržaja fotografije. Što se tiče društveno angažiranih fotografa koji snimaju dokumentarne prikaze humanitarnih zbivanja, za njih se vezuje vjerodostojnost i odgovornost medijske organizacije koja objavljuje njihove fotografije.

Prema Sontag, fotografiranje je zapravo čin neintervencije, a iskustvo gledanja fotografija stvara „estetsku udaljenost“ (1977: 20-31). Ona opisuje fotografije kao *memento mori*, što znači da u trenutku kada su snimljene već nestaju i fotonovinari gube povezanost s njima (*Ibid.*). Kada su fotografije objavljene, gledatelji se moraju oslanjati na znanje koje već posjeduju kako bi mogli protumačiti ono što vide na njima.

Režimi gledanja

U knjizi „Vizualna kultura“ (2002) Chris Jenks objašnjava pojam viđenja i njegovu vezu s društvenim procesima. Navodi da „semiotika ne može biti razvijena na pretpostavci da znači različite stvari različitim ljudima, bilo da ovisi o kulturološkoj mreži koja uspostavlja ujednačenost reakcija ili dekodiranja znakova“ (Jenks, 2002: 30). Ta kulturološka mreža zapravo je *scopic regime*. Sintagmu „skopički režim“ skovao je francuski filmski teoretičar Christian Metz, a odnosi se na dominaciju vida u modernom društvu. Moderna moć prožima sve segmente društva koji djeluju u odnosu na skopički režim. Promatranje i svjesna vizualna manipulacija sačinjavaju dvostruke instrumente funkcioniranja modernih društava i stvaraju moć i kontrolu (prema Jenks, 2002: 31).

Mi živimo u „okulocentričnosti“ zapadne kulture, gdje se sve prenosi kroz različite vizualne sadržaje i fotografije (Jenks, 2002). Ta vizualna fiksacija upravo je ono što dominira i sustavno se pojavljuje u našim saznanjima. Dakle, fotografije kao izvori informacija jesu izjave koje se mogu čitati i koje mogu pružiti korisne informacije, ali kao i svi sadržaji moraju biti čitani u kontekstu – s ostalim fotografijama ili verbalnim informacijama, ali i u povijesnom kontekstu, s obzirom na to da su sve fotografije u određenoj mjeri povijesne (Zakia, 1997: 237-248). Čitanje medijske slike aktivan je proces u kojem kontekst, društveni položaj te prethodno iskustvo mogu dovesti do sasvim drukčijeg dekodiranja (Gamson i sur., 1992: 374-375).

Cirkuliranje dokumentarnih fotografija na društvenim mrežama

Porast udjela društvenih medija kao izvora vijesti utjecao je na premještanje medijskih organizacija u virtualni (*online*) medijski prostor te na otvaranje novih digitalnih medijskih platformi. Objavljivanje na društvenim medijima izrazito je vizualno i daje važnost fotografiji. Nadav Hochman primjećuje da je „slika na društvenim medijima novi dominantni kulturni oblik 2010-ih te nudi nova iskustva, spoznaje i interakcije“ (2014: 2). Kao poseban dio unutar velikih baza podataka (*big data*), slike (ilustracije i fotografije) imaju slojevito značenje te omogućuju bogatije komuniciranje izvan kratkih rečenica većine statusa, dopuštajući istančanije razumijevanje tih podataka i društvenog konteksta (Vis, 2014).

Hochman (2014: 4) objašnjava zajednice i organizaciju vizualnih sadržaja. Prvi najčešći priručnik za svrstavanje vizualnih sustava temelji se na informacijama koje sadrže ključne riječi. Ta vrsta ručnog indeksiranja poznata je kao obilježavanje (*tagging*), a pojmovi ili ključne riječi nazivaju se oznakama (*tags*). Osnovni je princip da korisnici društvenih medijskih usluga čine „predmetno označavanje“ i dodjeljuju oznake koje se prikazuju na mrežnim stranicama uz objavljene slike. Drugo automatsko organiziranje vizualnih materijala na društvenim medijskim platformama temelji se na „vanjskim“ označivačima slika s metapodacima (kao što su lokacija, koordinate, vremenske oznake, ime korisnika i sl.). Dakle, s oznakama # (*hashtag*) i ključnim riječima mediji formiraju takozvane „zajednice slika“ koje se odnose na jednu osobu ili pojam, što ih čini jednostavnijima za praćenje i grupira ih kao svojevrsne vizualne izvore (sve prema Hochman, 2014).

Medijsko uokvirivanje (*framing*)

U teoriji komunikacije medijski okviri smatraju se relativno stabilnim društvenim kategorijama koje se koriste za klasificiranje novih informacija (Tewksbury i Scheufele, 2009: 18). U poglavlju „News Framing Theory and Research“ autori David Tewksbury i Dietram A. Scheufele objašnjavaju da svaka vijest sadrži informacije i okvire (2009: 19-20). Okvir je središnja organizacijska ideja ili nit vodilja koja daje smisao događaju o kojem se izvještava. Moć okvira evidentna je kada poziva publiku da razmišlja na određen način. S tim u skladu okvir sugerira publikama kako trebaju interpretirati događaje i tako uspostavlja smisao. Efekti medijskih okvira oslanjaju se na već utemeljenim kulturnim značenjima, normama i vrijednostima. Efekt se pojavljuje kada fraza, slika ili izjava

sugerira određenu interpretaciju. Okviri povezuju događaje s određenim uvjerenjima koja sa sobom nose koncepte za tumačenje podrijetla, posljedica i rješavanja problema. Novinari su, često nesvjesno, uključeni u isti postupak kada odlučuju kako opisati politički svijet. Odabiru slike i riječi koje imaju moć utjecaja na publike i načine njihove interpretacije te vrednovanja političkih pitanja (*ibid.*).

Stvaranje okvira odvija se unutar društvenog pregovaranja kroz najmanje tri srodna područja: novinarske norme, političke aktere i kulturni kontekst. Pretpostavlja se da medijski okviri mogu pomoći postaviti uvjete rasprava među građanima kao dio „natjecanja između okvira“ (*ibid.*: 22). Stanje odnosa između medija i recipijenta opisano je ranih 1980-ih i karakterizira se kao „socijalni konstruktivizam“, a uključuje kombinaciju elemenata jakih i ograničenih efekata masovnih medija (više u McQuail, 1994; Gamson i Modigliani, 1989). Međutim, kada je u pitanju medijsko uokvirivanje migracija, Terry Threadgold objašnjava podudaranje odnosa između politike i medija:

“Političari, mediji i znanstvenici konstruiraju jezik za razgovor o migracijama, uspostavljajući agendu i uokvirivajući priče. Određeni politički fokus prenosi se od vlada do medija. Priče koje mediji tada stvaraju vraćaju se u obliku povratnih informacija u politički diskurs. Uz postojeće politike, takve stvorene ‘medijske panike’ utječu na akademska istraživanja o medijskom praćenju migracija. To pak dovodi do daljnjih promjena politike, čime se krug nastavlja.” (Threadgold, 2009, prema McAuliffe i Weeks, 2015: 5)

„Mi i oni“ – medijatizirana dihotomija

Ako pođemo od pretpostavke da ljudi oblikuju i temelje većinu svojeg znanja i vjerovanja o svijetu prvenstveno medijskim posredovanjem, putem vijesti i izvještaja koje svakodnevno konzumiraju (Gemi i sur., 2013: 267), možemo se složiti da mediji imaju važnu ulogu u oblikovanju prikaza života izbjeglica i migranata. Medijsko portretiranje utječe na način razmišljanja o identitetima u pogledu spola, rase, etničke pripadnosti i nacionalnosti (Mannik, 2012: 274). Medijski posredovane reprezentacije važne su u izgradnji stvarnosti onih koje prikazuju, izdvajajući njihove glavne karakteristike. Međutim, te medijske poruke mogu biti iskrivljene slike realnih uvjeta. Stoga je razumijevanje medijatizacije (više u Hepp i sur., 2015; Lilleker, 2008) ključno, jer način na koji je „drugi“ prikazan u njoj – bilo da je u neposrednoj blizini ili je udaljeniji – također utječe na način na koji organiziramo našu stvarnost kao i naše iskustvo drugih stvarnosti, ljudi i vrijednosti.

Kako tvrde Eda Gemi i suradnici, medijski izvještaji o izbjeglicama i migrantima strogo su formirani (2013: 266) te ih nazivaju „fiksni repertoarima“, s obzirom na to da mediji izdvajaju samo kontroverzne, negativne ili konfliktom vođene događaje, bez objašnjavanja specifičnih društvenih konteksta ili analitičkog opisa problema. U proizvodnji vijesti mediji kategoriziraju migrante kao politički slabe: imaju limitirana ili nikakva politička prava i pripadaju nacionalnoj, etničkoj ili vjerskoj manjini. U skladu s tim, migranti su široko zastupljeni u vijestima kao nijemi sudionici uključeni u negativne situacije (ter Wal, 2002, prema Gemi i sur., 2013: 270) pa ne čudi što se migranti i izbjeglice konstantno

prikazuju kroz etnocentričnu, nacionalističku i ksenofobnu retoriku vođenu negativnim stereotipima i predrasudama. Pokazujući samo jednu stranu medalje, mediji stvaraju „moralnu paniku“ koja se gradi oko onih koji se smatraju „lošima“ u društvu. Velike historije često se javljaju kada su migranti uhvaćeni čineći moralno nepoželjna djela ili ilegalne aktivnosti, pa se u javnosti rapidno širi osjećaj krize (Gemi i sur., 2013: 272).

Sljedeći problem koji se pojavljuje u medijskim reprezentacijama izbjeglica i migranata je tendencija da se o njima izvješćuje bez senzibiliteta. Stvara se dihotomija onih koji pripadaju (*in-group*) i onih koji ne pripadaju (*out-group*) te je riječ o procesu izdvajanja (*othering*) (Van Dijk, 1991, prema Bennett i sur., 2013: 250). Jaka diferencijacija između građana zemlje domaćina i migranata promovira se u medijima na način da su „oni“, „drugi“ prijetnja naciji i naglašava se njihovo nepripadanje kao sredstvo za uništavanje autentičnosti naroda. Isticanje kulturnih razlika stvara oštro odbacivanje ili ne prihvaćanje imigranata. Prilikom izvještavanja, migranti će biti prikazani kao elementi šire priče, npr. tisuće izbjeglica koji bježe iz zemlje podrijetla zbog građanskih nemira. Važno je imati na umu ekonomski interes medija koji onda često stvara predrasude i gura vijesti o migrantima prema senzacionalizmu (Gemi i sur., 2013: 270).

Portretiranjem izbjeglica i migranata kao „neprijateljima na vratima“ koji pokušavaju napasti zemlje Zapada, mediji stvaraju krizni mentalitet i promiču dehumanizaciju tih osoba. Takvi prikazi sugeriraju da izbjeglice i migranti šire zarazne bolesti, da su njihovi zahtjevi za azilom lažni te da ulaze u zemlje zapadne Europe kao prikriiveni teroristi (Esses i sur., 2013: 518-521).

Gemi i suradnici (2013: 278) proveli su istraživanje o medijskim praksama u šest europskih zemalja, a rezultati su pokazali da se o migracijama ne izvještava kontinuirano kao o jednoj od tema. Medijske organizacije imaju tendenciju preplaviti medijski prostor s instantnim izvještajima kada se dogodi nešto dramatično, ali potom brzo odustaju od teme što utječe na svrstavanje migracija u okvire problema, konflikta i poteškoća – u okvir „izbjegličke krize“. Tako je rasprava u medijima doslovno eksplodirala kada je fotografija utopljenog dječaka Aylana dijeljena na društvenim medijima. Kasnije se rasprave na temu izbjeglica smanjuju i prestaju biti u fokusu medijske pažnje sve do terorističkih napada u Parizu u studenome 2015.

Prema Lyndi Mannik (2012: 262) vizualni prikazi izbjeglica nadilaze nacionalne granice, pružajući međunarodno razumijevanje i konačni vizualni opis kako izbjeglica izgleda. Stvara se društvena percepcija da su izbjeglice veliki globalni problem i teret svakog društva. Efekti medijskog portretiranja izbjeglica uglavnom se smatraju dehumanizirajućima i neutemeljenima. Postoji određeni dualizam u slikama i pričama koji pozicioniraju izbjeglice i migrante kao bespomoćne žrtve bez prava glasa ili suprotno, kao nekontroliranu prijetnju nacionalnoj sigurnosti.

Terence Wright smatra da se medijske slike izbjeglica mogu svrstati u dvije kategorije. Prva je stereotipni degradirajući prikaz para ili male grupe ljudi u stanjima izolacije, golotinje i patnje, a drugi su raseljeni ljudi koji nisu nužno u oskudici (Wright, 2002: 57). Oni mogu biti prikazani s nekoliko stvari koje imaju uz sebe ili s prijevoznim sredstvima

koje koriste (*Ibid.*). Takve slike ljudskih poteškoća pridonose homogenizirajućem prikazu svjetskog siromaštva koji pomaže u stvaranju distanciranosti.

Metodološki okvir istraživanja

Nekontrolirano velik priljev izbjeglica na granice Europe bilo je jedno od gorućih pitanja u medijskim izvještajima tijekom 2015. godine. Dva glavna događaja, objava fotografije utopljenog dječaka Aylana i teroristički napadi u Parizu imali su izniman utjecaj u oblikovanju javnih rasprava o ovoj izbjegličkoj krizi. Interes medija i javnosti iznimno je rastao upravo oko dva navedena slučaja, pri čemu su otkriveni i stavovi političkih elita u rješavanju problema humanitarne krize.

U ovom radu predstavljamo samo jedan dio većeg istraživanja čija je zadaća bila prikazati i usporediti fotografije o migrantima i izbjeglicama objavljene na društvenoj mreži Twitter na korisničkim profilima najposjećenijih svjetskih medija *Time Magazine*, *The Independent*, *The New York Times*, *The Guardian* i CNN. Fokus u ovom radu stavljen je na ikonografiju pa je tako cilj ovog istraživanja bio identificirati i analizirati pet fotografija koje najviše od svih fotografija iz uzorka imaju obilježja ikonskih fotografija.

Za potrebe ovog istraživanja podatci su prikupljeni pomoću softvera (programske podrške) SMTAS (*Social Media Tracking Analysis System*). To je paket aplikacijskih programskih podrška velikih kapaciteta, namijenjenih za praćenje i analizu komunikacije na društvenoj mreži Twitter. Na dizajnu i razvoju SMTAS-a radila je skupina znanstvenika, znanstvenih suradnika i studenata u Istraživačkom centru za društvene znanosti (SSRC, Social Science Research Center) Sveučilišta Mississippi State (MSU)¹.

U istraživanju je korištena kvalitativna metoda analize narativa. Narativ, kako ga definira Marie Gillespie, je lanac uzročno-posljedično povezanih događaja u nekom vremenu i prostoru (2006: 81). Kada su u pitanju vizualni narativi, potrebno ih je ispitati kako bi se razumio njihov širi društveni, politički ili ideološki način konstrukcije stvarnosti. Mediji koriste slike na određene načine, kombinirajući dijelove kako bi stvorili cjelinu, a tada narativi služe kao dinamični procesi komunikacije te pritom konstruiraju značenja i socijalnu reprezentaciju (Gillespie, 2006: 81-85). Pritom, medijski narativi ne odražavaju stvarni svijet, već pružaju mentalnu shemu i predloške koji oblikuju naš način percipiranja, znanja i vjerovanja (*Ibid.*: 82).

Također, u istraživanju je korištena i semiotička analiza. Semiotika je znanost o znakovima. Charles Peirce, Ferdinand de Saussure i Roland Barthes pioniri su u području semiotike (više u Peirce, 1958; Saussure, 1966; Barthes, 1970), a ona se može opisati i kao proučavanje i primjena znakova, s time da su znakovi sve što prenosi značenje. Tako i fotografiju možemo razumjeti kao znak koji prenosi informaciju i emociju (Zakia, 1997: 237).

1 Osim *real-time* pristupa Twitteru, SMTAS također ima pristup povijesnim podacima, tvitovima objavljenima od nastanka te platforme 2006. godine. Modul praćenja i raspoređivanja podataka omogućuje istraživačima detaljno selektiranje upisujući ključne riječi i fraze, lokacije, društveni utjecaj medija, vrijeme objava, volumen tvitova i ostale značajke uključene u podatke društvenog medija. SMTAS se temelji na *cloud* poslužitelju, koji funkcionira kao okosnica cijelog sustava (IDL, 2014).

Peirce (1958) opisuje znak kao odnos između objekta i ideje, način na koji je prezentiran i kakvo značenje komunicira. Prema njegovu konceptu, fotografija je reprezentacija znaka. Prema Peirceovoj trijadi, objekt ili ideja je ono što je označeno, a označitelj je reprezentant. S druge strane nalazi se interpret, koji se zalaže za proces interpretiranja reprezentanta. Prema tome, postoje tri načina na koje se nešto predstavlja: ikonički, indeksni i simbolički. Ikonička reprezentacija predstavlja označeno kao objekt, dok indeksna reprezentacija ima indirektno, neizravno značenje. Ona je indeks za nešto drugo i obično je zanimljivija od ikoničke reprezentacije, jer uključuje više značenja. Simboličke reprezentacije kulturološki su dogovorene stvari, na primjer riječi ili zastava. Te tri metode međusobno se ne isključuju (Zakia, 1997: 238, 239).

Koncept narativa žrtve

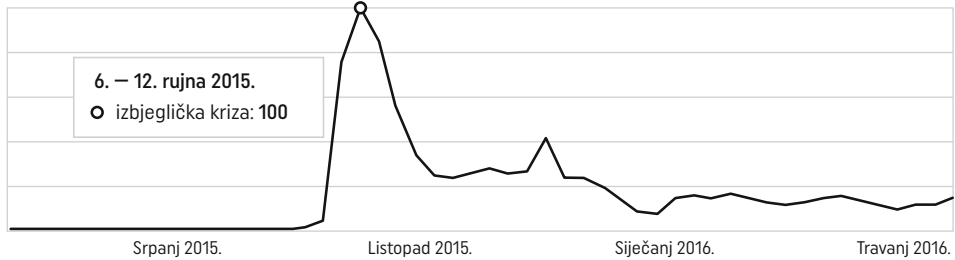
Polazeći od pristupa da ljudi tumače svijet na temelju pripovijesti (narativa) koje ih okružuju te su odgovorni za stvaranje zastupljenosti identiteta na svim razinama društvenog života, Donileen R. Loseke (2007) uvodi koncept „žrtve“ u teoriju narativa. Loseke objašnjava kompleksno razumijevanje identiteta u narativima i dijeli ih na kulturne, institucionalne, organizacijske i osobne narative (2007: 661-667). U ovom istraživanju fokus je na kulturnom narativu identiteta kao društvene klasifikacije ili kolektivnog zastupanja bestjelesnih tipova aktera. Prema njezinoj studiji, priče koje proizvode kulturne identitete pojavljuju se na makrorazini. Zamišljene karakteristike bestjelesnih ljudi pojednostavljaju složeni svijet i izgrađuju simbolične granice. Simbolički kodovi okružuju narative identiteta jer sadrže slike o pravima, odgovornostima i normativnim očekivanjima ljudi u svijetu. Ti simbolički kodovi u „zapadnom svijetu“² uglavnom grade jedan identitet u suprotnosti s drugim. Narativi kulturnih identiteta široko kruže u društvima i postaju kodovi koji organiziraju informacije i grade simboličke granice oko određenih tipova društvenih aktera.

Dizajn istraživanja

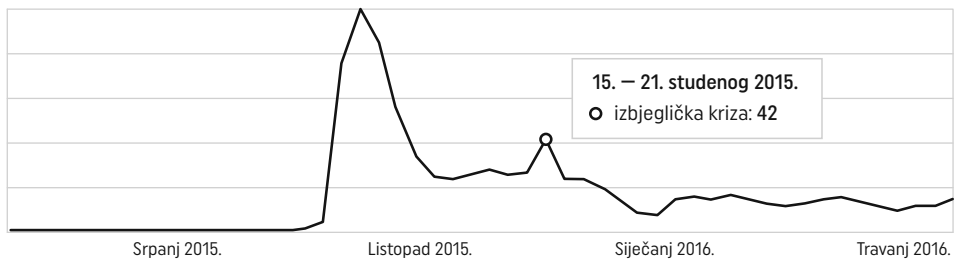
Preliminarno istraživanje o medijima i javnoj raspravi na temu izbjegličke krize pomoglo je odrediti vremenski rok za prikupljanje podataka. Prema analizi Google Trends (2016) naznačeni su važni naputci u pogledu definiranja ključnih vremenskih razdoblja za obavljanje analize. Ključni pojam „izbjeglička kriza“ pretražen je u razdoblju od 12 mjeseci. Kao što je prikazano na Grafikonima 1 i 2, prvi porast korištenja pojma „izbjeglička kriza“ dogodio se između 6. i 12. rujna, nakon što je 2. rujna objavljena ikonska fotografija utopljenog dječaka Aylana na turskoj plaži, dok se drugi porast dogodio između 15. i 21. studenog, nakon terorističkih napada u Parizu 13. studenoga.

2 Zapadna Europa, SAD i Kanada.

Grafikon 1. Korištenje termina "izbjeglička kriza" u rujnu 2015.

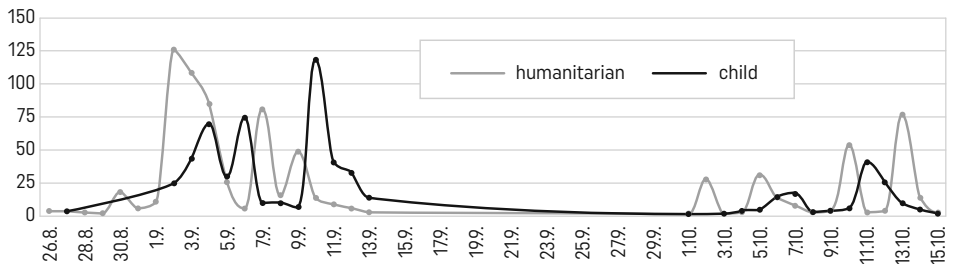

Grafikon 2. Korištenje termina "izbjeglička kriza" u studenome 2015.

Zanimljiva usporedba može se povući s pretraživanjem ključne riječi „izbjeglice“. Raspon pojavljivanja ovog pojma povećao se nakon terorističkih napada u Parizu, što znači da je rasprava eskalirala zbog negativnog uzroka (Grafikon 3).

Grafikon 3. Analiza prometa na Twitteru pomoću SMTAS-a

Ovi uvidi suzili su i odredili potragu ključnih riječi i datuma kod prikupljanja podataka pomoću SMTAS-a. Odabrana su dva slučaja (razdoblja), svaki u trajanju od po tri tjedna. Prvi je slučaj postavljen od 24. kolovoza do 13. rujna 2015., oko datuma kada je objavljena ikonska fotografija utopljenog dječaka Aylana. Drugi slučaj postavljen je od 2. do 22. studenog 2015., obuhvaćajući datum terorističkih napada u Parizu 13. studenog.

Prikupljene su sve Twitter objave, zajedno s fotografijama, koje sadrže ključne riječi „*Syrian refugees*“, „*Refugee crisis*“ i „*Refugees*“. Ukupno je prikupljeno 249 186 Twitter objava. U SMTAS-u analizirane su kroz postavku *Klout score reach* koja mjeri utjecaj na društvenim medijima i predstavlja funkciju broja sljedbenika, *retweetova* i učestalosti *tweetova* (IDL, 2014). To je učinjeno kako bi se uzorak suzio i otkrio koje su najznačajnije objave te koje ih medijske organizacije objavljuju. Pretpostavile smo da su europske i američke medijske organizacije koje su imale najveći utjecaj na društvenim medijima kada se izvještavalo o izbjegličkoj krizi ove: *Time Magazine*, *The Independent*, *The New York Times*, *The Guardian* i CNN. Objave na Twitteru s njihovih platformi filtrirane su i analizirane putem servisa *Klout* koji mjeri rezultat dosega *online* objava.

Metodološki okvir za analizu fotografija

Fotografije iz uzorka analizirane su prema kontekstu objave, tehničkim uvjetima i tematskom sadržaju. Prema Theu van Leeuwen (2001: 92-118), postoje dva pristupa u vizualnoj analizi. Prvi je vizualna semiotika, koju je razvio Roland Barthes, a drugi ikonografija. Oba postavljaju ista pitanja, o reprezentaciji (što i kako slike predstavljaju) i o skrivenim značenjima slika (što predstavljaju ideje i vrijednosti koje su zastupljene u slikama). Vizualna semiotika proučava slike samostalno i vidi njihovo kulturno značenje kao inherentno, zajedničko svima, koje se aktivira sadržajem slike. Ikonografija, s druge strane, obraća pozornost na kontekst u kojem se slika proizvodi i u kojem ona cirkulira. I semiotika i ikonografija bave se pojedinim dijelovima unutar slike: ljudima, mjestima i stvarima (van Leeuwen, 2001: 92).

Prema Barthesu (1970) ključna ideja vizualne semiotike jest raslojavanje značenja. Prvi je sloj denotacija i on odgovara na pitanje tko ili što je prikazano na slici. Drugi je sloj konotacija i odnosi se na ideje i vrijednosti izražene kroz ono što je predstavljeno (van Leeuwen, 2001: 94). Vizualna denotacija usmjerena je na ono što se vidi i na taj način uključuje nekoliko opisa koji se koriste u analizi predstavljenih fotografija izbjegličke krize. Prvi je opis kategorizacija koja se usredotočuje na različite načine reprezentacija ljudi. Oni se mogu vizualno prikazati kao određeni pojedinci ili kao društveni tipovi. Tipizacija u tom smislu nastaje kroz korištenje vizualnih stereotipa, primjerice kulturnih atributa (npr. odijevanje) ili fizionomije. Kada ovi stereotipi zasjene individualne značajke osobe, ta osoba postaje jedan tip. Drugi je opis grupna ili individualna reprezentacija, a van Leeuwen (2001: 96) objašnjava kako prikazivanje ljudi u grupama stvara osjećaj općenitosti, pogotovo ako je sličnost pojačana istim pozama i radnjama. To pojačava efekt „svi su oni isti“ koji predstavlja generalizaciju. Kada je riječ o udaljenosti kojom su prikazani, javlja se ista tipizacija. Prikazivanjem osoba iz udaljenosti (kadrovi totala) umanjuje se individualnost pojedinaca, zato što iz daljine nismo u mogućnosti vidjeti pojedine značajke svake osobe.

Drugi i dublji sloj konotacija vodi do dešifriranja ideja i vrijednosti koje prikazuju zastupljeni ljudi, mjesta i stvari, odgovarajući na pitanja što oni predstavljaju ili na što nas upućuju. Polazi se s gledišta da su denotativna značenja već uspostavljena, a na tom utvrđenom sloju prepoznavanja i tumačenja slike, dolazi drugo značenje, koje je

nadređeno, a odnosi se na šire koncepte. Ono se stvara kroz kulturološke asocijacije ili kroz posebne konotatore, specifične aspekte ili načine na koji su zastupljeni, primjerice pomoću posebnih fotografskih tehnika. Postoje dva elementa u sadržajima koji su izdvojeni kao česti nositelji značenja, to su poze i objekti (van Leeuwen, 2001: 97-98). Konotacija također može nastati iz raznih fotografskih tehnika, kao što su kadriranje, udaljenost, rasvjeta, fokus, brzina. Ova konotativna značenja Barthes (1970) naziva „mitovima“ – vrlo široki i difuzni pojmovi koji se kondenziraju u jednu cjelinu. Oni također nose ideološki smisao, koji služi za legitimiranje *statusa quo* i interese onih čija moć je u njemu (van Leeuwen, 2001: 97). Za Barthesa fotografije su dobri instrumenti za razumijevanje tih značenja, jer ih one naturaliziraju: „percipiranje fotografija analogno je percipiranju stvarnosti, one pružaju doslovnu korespondenciju s onime što je ispred kamere, unatoč činjenici što reduciraju stvarnost“ (cit. prema van Leeuwen, 2001: 94).

Tehnički uvjeti okvira, perspektive kadra i kuta snimanja fotografija u ovom su istraživanju definirani prema Anti Peterliću (2001). Peterlić definira okvir kao „omeđen prostorno-vremenski kontinuum objavljenih materijala“ (2001: 55) koji priča priču i stvara znanje o predstavljenoj temi. Kadar je udaljenost kamere od objekta snimanja i postoji bezbroj različitih snimaka. Svaki pomak fotoaparata ili subjekta, formira novu udaljenost i time različite kadrove. Standardne snimke su detalj (nešto što se ne može dijeliti), krupni plan (prikaz lica), blizu (prikaz lica i poprsja), srednji kadar (cijela osoba), polutotal (perspektiva koja obuhvaća dio prostora, ali tako da se naslućuje cijela veličina i izgled prostora) i ekstremni total (cijela površina) (Peterlić, 2001: 68-70). Posebnu važnost ima krupni kadar koji „potencijalno znači važnost, uvodi gledatelja u temu i upoznaje ga sa svojim posebnostima“ (*Ibid.*: 70-71) te stvara osjećaj intimnosti. Total, uz to što nosi najveću informativnu vrijednost, nosi određenu psihološku funkciju: „čovjek zauzima manje prostora, prikazan je kao inferioran i time je identificiran kao lošiji“ (*Ibid.*: 76-77). Kutovi kamere mogu biti: (1) kut u razini očiju, što se može tumačiti kao točka gledišta ili neutralni kadar; (2) visoki kut snimanja koji prikazuje objekt kao podređen, inferioran i nižeg statusa pa se naziva ptičja perspektiva, i (3) niski kut snimanja ili žablja perspektiva koji proizvodi suprotan učinak, stvarajući osjećaj superiornosti prikazanog objekta (*Ibid.*: 82-83).

U smislu tematskog sadržaja, fotografije su analizirane prema subjektima i objektima koje prikazuju. Predstavljene vizualne naracije ispitane su kroz dva osnovna elementa – emocije i simbole. Emocije se definiraju kao kompleksne reakcije koje se sastoje od najmanje tri elementa koji ih sačinjavaju. To su fizičke reakcije (lupanje srca), izražajne reakcije (plakanje ili smijeh) i subjektivno iskustvo koje ljudi osjećaju (tuga, strah ili radost) (Bratko, 2005: 88). Postoje dvije vrste emocija: osnovne i složene. Denis Bratko objašnjava kako su osnovne emocije česte među ljudima, a mogu se brzo oformiti, bez razmišljanja i obično traju kratko (radost, iznenađenje, strah, tuga, ljutnja i gađenje). Sve ostale emocije spadaju u skupinu složenih emocija (ljubav, ponos, osjećaj krivnje). Također, postoji i podjela emocija na pozitivne i negativne (više o emocijama u Bratko, 2005; Turner i Stets, 2005: 21).

Simboli se pak vezuju za prethodno spominjanu ikonografiju slike. Simbol može biti bilo što – kao objekt ili događaj – te može značiti nešto više ili nešto drugo od uobičajenih asocijacija. Simbol je definiran kao posebni materijalni objekt koji predstavlja nešto apstraktno (Oxford English Dictionary, 2016). Ikonografija razlikuje ikonografsku

simboliku i ikonološki simbolizam. U smislu ikonografske simbolike, postoje dvije kategorije: apstraktni simbol (apstraktni oblici sa simboličkom vrijednosti, npr. križ) i figurativni simbol (zastupljeni ljudi, mjesta ili stvari sa simboličkom vrijednosti) (van Leeuwen i Jewitt, 2001: 100, 107). Ono što ih definira jesu motivi, najčešće korišteni simboli, koje Barthes (1970) opisuje kao prihvaćene induktore ideja. Ikonološka simbolika odnosi se na interpretaciju na dubljoj razini – skreće pozornost na kontekst, odgovara na pitanja zašto, na temelju političkih, socioloških i ekonomskih interesa, kao i odnosa u kultur-nim, emocionalnim i drugim sferama (van Leeuwen i Jewitt, 2001: 116).

Ikonografija izbjegličke krize

Kada je riječ o vizualnoj svijesti, prvo čega se ljudi sjete kada razmišljaju o određenim povijesnim događajima jesu ikonske fotografije, kako ih Mette Mortensen opisuje, „ikone koje su prihvaćene u javnosti kao univerzalne poruke“ (Mortensen, 2011: 11-12). Te određene ikonske fotografije pružaju snažne „vizualne referentne okvire“ o nekoj temi. Podijeljene fotografije povezuju gledatelje s osjećajem iskustva, jer svi vide istu stvar.

Što čini fotografiju ikonskom? Prema definiciji to su slike koje su široko priznate, razumljive kao prikazi povijesno značajnih događaja, koje aktiviraju jaku emocionalnu reakciju, a reproduciraju se kroz različite medije, žanrove ili teme (Hariman i Lucaites, 2002: 366). Ikonske fotografije imaju nekoliko važnih funkcija: reflektiraju društveno znanje i dominantne ideologije, oblikuju razumijevanje specifičnih događaja i razdoblja, utječu na političke akcije te osiguravaju figurativna sredstva za naknadne komunikacijske aktivnosti (*Ibid.*). Iz tog je razloga važno razumjeti kontekst i prirodu slika koje medijski profesionalci distribuiraju.

S obzirom na činjenicu da u suvremenoj kulturi velikim događajima svjedočimo uglavnom putem medija, a mediji pritom „s oduševljenjem sudjeluju u samoispunjavajućim predviđanjima i proglašenjima ikonskog statusa slike“ (Mortensen, 2011: 12) Uzimajući u obzir da *online* mediji, a pogotovo društveni mediji, objavljuju nepregledne galerije fotografija nekih događaja, čini se još važnijim odrediti koje od tih slika prolaze kriterije za ikonski status.

Najpoznatiji primjer ikonske fotografije koja se odnosi na temu migracija jest fotografija „Migrant mother“ Dorothee Lang, a prikazuje majku koja u svom naručju drži dijete. Snimljena je tijekom Velike američke depresije 1936. godine. Ta crno-bijela fotografija stvara trenutnu i neposrednu asocijaciju na humanitarnu krizu i ljudsku patnju. Postala je „simbolična u odnosu na referentnost i direktna u smislu prikaza nemanipuliranih zapisa suvremenih zbiljanja“ (Lucaites i Hariman, 2001: 37).

U aktualnom razdoblju izbjegličke krize, mogu se uočiti slične tendencije i obrasci koji se koriste pri portretiranju ljudi koji napuštaju svoje domove. Čini se da se tijekom stoljeća vizualna retorika nije značajno promijenila te se postavljeni standardi ponovno reafirmiraju. To dokazuje i fotoesej koji je objavio *Time Magazine* (vidi Sliku 1). Režirana fotografija prikazuje majku koja drži svoje dijete u naručju u izbjegličkom kampu u Jordanu. Kadirana u srednjem planu i postavljena u središte kompozicije, držeći svoje

dijete kao jedinu vrijednost koju ima, ova majka odaje dojam pasivne žrtve, inferiornosti i praznine. Gledajući izravno u fotografa, zahtjeva od gledatelja emotivnu reakciju, suosjećanje i pomoć. Ovako konstruiran dokumentaristički prikaz očajnih uvjeta potvrđuje mit o prikazivanju žena kao dobrih majki.

Slika 1. *Time Magazine*, 26.09.2015. Autor: Muhammed Muheisen, AP

Kako smo već ranije navele, fotografija utopljenog dječaka Aylana (vidi Sliku 2) postala je simbol izbjegličke krize 2015. godine. Postavlja se pitanje zašto je upravo ta fotografija postala simbolom izbjegličke krize. Brat dječaka također se utopio, ali njegova se fotografija ne može pronaći. Nekoliko starije djece također se utopilo i njihova tijela pronađena su na obalama Turske nekoliko tjedana prije, no te fotografije su uklonjene s društvenih mreža. Tko odlučuje koja će fotografija postati simbol te na kraju i ikonska fotografija? Ako je odgovor javnost, onda tijekom društvenih medija ima presudan utjecaj na konstruiranje stvarnosti o izbjeglicama i migrantima.

Slika 2. Aylan Kurdi, 02.09.2015.
Autorica:
Nilüfer Demir,
AFP (Agence
France-Presse)

Dječaka Aylana Kurdiya koji se utopio fotografirala je turska fotonovinarka Nilüfer Demir. Njegovo tijelo, pronađeno na obali turskog turističkog mjesta Bodrum, postalo je šokantan odraz realnosti koja proizlazi iz položaja u kojem je ležao na obali (kao uspavano dijete u kolijevci), blijedog izraza lica (to je moglo biti bilo koje dijete iz Europe ili svijeta), obuven u tenisice (poput tenisica bilo kojeg europskog ili američkog djeteta) (Clarke i Shoichet, 2015). Iako je ta fotografija prvotno plasirana bez specifičnog konteksta, utjecala je na vlasti da raspravljaju o omogućavanju sigurnijeg putovanja izbjeglica. Do trenutka kada se fotografija proširila viralnim svijetom, postala je simbol i ikonska fotografija ove humanitarne krize. U tjedniku *Novosti* autor Davor Konjikušić (2015) referira se na nju kao na „još jedan medijski komoditet koji izaziva ogorčenje, sućut, tugu, ljutnju i sažaljenje. U isto vrijeme u cjelokupnom medijskom spektaklu gubi mogućnost da pozove na širu društvenu reakciju u Europi.“

Znanstevnici su promptno uočili ovaj problem. Farida Vis i Olga Goriunova (2015) objavile su izvještaj pod naslovom „The Iconic Image on Social Media: A Rapid Research Response to the Death of Aylan Kurdi“ propitujući utjecaj, doseg i reakcije medija i javnosti na objavu te ikonske fotografije. U istraživanju se referiraju na smrt jedne osobe kao simbola koji zastupa smrt mnogih i tako stvara efekt koji se koristi za političku mobilizaciju.

U zaključivanju rasprave o ikonskim fotografijama važno je istaknuti da „kada je jedna fotografija izdvojena iz mnoštva, ostalih bezbroj je izostavljeno“ (Mortensen, 2011). Ikonске fotografije tendiraju predstavljati jednu određenu priču koja se odnosi na puno veći događaj. Na taj način čine taj događaj nepotpunim jer ne pružaju koherentan kontekst cijele situacije. Ujedno, to može biti i glavna kritika ikonskih fotografija, s obzirom na konstruiranje stvarnosti putem slika koje u ovom slučaju predstavljaju samo jednu stranu.

Slika 3. *The Guardian*, 03.09.2015. Autor: Christof Stache

Iz uzorka prikupljenog na Twitteru, fotografija snimljena na željezničkoj stanici u Münchenu koja prikazuje tri generacije muškaraca (vidi Sliku 3) postigla je najviše *retweetova* na društvenoj mreži (više od 2 500 te je najdjeljenija u uzorku prvog slučaja). Objavljena je dan nakon fotografije utopljenog dječaka Aylana. Ova fotografija

predstavlja pozitivnu, humanitarnu i solidarnu situaciju tijekom putovanja izbjeglica. Ona stvara jaki emocionalni efekt prikazujući odnos dječaka i službenika policije, kojem svjedoči stariji muškarac. Konotativno značenje koje proizlazi iz viđenog jest reprezentacija sve tri generacije muškaraca koja simbolizira razine života u smislu prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Fotografija evocira osjećaj ravnopravnosti koja je postignuta jednakim položajem policajca budući da je on spušten na razinu dječaka koji se igra njegovom službenom kapom te se obojica smiješe jedan drugome. Dinamična fotografija predstavlja priču iz koje možemo iščitati kakva je situacija te zamisliti što se događalo prije i nakon, kao da smo svjedočili događaju uživo. Usprkos situacijama s kojima se izbjeglice suočavaju, to je prikaz kako postoje pozitivni i ohrabrujući momenti. Unatoč teškom kontekstu izbjegličke krize, ta fotografija pruža nadu u čovječanstvo.

Slika 4. *The Independent*, 10.09.2015.
Autor: Laszlo Balogh

Fotografija nagrađena Pulitzerovom nagradom 2016. godine (vidi Sliku 4) prikazuje drugu stranu odnosa izbjeglica sa službenim osobama. Ne znajući kontekst snimljene situacije, asocijacije koje ta fotografija evocira su negativne, poput uznemiravanja ili mučenja osoba, a glavno konotativno značenje koje prenosi odnosi se na kršenje ljudskih prava. U pitanju je nedostatak humanitarnog postupanja s osobama koje se nalaze u teškoj situaciji s malim djetetom te se iščitavajući emocionalne ekspresije može zaključiti kako se muškarac odupire postupcima policajca. Lice patnje sugerira otpor i borbu za svoja prava. Fotografija je snimljena na željezničkoj stanici u gradu Bicske u Mađarskoj, 3. rujna 2015. Par s djetetom leži na tračnicama. Muškarac je namjerno povukao svoju obitelj na tračnice izbjegavajući pokušaj policajca da ih odvede u izbjeglički kamp. Nakon što su se bacili na tračnice, policajci su ih uhitili i prisilno odveli. Ako znamo kontekst, jasno je kako je riječ o očajničkom činu muškarca da spasi svoju obitelj od ostanka u mađarskom kampu. Imajući to u vidu, fotografija prikazuje uvjete s kojima se izbjeglice moraju boriti kako

bi došli do željenog odredišta, ali također prikazuje i na što su sve izbjeglice spremne kako bi obranile svoja prava i postigle cilj. Snimljena iz ptičje perspektive, fotografija iz Mađarske sugerira inferiornost izbjeglica te bez znanja o kontekstu zbivanja vjerojatno dovodi do pogrešnog razumijevanja situacije u kojoj je nastala.

Slika 5. *The Independent*,
5.11.2015. Autor:
Daniel Etter

Fotografija muškarca koji drži svoju djecu (vidi Sliku 5) nagrađena je Pulitzerovom nagradom za fotonovinarstvo 2016. godine. Ono što čini fotografiju zanimljivom je emocionalna ekspresija koja je uglavnom uobičajena za predstavljanje žena u teškim situacijama, ali ovdje se muškarac predstavlja u emocionalnom stanju tuge, plača, očaja i patnje. Ukoliko se do ove fotografije muškarce izbjeglice smatralo prijeljnom, ova fotografija svjedoči da oni nisu prijeljna, prikazujući muškaraca koji brine za obitelj, čuvajući i zaklanjajući svoju djecu od okolnih zbivanja, čime se evocira mit o medijskim prikazima muškaraca kao heroja, spasitelja i čuvara. Subjekt ne gleda izravno u kameru, već mu pogled seže van okvira, vjerojatno gledajući neku drugu situaciju koja se zbiva nedaleko od njega. Time se gledatelju sugerira kako je indiferentan prema ulozi fotonovinar, jer njegova je briga borba za život i dolazak na sigurno odredište. Konotativno značenje koje proizlazi iz prikaznog osjećaj je bespomoćnosti.

Zaključak

Društveni mediji duboko su promijenili način prikupljanja vijesti, čineći ih polifonima (Gemi i sur., 2013: 268), a također i vizualno privlačnijima. Tako je uvijek važan koncept „očevidca“ (svjedoka) u konvencionalnom novinarstvu postao neizbježna ključna riječ u suvremenom medijskom prostoru (Mortensen, 2011). Možemo tako reći da su se virtualni mediji pretvorili u omiljene platforme koje isporučuju svjedočanstva. Stoga su pitanja reprezentacije i komunikacije postala složenija zbog načina na koji se fotografija smatra kao oblik dokaza, čime se otvaraju pitanja o pouzdanosti i istinitosti.

Samo dokumentarne fotografije koje su svjedočanstvo nekog važnog događaja mogu dobiti status ikonskih fotografija, odnosno, prema Mortensenu (2011) status „instantnih fotovijesti“, ukoliko sadrže različite obrasce identifikacije s kojima se publika može poistovjetiti, primjerice ako pružaju javnosti dovoljno elemenata za razumijevanje potencijalno nerazumljivih događaja. One, dakle, oblikuju njihovo razumijevanje i djelovanje dugo vremena nakon što je događaj već završio ili je kriza riješena.

U ovom istraživanju iz uzorka od ukupno 249 186 objava na Twitteru koje su uključivale i fotografije o izbjegličkoj krizi, na kraju je izolirano pet fotografija koje su najviše cirkulirale, odnosno koje su bile najčešće dijeljene, te su analizirani njihovi ikonografski elementi. Za pretpostaviti je da će se u budućnosti samo neke od njih učestalo koristiti kao simboli ljudske patnje u vrijeme masovnog premještanja stanovništva iz Sirije prema zemljama zapadne Europe. Očekujemo ih na plakatima, na naslovnica knjiga, u zaglavljima *online* medija te na drugim vidljivim mjestima koja će komunicirati ne samo izbjegličku krizu koja je svoj vrhunac doživjela 2015. godine već i mnoge druge buduće događaje povezane s migracijama. Ipak ostaje pitanje kolika se ikonska vrijednost može dati ovim fotografijama i hoće li one ostati u kolektivnoj memoriji. Proglašene su ikonama od strane publike i medija, odmah nakon njihova objavljivanja, ponekad istoga dana. U prošlosti jedna se fotografija kontinuirano kroz više godina pojavljivala u različitim medijima, dok se danas događa transformacija prema instantnim ikonama medijskih događaja. Stoga je potrebno preispitati njihovu važnost te utvrditi pomažu li društvene mreže njihovu brzom nastanku ili brzom zaboravu.

Literatura

- Barthes, Roland (1970, prvo izdanje iz 1957) *Mythologies*. Paris: Seuil.
- BBC.com (2015) Paris Attacks: What Happened on the Night. <http://www.bbc.com/news/world-europe-34818994> (14.06.2017.).
- Benhabib, Seyla (2004) *The Rights of Others: Aliens, Residents and Citizens*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bennett, Samuel; ter Wal, Jessika; Lipiński, Artur; Fabiszak, Małgorzata i Krzyżanowski, Michał (2013) The Representation of Third-Country Nationals in European News Discourse. *Journalism Practice* 7 (3): 248-265.
- Bratko, Denis (2005) *Psihologija*. Zagreb: Profil.
- Clarke, Rachel i Shoichet, Catherine E. (2015) Image of 3-year-old who Washed Ashore Underscores Europe's Refugee Crisis. <http://edition.cnn.com/2015/09/02/europe/migration-crisis-boy-washed-ashore-in-turkey/index.html> (15.04.2016.).
- Esses, Victoria M.; Medianu, Stelian i Lawson, Aandrea S. (2013) Uncertainty, Threat, and the Role of the Media in Promoting the Dehumanization of Immigrants and Refugees. *Journal of Social Issues*, Special Issue: Uncertainty and Extremism 69 (3): 518-536.
- Freund, Gisele (1981) *Fotografija i društvo*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

- Friganović, Mladen (1989) Migracije kao konstanta geoprostora. *Acta Geographica Croatica* 24 (1): 19-29.
- Gamson, William A.; Croteau, David; Hoynes, William i Sasson, Theodore (1992) Media Images and Social Construction of Reality. *Annual Review of Sociology* 18 (1): 373-393.
- Gamson, William A. i Modigliani, Andre (1989) Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach. *American Journal of Sociology* 95 (1): 1-37.
- Gemi, Eda; Ulasiuk, Iryna i Triandafyllidou, Anna (2013) Migrants and Media Newsmaking Practices. *Journalism Practice* 7 (3): 266-281.
- Gillespie, Marie (2006) Narrative Analysis, str. 80-115, u: Gillespie, Marie i Toynbee, Jason (ur.) *Analysing Media Texts*. New York: Open University Press.
- Hariman, Robert i Lucaites, John L. (2002) Performing Civic Identity: The Iconic Photograph of the Flag Raising on Iwo Jima. *Quarterly Journal of Speech* 88 (4): 363-392.
- Hepp, Andreas; Hjarvard, Stig i Lundby, Knut (2015) Mediatization: Theorizing the Interplay Between Media, Culture, and Society. *Media, Culture & Society* 37 (2): 314-324. DOI: 10.1177/0163443715573835.
- Hochman, Nadav (2014) The Social Media Image. *Big Data & Society* 1 (1): 1-15.
- IDL (2014) Innovative Data Laboratory. Social Science Research Center. Mississippi State University. <http://blog.idl.ssrc.msstate.edu/> (10.02.2016.).
- Jenks, Chris (ur.) (2002) *Vizualna kultura*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo.
- Konjikušić, Davor (2015) Što s fotografijom mrtvog djeteta? *Novosti*, 04.09.2015. <http://www.portalnovosti.com/sto-s-fotografijom-mrtvog-djeteta> (26.01.2016.).
- Lilleker, Darren (2008) *Key Concepts in Political Communications*. London: Sage.
- Loseke, Donileen (2007) The Study of Identity as Cultural, Institutional, Organizational and Personal Narratives: Theoretical and Empirical Integrations. *The Sociological Quarterly* 48 (4): 661-688.
- Lucaites, John Louis i Hariman, Robert (2001) Visual Rhetoric, Photojournalism, and Democratic Public Culture. *Rhetoric Review* 20 (1/2): 37-42.
- Mannik, Lynda (2012) Public and Private Photographs of Refugees: The Problem of Representation. *Visual studies* 27 (1): 262-276.
- McAuliffe, Marie i Weeks, Warren (2015) *Media and Migration: Comparative Analysis of Print and Online Media Reporting on Migrants and Migration in Selected Origin and Destination Countries*. Canberra: Department of Immigration and Border Protection.

- McQuail, Denis (1994) *Mass Communication Theory: An Introduction*. London: Sage.
- Mitchell, Harry (2006) *The Distinction Between Asylum Seekers and Refugees*. Migration Watch UK.org <https://www.migrationwatchuk.org/briefing-paper/70> (13.04.2016.).
- Mortensen, Mette (2011) When Citizen Photojournalism Sets the News Agenda. *Global Media and Communication* 7 (1): 4-16.
- Oxford English Dictionary (2016) <http://www.oed.com> (13.04.2016.).
- Peirce, Charles Sanders (1958) *The Collected Papers of C.S. Peirce* (vol. 7-8), (ur. Arthur W. Burks). Cambridge: Harvard University Press.
- Peterlić, Ante (2001) *Osnove teorije filma*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Saussure, Ferdinand de (1966) *Course in General Linguistics*. New York: McGraw-Hill.
- Sontag, Susan (1977) *On Photography*. New York: Farrar, Strauss & Giroux.
- Tewskbury, David i Scheufele, Dietram A. (2009) News Framing Theory and Research, str. 17-33, u: Bryant, Jennings i Oliver, Mary Beth (ur.) *Media Effects: Advances in Theory and Research*. London: Routledge.
- Turner, Jonathan H. i Stets, Jan E. (2005) *The Sociology of Emotions*. Cambridge University Press: Cambridge.
- UNHCR (2015) UNHCR Statistical Yearbook 2014. Geneva: UNHCR. <http://www.unhcr.org/56655f4d8.html> (18.01.2016.).
- van Leeuwen, Theo (2001) Chapter 5: Semiotics and Iconography, str. 92-100, u: van Leeuwen, Theo i Jewitt, Carey (ur.) *Handbook of Visual Analysis*. London: Sage.
- van Leeuwen, Theo i Jewitt, Carey (2001) *Handbook of Visual Analysis*. London: Sage.
- Vis, Farida (2014) How Images Took over the Internet. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2014/06/image-worth-in-online-world/> (05.03.2016.).
- Vis, Farida i Goriunova, Olga (ur.) (2015) *The Iconic Image on Social Media: A Rapid Research Response to the Death of Aylan Kurdi*. Visual Social Media Lab <http://visualsocialmedialab.org/projects/the-iconic-image-on-social-media> (26.02.2016.).
- Wright, Terence (2002) Moving Images: the Media Representation of Refugees. *Visual Studies* 17 (1): 53-66.
- Yazgan, Pinar; Utku, Deniz Eroglu i Sirecki, Ibrahim (2015) Syrian Crisis and Migration. *Migration Letters* 12 (3): 181-192.
- Zakia, Richard D. (1997) *Perception and Imaging*. Boston: Focal Press.

Stvaranje agendi: slučaj izbjegličke krize u hrvatskim medijima

Sažetak

Izbjeglička kriza zainteresirala je hrvatske medije i prije nego što je val izbjeglica stigao 16. rujna 2015. u Hrvatsku, a od toga trenutka postala je jedna od najvažnijih unutarnjopolitičkih i medijskih tema. Medijsko prezentiranje izbjegličke krize i problema izbjeglica ne samo da je utjecalo na formiranje javnog mnijenja u Hrvatskoj, već je moglo utjecati i na odluke birača za koga glasovati na parlamentarnim izborima u jesen 2015.

U ovom radu prezentirat ćemo rezultate istraživanja praćenja izbjegličke krize u osam hrvatskih *online* medija (Jutarnji.hr, Večernji.hr, 24sata.hr, Tportal.hr, Index.hr, Net.hr, Dnevnik.hr, Vijesti.rtl.hr) u razdoblju kada je Hrvatska bila dio Zapadnobalkanske rute kojom izbjeglice putuju u Europsku uniju (16. rujna 2015. – 10. ožujka 2016.). Zadaća je istraživanja metodom analize sadržaja utvrditi koliko često i na koji način su navedeni mediji izvještavali o ovoj temi. Cilj istraživanja bio je spoznati kakve su bile i kako su se tijekom tog razdoblja mijenjale medijska i politička agenda u odnosu na migrante i izbjeglice. Uz pomoć alata *VoxPopuli* izmjerili smo kako je publika reagirala na njih, povećanjem ili gubitkom interesa za komentiranje odgovarajućih objava.

Ključne riječi: izbjeglička kriza, Hrvatska, *online* mediji, medijska agenda, politička agenda

Uvod

Egzodus izbjeglica iz Sirije u razdoblju od 2014. do 2016. godine postao je jedna od najvažnijih medijskih tema u Europskoj uniji, a iznimka nisu bili niti hrvatski mediji. On je bio vrhunac izbjegličkog vala koji je zahvatio Europu od 2011. godine, kao „posljedica višegodišnjih tranzicijskih procesa na Bliskom Istoku i Sjevernoj Africi u sklopu tzv. Arapskog proljeća“ (Tadić i sur., 2016: 15). Stoga u najvećem izbjegličkom valu u prvih devet mjeseci tijekom kojega je u Europu morskim putem stiglo više od 464 000 izbjeglica nisu bili samo Sirijci, njih je bilo najviše – 39 %, već i Afganistanci (11 %) i Eritrejci (7 %), (Park, 2015).

Izbjeglice i migranti u Europu su stizali preko tri osnovne rute:

- Ruta središnjeg Sredozemlja (Italija i Malta) – premda izuzetno opasna, bila je osnovni izbjeglički put 2014., a preko nje je od siječnja do rujna 2015. stiglo 120 000 ljudi;
- Istočnosredozemna ruta (Grčka i Egejsko more) – glavna ruta 2015., preko koje je do rujna iz Turske u Grčku ušlo više od 350 000 ljudi;
- Zapadnobalkanska ruta (Mađarska) – više od 155 000 izbjeglica ušlo je u Mađarsku iz Srbije u prvih devet mjeseci 2015. godine. Ovom rutom putuju prvenstveno dvije grupe: ekonomski migranti, pretežno stanovnici Albanije i Kosova, te izbjeglice koje su preko Egejskog mora stigle u Grčku (Banulescu-Bogdan i Fratzke, 2015).

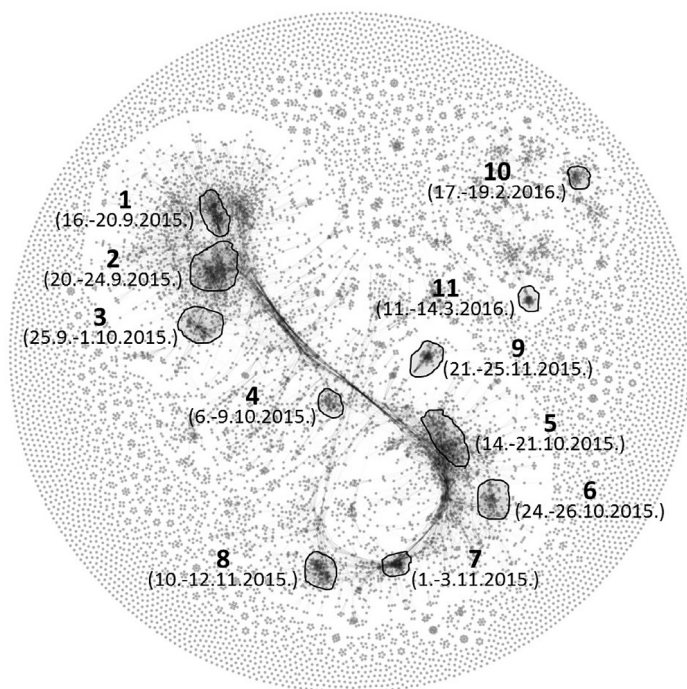
Sredinom rujna 2015. potonja se ruta promijenila – najprije je djelomično, a potom u potpunosti u njoj smanjena uloga Mađarske, nakon podizanja žice na mađarskoj granici sa Srbijom, a kasnije i s Hrvatskom. Izmijenjenom Zapadnobalkanskom rutom, preko hrvatskog teritorija preusmjerile su se kroz Sloveniju i dalje u EU nove stotine tisuća izbjeglica.

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi koliko često i na koji način su odabrani hrvatski *online* mediji izvještavali o izbjegličkoj krizi u razdoblju od 15. rujna 2015. do 15. ožujka 2016. Zatim temeljem rezultata zaključiti kakve su bile i kako su se tijekom tog razdoblja mijenjale medijska i politička agenda, a uz pomoć alata *VoxPopuli* i softvera *Gephi* izmjeriti kako je publika reagirala na njih, povećanjem ili gubitkom interesa za komentiranje odgovarajućih objava.

Kontekst

Preko Balkanske rute od rujna 2015. do ožujka 2016. prošlo je otprilike 700 000 ljudi, koji su preko Makedonije, Srbije, Hrvatske i Slovenije tražili put u Zapadnu Europu, točnije Austriju, Njemačku i Švedsku (Šelo Šabić i Borić, 2016: 1). Dotadašnja Zapadnobalkanska ruta, kao što je vidljivo na Slici 1, skrenula je u Hrvatsku u noći s 15. na 16. rujna 2015. kada je stupila na snagu odluka o zatvaranju mađarsko-srbijanske granice i na cijeloj je njenoj granici postavljena bodljikava žica. Izbjeglice je Republika Hrvatska (RH) dalje prosljeđivala prvenstveno u Mađarsku, a nakon što je potpuno zatvorila granicu u Sloveniju. Istovremeno rastu diplomatske prepirke između susjednih zemalja kroz koje je prolazila Zapadnobalkanska ruta, zbog čega 20. rujna Hrvatska zatvara najveći granični prijelaz

sa Srbijom. Nakon žestokih prepucavanja političara s obje strane i ukidanje blokade 24. rujna, izbjeglički val prolazi iz Srbije, preko Hrvatske i Mađarske uglavnom neometano. Sredinom listopada Mađarska bodljikavom žicom u potpunosti zatvara granicu s Hrvatskom i Slovenijom, nakon čega se izbjeglička ruta u potpunosti usmjerava kroz te dvije zemlje i dalje preko Austrije u Njemačku. Ponovno slijedi jačanje tenzija između država na ruti, ovog puta Hrvatske, Slovenije i Austrije, a Slovenija 24. listopada na svoju granicu šalje i vojsku, dok Austrija počinje postavljati žilet-žicu na svom graničnom prijelazu. Što se više približavala zima broj izbjeglica se smanjivao, a Zapadnobalkanska ruta je zatvorena nakon što je 10. ožujka 2016. stupio na snagu sporazum između EU i Turske.

Slika 1. Gephi graf tematskog grupiranja analiziranih članaka

Odnos medija i javnog mnijenja prema izbjeglicama i migrantima

Status izbjeglica definiran je UN-ovom konvencijom koja je potpisana 1951. godine, nakon koje je uslijedio i Protokol iz 1967. godine kada su postavljeni standardi o statusu izbjeglica i ponašanju svake zemlje potpisnice prema njima. Članak 2. konvencije definira izbjeglicu kao osobu koja

“opravdano se bojeći progona zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti nekoj društvenoj skupini ili političkih uvjerenja, nađe izvan zemlje čije državljanstvo ima i koja ne želi, ili zbog tog straha neće tražiti zaštitu te zemlje; ili koja, ako nema državljanstvo, a nalazi se izvan zemlje u kojoj je imala svoje uobičajeno boravište uslijed takvih događaja ne može, ili zbog straha ne želi u nju se vratiti” (UN, 2008).

Vodič kroz međunarodni zakon o izbjeglicama (UNHCR, 2001) namijenjen informiranju članova Inter-parlamentarne unije (IPU) navodi kako parlament i zastupnici imaju ključnu ulogu u zaštiti izbjeglica. Trebaju se zalagati za poštivanje izbjeglica kao ljudskih bića, a uz pomoć UNHCR-a trebaju promovirati toleranciju, zaštitu i pomoć izbjeglicama. Od političarima često ovisi kako će se građani ponašati prema izbjeglicama.

S druge strane, migrantima se smatraju uglavnom ekonomski migranti koji odlaze u drugu zemlju kako bi imali bolje uvjete za život i rad, a za razliku od izbjeglica mogu se slobodno vratiti u svoju zemlju (UNHCR, 2016). Oni nisu zaštićeni statusom izbjeglica već imigracijskim zakonima države u koju dođu. Stoga je važno razlikovati pojmove izbjeglica i migrant. Prema Aleksandru Betsu, direktoru Centra za izbjegličke studije (*Refugee Studies Centre*) na Sveučilištu u Oxfordu, pojam migrant, iako originalno neutralan, danas ima značenje „ne izbjeglice“, jer ako je netko izbjeglica država ima obavezu pustiti tu osobu na svoj teritorij i omogućiti joj apliciranje za azil (prema Ruz, 2015).

Izbjeglice i migranti iz različitih dijelova svijeta dolaze svake godine u zemlje Europske unije u koje se namjeravaju trajno nastaniti. Broj zahtjeva za azil je, na primjer, u 2014. na teritoriju cijele EU iznosio oko 500 000. Ipak, on se više nego dvostruko povećao 2015. uzrokovan krizom u Siriji i iznosio je više od 1,2 milijuna (Eurostat, 2016). Masovni priljev izbjeglica utjecao je na to da azil i migracija postanu najvažnije teme u EU na svim razinama: političkom, društvenom pa i medijskom.

U velikom su broju europskih zemalja izbjeglice prikazane kao problem. Ankete javnog mnijenja na razini EU pokazuju široko rasprostranjene negativne osjećaje prema migrantima širom Europe (Eurobarometar, 2015). Tome doprinose porast ekstremno desnih stranaka, anti-imigracijske retorike i političara populista, koji se za dostizanje svojih ciljeva protive migraciji. Njih podupiru negativni tekstovi o izbjegličkoj krizi i općenito problematici migracije u medijima. Primjerice, Mike Berry i suradnici navode kako mediji prezentiraju „dehumaniziranu sliku migracije, s naglaskom na broj migranata i nezakonite metode ulaska u zemlju“ (Berry i sur., 2015: 16). Isto tako, Ronald Kaye (1994) smatra kako je niski stupanj povjerenja u politiku i medije doveo do porasta populizma i društvenih konflikata, uz smanjenje građanskog aktivizma, a to je dalje utjecalo na negativno prikazivanje „drugih“, manjina i izbjeglica. Već od 90-ih godina prošlog stoljeća dominantni diskurs prema izbjeglicama u većini EU zemalja je negativan. Ankete javnog mnijenja Eurostata bave se ovom temom od 2010. godine. U izvješću Europske komisije iz 2006. spominje se negativna percepcija javnosti prema migrantima i osjećaji nesigurnosti zbog njihovog dolaska (Beutin i sur., 2006). To je jedan od razloga zašto se lideri EU nisu uspjeli usuglasiti i poduzeti odlučnije i koherentnije mjere i zauzeti zajednički stav o odnosu i politici EU prema izbjeglicama i migrantima (Berry i sur., 2015), iako je 67 % Europljana za jedinstvenu EU politiku prema migracijama (Eurobarometar, 2015: 85).

Prema Eurobarometrovoj anketi iz jeseni 2015. godine (Eurobarometar, 2015: 84), 59 % Europljana ima negativne osjećaje prema imigraciji osoba koje dolaze iz zemalja koje nisu u EU. Najveći postotak onih koji imaju negativne osjećaje prema imigraciji izvan EU je u Slovačkoj (86 %), Latviji (86 %) i Mađarskoj (82 %). A najpozitivnije mišljenje imaju

Šveđani (70 %), Španjolci (53 %) i Irci (49 %). Rekordan je rast negativnih stavova o imigrantima u Sloveniji i Rumunjskoj zabilježen između proljeća i jeseni 2015., a porastao je za oko 20 % (s 57 % na 76 % u Sloveniji te s 34 % na 54 % u Rumunjskoj).

Ako pogledamo stavove građana Hrvatske u toj istoj anketi, 53 % Hrvata ima negativne osjećaje prema imigraciji osoba koje dolaze izvan Unije, dakle nešto ispod EU prosjeka.

Prema istoj anketi, 58 % Europljana je 2015. godine smatralo imigraciju najvećim problemom s kojim se EU suočavala (Eurobarometar, 2015: 84). Slični su rezultati i u Hrvatskoj – imigracija (52 %) i terorizam (26 %) označeni su kao dva najveća problema koja se trebaju riješiti na razini EU. Ipak, na razini države, samo 11 % ispitanika smatralo ih je važnima, dok je većina nezaposlenost navodila kao najveći problem koji država treba riješiti.

Stvaranje medijskih agendi

Teorija stvaranja agendi (engl. *agenda setting*) kreirana je 1960-ih godina i vezuje se uz napuštanje teorija o snažnim efektima medija. Bernard Cohen (1963: 13) bio je prvi koji je rekao kako se ne može utjecati na ljude što će misliti, već samo o čemu će misliti. Maxwell McCombs i Donald Shaw (1972) prvi su došli do empirijskih rezultata i potvrde teorije kroz studiju o 100 neodlučnih glasača u Chapel Hillu, NC uoči američkih predsjedničkih izbora 1968. godine. Analizirali su sadržaj medija koji se bavio izborima, njihovim glavnim temama i opsegom koji je svaka tema dobivala u medijima. Rezultate su usporedili s javnom agendom, kroz anketu sa 100 neodlučnih birača koje su pitali koja im je tema najvažnija i zaključili su kako su mediji u stanju nametnuti agendu. Brian McNair (2011) smatra kako se građani često oslanjaju na medije koji im prenese samo dio stvarnosti, jer u vrijeme medijskog obilja, građani sami ne mogu doći do informacija o svim događajima u svijetu, a važnost određenih tema najbolje se vidi u vrijeme predizbornih kampanja.

Medijalizacija se bavi ulogom medija u postavljanju agende javne debate o političkim pitanjima (Meyer, 2009). U centar pozornosti mediji stavljaju određene političke, ekonomske i društvene probleme kojima daju značaj i značenje (*Ibid.*). Agenda medija je važna jer može preusmjeriti pažnju publike s određenih tema, na one koje su njima bitne i prekriti/propustiti druge. Mediji kroz postavljanje agendi pripisuju veću ili manju važnost određenim događajima stavljajući ih, ili ne, u medijsku agendu. Lynda Lee Kaid (2004: xvi) smatra kako je *agenda setting* jedna od najrobusnijih teorija u političkoj komunikaciji, zbog svoje moći da istakne teme koje smatra važnima i načina prezentacije određenih tema (ovim se više bave *framing* i *priming*). I Jay Blumler i Dennis Kavanagh (1999: 226) ističu značaj teorije postavljanja agendi, pitajući se koliko su različite agende različitih medija i kako ih publika prihvaća. Ipak, ime Everett Rogers (2004: 11) smatra kako teorija postavljanja agendi nekada daje preveliku moć medijima. Na primjer, neki događaji vrlo brzo dospiju u sam vrh agende, ali predstavljaju samo izuzetak od postupnije izgradnje agendi. Sve je više longitudinalnih istraživanja o postavljanju agendi (Kaid, 2004) gdje se istražuje kako određene teme dolaze na agendu, rastu u važnosti i zatim postupno odumiru.

S druge strane, za javnu agendu (engl. *public agenda*) ili agendu publike, karakteristično je da se istražuje putem anketa i intervjua s publikom. Studije postavljanja agendi važne su jer istražuju kako ljudi „organiziraju i daju značenje političkom svijetu oko njih, jer publika daje važnost različitim novinarskim temama“ (Rogers, 2004:11).

Ciljevi i metodološki okvir istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi koliko često i na koji način su analizirani mediji izvještavali o izbjegličkoj krizi u Hrvatskoj te kakve su bile i kako su se tijekom tog razdoblja mijenjale medijska i politička agenda u odnosu na migrante i izbjeglice. Uz pomoć alata *VoxPopuli* izmjerili smo kako je publika reagirala na njih, povećanjem ili gubitkom interesa za komentiranje odgovarajućih objava.

Postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kako su analizirani mediji izvještavali o izbjegličkoj krizi u Hrvatskoj?
2. Kako su se mijenjale medijska i politička agenda u odnosu na migrante i izbjeglice?
3. Kako je publika reagirala na izvještavanje o izbjegličkoj krizi?

U ovom istraživanju analizirali smo 12 721 članak objavljen u osam hrvatskih *news* portala (Jutarnji.hr, Večernji.hr, 24sata.hr, Tportal.hr, Index.hr, Net.hr, Dnevnik.hr i Vijesti.rtl.hr) u razdoblju od 15. rujna 2015. do 15. ožujka 2016. Svi članci sadrže ključnu riječ „migrant“ ili „izbjeglica“. Tablica 1 prikazuje broj analiziranih članaka po mjesecima i portalima. Od svih odabranih članaka, dvije trećine su imali komentare (8 822) i ukupno je zabilježeno 416 374 komentara od 31 458 identificiranih komentatora. Članci i komentari su prikupljeni uz pomoć alata *VoxPopuli* (Bonacci i sur., 2016).

Tablica 1. Ukupni broj objava koje sadrže ključnu riječ „migrant%“ ili „izbjeglic%“

	2015.				2016.			UKUPNO
	IX	X	XI	XII	I	II	III	
Index.hr	549	610	436	260	320	292	164	2.631
Vecernji.hr	423	431	317	194	183	238	131	1.917
Tportal.hr	315	408	272	163	166	195	134	1.653
Jutarnji.hr	385	361	205	111	157	164	93	1.476
Net.hr	258	322	224	130	161	155	100	1.350
24sata.hr	292	303	219	116	135	123	74	1.262
Dnevnik.hr	365	341	191	73	113	115	61	1.259
Vijesti.rtl.hr	313	318	169	77	89	106	74	1.146
UKUPNO	2.900	3.094	2.033	1.124	1.324	1.388	831	12.694

Sustav *VoxPopuli* omogućava kvantifikaciju apsolutne i relativne istaknutosti objava na internetskim portalima. Tako određene brojčane vrijednosti za dva navedena pokazatelja omogućavaju izravnu usporedbu odjeka različitih objava kod publike u analiziranom razdoblju. Apsolutna istaknutost objave u određenom vremenskom razdoblju određuje se kao broj čitatelja-komentatora koji su komentirali tu objavu. Stoga će članci objavljeni na portalima s većim brojem posjetitelja općenito biti (apsolutno) istaknutiji budući da će njih imati priliku komentirati veći broj komentatora. S druge strane, relativna istaknutost neke objave izračunava se kao omjer broja različitih komentatora koji su tu objavu komentirali i ukupnog broja komentatora koji su u istom razdoblju na danom portalu komentirali bilo koju od objava. Budući da takva relativna vidljivost uvijek ima vrijednost između 0 i 1, neovisno o razlici u popularnosti različitih portala, taj pokazatelj omogućuje izravnu usporedbu odjeka kod publike objava s različitih portala.

Ključne teme koje su se našle na medijskoj agendi temeljene su na podacima prikupljenim sustavom *VoxPopuli*. Istaknutost određene teme na agendi medija mjerili smo prema broju članaka koje su mediji objavili na tu temu – više članaka o temi jednostavno znači veću istaknutost na medijskoj agendi. Kako bi se provela ova analiza, za sve članke iz uzorka izračunat je parametar međusobne tematske bliskosti. Tematska bliskost dvaju članaka određena je brojem istih riječi, dužine tri ili više slova, koje se pojavljuju u naslovu, opremi (nadnaslovima, podnaslovima, istaknutom uvodniku) ili prvom ulomku glavnog teksta tih članaka. Pri tome su se članci morali poklapati najmanje u sedam istih riječi te su morali biti objavljeni u vremenskom razmaku od najviše tri dana. Na temelju ovako izračunatog parametra tematske bliskosti pomoću softvera za crtanje mrežnih grafova *Gephi* (<https://gephi.org/>) Fruchterman-Reingoldovim algoritmom (Fruchterman i Reingold, 1991) napravljen je graf prikazan na Slici 1, u kojem se bliskost između članaka očituje u njihovoj međusobnoj udaljenosti. Na taj su način „tematski slični“ članci grupirani u grozdove. Analizom sadržaja objava u pojedinom tematskom grozdu može se odrediti sadržaj teme oko koje su članci u grozdu okupljeni.

Agendu publike odlučili smo istražiti ne putem anketa nego se fokusirati na komentare na objavljene članke na internetskim portalima. Rogers (2004: 11) smatra kako je u eri minimalnih efekata medija interesantno govoriti o teoriji postavljanja agendi kroz poticaj interpersonalne komunikacije. Odlučili smo se na ovaj pristup i zato što se komentari na internetu danas (na društvenim mrežama, portalima i sl.) mogu razmatrati i kao alternativna *online* javna sfera (Toepfl i Piwoni, 2015) u koju se određeni dio populacije uključuje (u manjoj ili većoj mjeri), ali i pored toga predstavljaju značajni i bogati istraživački izvor podataka.

Agenda publike, odnosno važnost koju publika pridjeljuje istim temama, može se kvantificirati promatranjem intenziteta reakcije publike na te teme. Neposredan pokazatelj reakcije publike su komentari koje čitatelji vijesti o dotičnoj temi ostave na članke o toj temi.

Dva su komplementarna pokazatelja vezana uz komentare čitatelja koji ukazuju na istaknutost teme na njihovoj agendi. Prvi pokazatelj – prosječni obuhvat komentatora po objavi na portalu u razdoblju analize – ukazuje na to koliko čitatelja u prosjeku

dotičnu temu uopće smatra bitnom. Ta brojka odražava udio od ukupnog broja svih komentatora određenog članka koji su u analiziranom razdoblju komentirali bilo što na određenom portalu¹. Odnos ovog pokazatelja između različitih tema pokazuje koji je dojam važnosti kojega sami čitatelji pridjeljuju različitim temama – što je brojka veća, to je tema za prosječnog čitatelja važnija.

Rezultati i analiza

Od trenutka kada su izbjeglice ušle u Hrvatsku broj članaka na temu izbjegličke krize rastao je iz dana u dan, a najveći broj zabilježen je u listopadu 2015, kada ih je ukupno objavljeno 3 094. Svaki portal je tog mjeseca imao više od 300 članaka koji su sadržavali odabrane ključne riječi („migrant%“ ili „izbjeglic%“), a Index.hr i više od 600. Nakon listopada 2015. broj članaka se počeo linearno smanjivati, da bi početkom 2016. opet nakratko rastao i zatim nastavio linearno padati.

U Tablici 2 vidimo odnos učestalosti pojavljivanja riječi „migrant“ i „izbjeglica“ u analiziranim člancima. U obzir smo uzeli sve riječi s korijenom „migrant%“ i „izbjeglic%“ zbog padežne promjene. U rujnu 2015. godine u člancima je izrazito dominantna riječ bila

Tablica 2. Odnos učestalosti pojavljivanja riječi „migrant%“ ili „izbjeglic%“ – agregirano po portalima

	2015.								2016.					
	IX		X		XI		XII		I		II		III	
	izbjeglic%	migrant%	izbjeglic%	migrant%	izbjeglic%	migrant%	izbjeglic%	migrant%	izbjeglic%	migrant%	izbjeglic%	migrant%	izbjeglic%	migrant%
24sata.hr	98%	2%	93%	7%	83%	17%	82%	18%	71%	29%	67%	33%	51%	49%
Vecernji.hr	91%	9%	86%	14%	73%	27%	74%	26%	67%	33%	62%	38%	56%	44%
Vijesti.rtl.hr	89%	11%	76%	24%	77%	23%	80%	20%	70%	30%	60%	40%	61%	39%
Index.hr	88%	12%	83%	17%	81%	19%	80%	20%	68%	32%	64%	36%	59%	41%
Tportal.hr	87%	13%	77%	23%	78%	22%	78%	22%	73%	27%	66%	34%	63%	37%
Jutarnji.hr	86%	14%	76%	24%	78%	22%	77%	23%	78%	22%	65%	35%	63%	37%
Dnevnik.hr	85%	15%	77%	23%	78%	22%	79%	21%	68%	32%	62%	38%	60%	40%
Net.hr	84%	16%	76%	24%	74%	26%	78%	22%	63%	37%	63%	37%	61%	39%

1 Primjerice, na nekom je portalu u razdoblju od tjedan dana svoje komentare na različite članke objavljene na tom portalu ostavilo 1 000 komentatora. Članak objavljen na tom portalu, kojega je u istom tom razdoblju komentiralo ukupno 200 komentatora, tada ima prosječni obuhvat od 20 % komentatora u danom razdoblju. Drugim riječima, na taj članak „reagiralo“ je 20 % od ukupne komentatorske populacije aktivne na portalu u promatranom razdoblju. Kao odgovarajući pokazatelj za skup tematski srodnih članaka tada se može uzeti prosječna vrijednost reakcije na sve pojedinačne članke iz tog skupa.

izbjeglica, a sedam mjeseci kasnije mediji su češće koristili riječ migrant. Portal 24sata.hr u rujnu 2015. imao je najviše pojavljivanja riječi izbjeglica, čak 98 %, a prema padajućem redosljedju slijedili su ga Vecernji.hr (91 %), Vijesti.rtl.hr (89 %), Index.hr (88 %), Tportal.hr (87 %), Jutarnji.hr (86 %), Dnevnik.hr (85 %) i Net.hr (84 %). U ožujku 2016. redosljed je bio isti, ali je druga ključna riječ prevladavala. Upravo se na portalu 24sata.hr najčešće pojavljivala riječ migrant i to u 49 % članaka, a za njim su slijedili u gotovo idealnom nizu Vecernji.hr (44 %), Vijesti.rtl.hr (39 %), Index.hr (41 %), Tportal.hr (37 %), Jutarnji.hr (37 %), Dnevnik.hr (40 %), Net.hr (39 %). Iz ovih podataka vidi se kako su mediji mijenjali svoje perspektive tijekom izvještavanja o izbjegličkoj krizi.

Tablica 3. Izvori informacija u člancima

	2015.				2016.		
	IX	X	XI	XII	I	II	III
Angela Merkel	378	484	288	126	252	191	181
Zoran Milanović	612	470	155	61	42	36	29
Ranko Ostojić	382	483	190	60	110	23	13
Europska komisija	182	315	141	117	90	135	82
Kolinda Grabar-Kitarović	294	332	105	47	49	82	44
MUP	215	295	148	79	71	70	54
Miro Cerar	95	226	143	72	87	75	36
Viktor Orban	196	248	47	28	38	48	11
Tomislav Karamarko	170	163	87	42	64	43	33
Crveni križ	249	144	85	12	27	53	20
NATO	31	112	114	37	64	115	72
UNHCR	89	180	98	28	35	47	29
Vesna Pusić	81	179	48	46	26	17	26
Donald Tusk	31	53	102	14	26	69	53
Tihomir Orešković	0	0	1	20	80	121	122
Jean-Claude Juncker	39	137	52	7	24	52	14
Aleksandar Vučić	172	63	24	11	15	22	5
Borut Pahor	10	47	77	12	22	9	0
Tomislav Nikolić	28	11	8	0	2	53	6
Donald Trump	0	9	1	29	13	16	15
Europski parlament	11	13	14	2	10	9	9
Caritas	23	8	3	15	1	3	3
Sebastian Kurz	0	4	2	0	6	30	5

Zanimao nas je, također, izvor informacija u prikupljenim člancima jer on može upućivati na to koga mediji smatraju relevantnim, koga favoriziraju, itd. Kao što se može vidjeti u Tablici 3, najčešći izvor informacija na početku izbjegličke krize u rujnu 2015. bio je tadašnji premijer Zoran Milanović koji se spominjao u 20 % članaka objavljenih tog mjeseca. Za njim slijede Ranko Ostojić, tadašnji ministar unutarnjih poslova i Angela Merkel, njemačka kancelarka, oboje su bili izvor u 13 % članaka, zatim slijedi Kolinda Grabar-Kitarović, hrvatska predsjednica u 10 % članaka, itd. Iz ovoga možemo primijetiti kako su mediji kao izvore informacija više birali domaće izvore od stranih (56 %). Isto tako, broj izvora izvan Hrvatske bio je puno veći nego broj unutarnjih izvora. Dok su se na unutarnjoj sceni novinari koncentrirali na predsjednicu, premijera i još nekoliko ključnih političara, od vanjskih izvora bili su zastupljeni njemačka kancelarka, političari iz regije, europske i UN institucije.

U ožujku 2016. situacija se mijenja i inozemni izvori prisutni su u oko 60 % članaka, a domaći u oko 40 %. Najčešći su izvori njemačka premijerka Angela Merkel, prisutna u 20 % članaka i hrvatski premijer Tihomir Orešković u 15 %. Ovdje se može primijetiti kako su se mediji oslanjali na hrvatske izvore informacija dok je Balkanska ruta bila glavni problem u zemlji, koju su političari koristili u kampanji za izbore 2015. godine i kroz medije plasirali svoju agendu. Kasnije im izbjeglička kriza više nije bila interesantna pa je i zanimanje medija oslabilo, te se posezalo najviše za informacijama koje su dolazile iz EU i regije.

Broj komentara (Tablica 4) na članke odgovara njihovom ritmu i medijskoj agendi, odnosno interesu medija. U rujnu 2015. broj komentara bio je najveći (161 123), da bi naglo počeo padati u studenom 2015., zatim opet malo porastao nakon Nove godine i kasnije nastavio padati. Ovaj trend koincidira i s parlamentarnim izborima održanim u Hrvatskoj 8. studenog 2015. godine. Izbjeglička kriza bila je visoko pozicionirana u agendi političara i u agendi medija u predizbornoj kampanji. Nakon izbora i tijekom pregovora oko sastava nove Vlade izbjeglice nisu bile u fokusu, da bi opet u njega dospjele nakon konstituiranja nove Vlade. U isto vrijeme primjećuje se i porast učestalosti imena Tihomira Oreškovića kao izvora informacija u člancima (Tablica 3).

Tablica 4. Ukupan broj komentara na članke uz ključne riječi „migrant%“ ili „izbjeglic%“

	2015.				2016.		
	IX	X	XI	XII	I	II	III
24sata.hr	62.506	46.201	21.666	7.175	10.265	11.305	6.105
Vecernji.hr	35.866	29.878	8.590	4.107	5.380	7.272	4.146
Index.hr	38.584	8.936	4.222	2.322	5.824	4.336	4.074
Jutarnji.hr	12.877	11.693	5.426	2.106	4.934	4.706	2.474
Tportal.hr	9.260	13.972	3.219	1.785	2.927	1.512	2.883
Net.hr	1.647	1.206	682	372	1.117	546	577
Vijesti.rtl.hr	383	270	55	26	46	23	37
Dnevnik.hr	0	0	0	0	22	267	114
UKUPNO	161.123	112.156	43.860	17.893	30.515	29.967	20.410

Analizirajući komentare ispod tekstova u odabranim medijima primijetili smo kako prosječan broj komentara po komentatoru za određenu temu ukazuje na prirodu stava kojega čitatelji iskazuju prema temi, pri čemu veći broj znači veću polarizaciju njihovih stavova. Naime, u većini slučajeva prvi komentar nekog čitatelja odnosi se na novinarski tekst kojega čitatelj komentira. Daljnji komentari istog čitatelja na isti članak velikom većinom su komentari „drugog reda“, odnosno komentari na komentare drugih čitatelja. Takvi komentari najčešće odražavaju neslaganje s prethodno napisanim komentarom drugog čitatelja. Prema tome, veći prosječni broj komentara po čitatelju za određenu temu odražava veći intenzitet rasprave među čitateljima potaknut člancima o toj temi. Teme oko kojih čitatelji imaju međusobno sukladna mišljenja mogu se prepoznati po prosječnom broju komentara po komentatoru blizu broja jedan. Teme koje, pak, publiku jako polariziraju prepoznat će se po vrijednosti ovog pokazatelja znatno većoj od 1 (1,5 i više).

Tematski grozdovi

Na Slici 1 dan je grafički prikaz tematskog grupiranja analiziranih članaka te je naznačeno jedanaest najistaknutijih tematskih grozdova. Ti grozdovi odražavaju žarišta agende medija analiziranih hrvatskih internetskih portala tijekom analiziranog razdoblja. Niže je dan opis teme svakog od grozdova.

Grozd 1 - Izbjeglički val ulazi u Hrvatsku (16.-20.9.2015.)

Mađarska zatvara granicu sa Srbijom pa Srbija počinje izbjeglice organizirano prevoziti do granice s Hrvatskom, zbog čega izbjeglički val počinje ići preko Hrvatske. Hrvatska izbjeglice okuplja u nekoliko prihvatnih centara u istočnoj Slavoniji te ih organizirano prevozi autobusima i vlakovima te ponovno preusmjerava prema Mađarskoj, budući da su granični prijelazi između Mađarske i Hrvatske tada još otvoreni. Dio izbjeglica samostalno odlazi prema Sloveniji. Dolazi do diplomatskih prepirki između sve tri zemlje.

Grozd 2 – Uzajamna granična blokada Hrvatske i Srbije (20.-24.9.2015.)

Hrvatska zatvara granični prijelaz Bajakovo za sav promet, radi čega Srbija žestoko negoduje. Srbija reagira zabranom ulaska hrvatske robe, nakon čega Hrvatska zabranjuje ulazak vozilima sa srbijanskim tablicama u Hrvatsku. Nakon nekoliko dana blokada se prekida, a istovremeno Srbija ponovno počinje slati dio izbjeglica prema Mađarskoj, iako većina još uvijek ide prema Hrvatskoj.

Grozd 3 – Predsjednica Grabar-Kitarović na skupštini UN-a (25.9.-1.10.2015.)

Predsjednica Kolinda Grabar-Kitarović sudjeluje na sastanku opće skupštine UN-a u New Yorku. Tijekom sastanka s drugim stranim dužnosnicima razgovara o temi izbjegličke krize, uključujući i predsjednika Srbije Tomislava Nikolića, s kojim razgovara o aktualnoj temi uzajamne blokade granice između Hrvatske i Srbije.

Grozđ 4 – Predsjednica Grabar-Kitarović u Mađarskoj (6.-9.10.2015.)

Predsjednica Kolinda Grabar-Kitarović boravi u službenom posjetu Mađarskoj gdje se sastaje s premijerom Viktorom Orbánom s kojim dogovara povrat „zarobljenog“ hrvatskog vlaka kojega je tri tjedna ranije mađarska policija zaustavila i zadržala radi prijevoza izbjeglica.

Grozđ 5 – Mađarska zatvara granicu s Hrvatskom (14.-21.10.2015.)

Mađarska u potpunosti zatvara granicu s Hrvatskom te prekida daljnji željeznički prijevoz izbjeglica iz Hrvatske. Hrvatska potom sve izbjeglice preusmjerava prema Sloveniji, čime se značajno povećava broj izbjeglica na ruti kroz Hrvatsku. Radi toga slijedi lančano „stezanje“ granica između Austrije, Slovenije, Hrvatske i Srbije. Na koncu Slovenija na svoju granicu šalje i vojsku.

Grozđ 6 – Summit EU o migrantskoj krizi (24.-26.10.2015.)

U Bruxellesu se održava krizni summit EU u vezi iznalaženja rješenja za migrantsku krizu. Nakon sastanka hrvatski premijer Milanović najavljuje dolazak FRONTEX-a na hrvatske granice.

Grozđ 7 – Početak rada prihvatnog centra u Slavonskom Brodu (1.-3.11.2015.)

Zatvara se kamp u Opatovcu, a prihvat izbjeglica premješta se u novi zimski izbjeglički kamp u Slavonskom Brodu. Broj izbjeglica koji pristižu u Hrvatsku opada.

Grozđ 8 – Slovenija postavlja žilet-žicu na granicu s Hrvatskom (10.-12.11.2015.)

Slovenija na granici s Hrvatskom podiže ogradu od žilet-žice iako protok izbjeglica preko Hrvatske gotovo prestaje.

Grozđ 9 – Sastanak inicijative Brdo-Brijuni u Zagrebu (21.-25.11.2015.)

U Zagrebu se održava regionalni sastanak procesa Brdo-Brijuni na kojemu su se okupili čelnici zemalja jugoistočne Europe. Sastanku koji su organizirali predsjednici Hrvatske Kolinda Grabar-Kitarović i Slovenije Borut Pahor prisustvovali su svi čelnici zemalja jugoistočne Europe. Počasni su gosti bili američki potpredsjednik Joe Biden, predsjednik Europskog vijeća Donald Tusk te austrijski predsjednik Heinz Fischer. Glavna tema sastanka bila je migrantska kriza.

Grozđ 10 – Premijer Orešković na sastanku čelnika zemalja EU u Bruxellesu (17.-19.2.2016.)

U Bruxellesu se održava sastanak čelnika 28 zemalja članica EU-a na teme prijedloga dogovora s Velikom Britanijom o uvjetima njenog ostanka u EU te migrantske krize. Na sastanku sudjeluje i nedavno izabrani hrvatski premijer Tihomir Orešković.

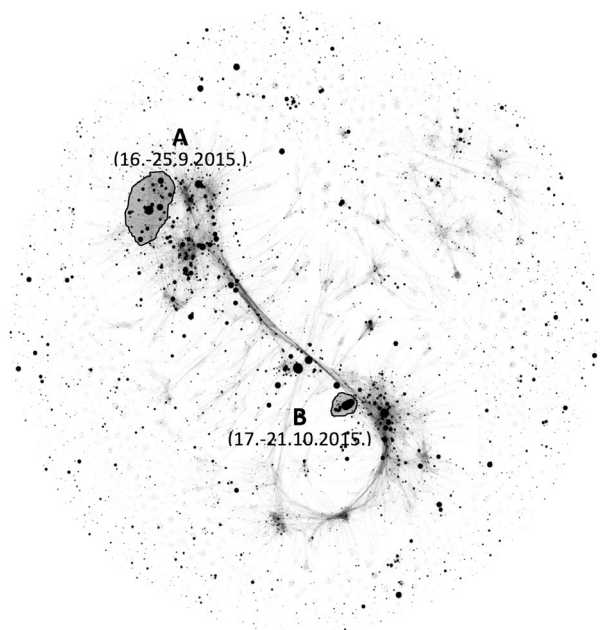
Grozd 11 – Regionalni izbori u Njemačkoj (11.-14.3.2016.)

U Njemačkoj se održavaju regionalni izbori za lokalne parlamente saveznih pokrajina Baden-Wuerttemberg, Porajnje-Falačka (Rheinland-Pfalz) i Saska-Anhalt koji su veliki test za politiku otvorenih vrata kancelarke Angele Merkel u vezi s migrantskom krizom. Na izborima je njena stranka doživjela veliki poraz, dok je desni antimigrantski AfD doživio veliki uspjeh. Ipak, i nakon objave izbornih rezultata kancelarka je najavila da ostaje pri svojoj politici otvorenih vrata.

Osim jedanaest tematskih grozdova na grafu se jasno ističe još jedna struktura – „tematska vrpca“ – koja se proteže od grozda 1 (*Izbjeglički val ulazi u Hrvatsku*) do grozda 8 (*Slovenija postavlja žilet-žicu na granicu s Hrvatskom*) te dodiruje grozdove 2 (*Uzajamna granična blokada Hrvatske i Srbije*), 5 (*Mađarska zatvara granicu s Hrvatskom*) i 7 (*Početak rada prihvatnog centra u Slavonskom Brodu*). Zajednički tematski nazivnik članaka u ovoj vrpci je da se radi o dnevnim medijskim izvještajima o kretanju izbjegličkog vala preko Hrvatske, tj. koliko je izbjeglica koji dan ušlo u Hrvatsku, u koje su prihvatne centre smješteni, te kamo su dalje otišli. Tematska vrpca najgušća je na dva mjesta: na samom početku krize prilikom početka ulaska izbjegličkog vala u Hrvatsku (tj. pored grozda 1) te u vrijeme događaja iz grozda 5, odnosno kada je Mađarska zatvorila granicu prema Hrvatskoj pa se izbjeglički val u potpunosti prelio u Sloveniju.

Usporedba agende medija i agende publike

Još jedan mogući prikaz ovakvih odnosa može se vidjeti i iz Slike 2. Na njoj je, ponovno u obliku Gephi grafa, prikazana komentiranost članaka iz uzorka – svaka točkica na grafu predstavlja jedan članak iz analiziranog uzorka, a veličina točkice u ovom slučaju odražava vrijednost prosječnog obuhvata komentatora po objavi na portalu u analiziranom razdoblju za taj članak. Niže su dani opisi dvaju grozdova istaknutih na agendi čitatelja.

Slika 2. Gephi graf komentiranosti članaka

Grozd A – Uključivanje predsjednice u upravljanje krizom (16.-25.09.2015.)

Predsjednica Kolinda Grabar-Kitarović je nakon otvaranja izbjegličke rute kroz Hrvatsku od načelnika glavnog stožera RH Generala Drage Lovrića zatražila slanje vojske na granicu. Potom se kroz sazivanje Vijeća za nacionalnu sigurnost osobno aktivno uključila u rješavanje problema nastalih ulaskom izbjeglica u Hrvatsku. Na koncu je prozvala njemačku kancelarku Angelu Merkel za uzrokovanje izbjegličke krize. Svi ovi potezi predsjednice izazvali su niz uglavnom negativnih reakcija hrvatskih političara, medijskih komentatora te organizacija civilnog društva. U isto vrijeme u Bruxellesu se održao izvanredni sastanak Europskog vijeća na kojem su šefovi država i vlada članica pokušali dogovoriti zajedničke mjere za rješavanje izbjegličke krize.

Grozd B – Facebook objava predsjednice iz Kine (21.-25.11.2015.)

Predsjednica RH Kolinda Grabar-Kitarović je tijekom službenog putovanja u Kinu putem svojeg Facebook profila objavila kako Vlada nije u stanju voditi zemlju te kako stoga njoj prepušta sve izvršne ovlasti. Ova objava izazvala je, s jedne strane, žestoke reakcije niza hrvatskih političara i medijskih komentatora, te, s druge strane, niz naknadnih demantija predsjednice i njezinog ureda te obrazloženja što je zapravo svojom objavom željela poručiti.

Tablica 5. Broj objava i komentara po grozdovima

Tematski grozd	Ukupno objava (istaknutost na agendi medija)	Prosječni obuhvat komentatora po objavi na portalu u razdoblju (istaknutost na agendi publike)	Prosječno komentara po komentatoru (intenzitet rasprave)
1	88	3.0 ‰	1.67
2	109	4.1 ‰	1.98
3	55	3.8 ‰	1.64
4	36	3.6 ‰	1.88
5	101	3.3 ‰	1.85
6	53	1.5 ‰	1.35
7	22	1.5 ‰	1.36
8	72	2.2 ‰	1.49
9	54	2.1 ‰	1.35
10	37	0.9 ‰	1.18
11	30	1.1 ‰	1.32
A	213	3.6 ‰	1.56
B	31	8.0 ‰	2.18

U Tablici 5 prikazani su kvantitativni pokazatelji odnosa dviju agendi. Zanimljivo je primijetiti kako oba ova grozda koji se jasno ističu u agendi publike, gotovo da su i neprijetni u agendi medija. Pri tome treba primijetiti kako je Grozd B u agendi publike bio daleko najistaknutiji od svih analiziranih grozdova (dvostruko više od sljedećeg najistaknutijeg, Grozda 2) te je izazvao i najpolariziranije reakcije.

Iznimna vidljivosti ovih obaju grozdova kod čitatelja može se povezati s činjenicom kako se radi o temama povezanim s predsjednicom RH kao medijski iznimno vidljivom osobom, čije pojavljivanje u medijima redovito privlači veliku pažnju čitatelja. Ovakav zaključak može se dodatno potkrijepiti činjenicom da su i teme uz grozdove 3 (*Predsjednica Grabar-Kitarović na skupštini UN-a*) i 4 (*Predsjednica Grabar-Kitarović u Mađarskoj*), u kojima se također kao ključni akter pojavljuje predsjednica Grabar-Kitarović, kod čitatelja također izazvale vrlo veliku reakciju, iako ove teme na medijskoj agendi nisu bile osobito istaknute.

Zaključak

Masovni mediji mogu pozitivno utjecati na javno mnijenje i političke stavove prema migraciji preko uspostavljanja agendi i uokviravanja debata (Berry i sur., 2015). Analiza 12 721 objave i 416 374 komentara na te objave o izbjegličkoj krizi u osam *online* hrvatskih portala od 15. rujna 2015. do 15. ožujka 2016. pokazala je kako se agenda medija djelomično podudara s agendom publike. Istražujući prosječni broj komentara svakog komentatora po temi, kao i prisutnost i količinu komentara „drugog reda“ po komentatoru, otkrili smo kako je najveću i najpolaziraniju raspravu izazvala tema *Uzajamna granična blokada Hrvatske i Srbije*, koja je imala i najviše komentara. A sljedeće najistaknutije teme u agendi publike – *Uključivanje predsjednice u upravljanje krizom* i *Facebook objave predsjednice iz Kine* – gotovo uopće nisu vidljive u medijskoj agendi. Posljednja tema bila je najkomentiranija i izazvala je i najveću raspravu u kojoj je u prosjeku svaki komentator objavio po dva komentara.

Od prvog dana ulaska izbjegličkog vala u Hrvatsku broj članaka u medijima rapidno je rastao iz dana u dan, a u listopadu 2015. na analiziranim portalima ukupno ih je objavljeno 3 094. Svaki portal tog je mjeseca imao više od 300 članaka koji su sadržavali odabrane ključne riječi „migrant“ i „izbjeglica“, a Index.hr više od 600. Tijekom istraživanih razdoblja mediji su mijenjali svoje perspektive, koristeći na početku krize češće riječ „izbjeglica“, a na samom kraju riječ „migrant“.

U prva dva mjeseca izbjegličke krize mediji su se oslanjali na hrvatske izvore informacija, a političari su krizu koristili da bi kroz medije plasirali svoju agendu u jeku predizborne kampanje. Nakon toga su izvori informacija uglavnom postale zemlje iz regije ili EU jer ova tema više nije bila dio agende hrvatskih političara.

Analiza je pokazala da je izbjeglička kriza bila najčešća tema u analiziranim medijima u listopadu 2015. Najistaknutiji tematski grozdovi vezani su za bilateralne odnose zemalja na balkanskoj ruti u vrijeme krize (prvo zatvaranje mađarsko-srpske granice što je uvjetovalo preusmjeravanje izbjeglica preko Hrvatske, zatim srpsko-hrvatske granice,

te hrvatsko-mađarske), za izbjegličke kampove i broj izbjeglica koje kroz njih prolaze te za odnos stranih državnika prema izbjegličkoj krizi. To je u suglasju s „dehumaniziranom slikom migracije“ (Berry i sur., 2015) gdje je naglasak na broju izbjeglica, situaciji na granicama, brojčanim stanjem u izbjegličkim kampovima i drugim depersonaliziranim pokazateljima.

Literatura

- Banulescu-Bogdan, Natalia i Fratzke, Susan (2015) *Europe's Migration Crisis in Context: Why Now and What Next?*. Migration Policy Institute. <http://www.migrationpolicy.org/article/europe%E2%80%99s-migration-crisis-context-why-now-and-what-next> (20.04.2017.).
- Berry, Mike; Garcia-Blanco, Ignaki i Moore, Kerry (2015) *Press Coverage of the Refugee and Migrant Crisis in the EU: A Content Analysis of Five European Countries*. Report prepared for the United Nations High Commission for Refugees. http://www.media-diversity.org/en/additional-files/UNHCR_Cardiff_University_Report_on_EU_Press_Migrants_Coverage_201415.pdf (21.02.2017.).
- Beutin, Ricklef; Canoy, Marcel; Horvath, Anna; Hubert, Agnes; Lerais, Frédéric; Smith, Peter i Sochacki, Myriam (2006) *Migration and Public Perception*. European Commission: Bureau of European Policy Advisers.
- Blumler, Jay i Kavanagh, Dennis (1999) The Third Age of Political Communication. *Journal of Political Communication* 16 (3): 209–230.
- Bonacci, Duje; Jurišić, Jelena; Jelinić, Antonija i Vesnić Alujević, Lucia (2016) Quantifying and Comparing Web News Portals' Article Saliency Using the VoxPopuli Tool. 7th *International Conference on Advanced Research Methods and Analytics*. Valencia: Polytechnic University of Valencia. <http://ocs.editorial.upv.es/index.php/CARMA/CARMA2016/paper/view/3137> (25.05.2017.).
- Cohen, Bernard C. (1963) *The Press and Foreign Policy*. Berkeley: Institute of Governmental Studies, University of California.
- Eurobarometar (2015) *Standard Eurobarometer nr. 84*. European Commission. <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2098> (15.02.2017.).
- Eurostat (2016) Eurostat Newsrelease. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/299552/1/7203832/3-04032016-AP-EN.pdf/> (17.02.2017.).
- Fruchterman, Thomas M. J. i Reingold, Edward M. (1991) Graph Drawing by Force-Directed Placement. *Software – Practice and Experience* 21 (11): 1129–1164.
- Kaid, Lynda Lee (2004) Introduction and Overview of the Field, str: xiii-xviii; u: Kaid, Lynda Lee (ur.) *The Handbook of Political Communication Research*. London: Lawrence Erlbaum Associates.

- Kaye, Roland (1994) Defining the Agenda: British Refugee Policy and the Role of Parties. *Journal of Refugee Studies* 7 (2-3): 144-159.
- McCombs, Maxwell i Show, Donald (1972) The Agenda-Setting Function of Mass Media. *Public Opinion Quarterly* 36 (2): 176-187.
- McNair, Brian (2011) *An Introduction to Political Communication*. New York: Routledge.
- Meyer, Cristoph (2009) Does European Union Politics Become Mediatized? The Case of the European Commission. *Journal of European Public Policy* 16 (7): 1047-1064.
- Park, Jeanne (2015) *Europe's Migration Crisis*. Council on Foreign Relations. [http://www.cfr.org/refugees-and-the-displaced/europes-migration-crisis/p32874\(05.03.2017\).](http://www.cfr.org/refugees-and-the-displaced/europes-migration-crisis/p32874(05.03.2017).)
- Rogers, Everett (2004) Theoretical Diversity in Political Communication, str. 3-16, u: Kaid, Lynda Lee (ur.) *The Handbook of Political Communication Research*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ruz, Camilla (2015) The Battle over the Words Used to Describe Migrants. *BBC News Magazine*. <http://www.bbc.com/news/magazine-34061097> (05.03.2016.).
- Šelo Šabić, Senada i Borić, Sonja (2016) At the Gate of Europe – A Report on Refugees on the Western Balkan Route. Zagreb: Institut za međunarodne odnose. http://www.irmo.hr/wp-content/uploads/2016/05/At-the-Gate-of-Europe_WEB.pdf (20.04.2016.).
- Tadić, Jure; Dragović, Filip i Tadić, Tonči (2016) Migracijska i izbjeglička kriza – sigurnosni rizici za EU. *Policija i sigurnost* 25 (1): 14-41.
- Toepfl, Florian i Piwoni, Eunike (2015) Public Spheres in Interaction: Comment Sections of News Websites as Counterpublic Spaces. *Journal of Communication* 65 (3): 465- 488.
- UN (2008) *Convention and Protocol relating to the Status of Refugees*. http://legal.un.org/avl/pdf/ha/prsr/prsr_e.pdf (22.02.2017.).
- UNHCR (2016) *UNHCR Viewpoint: 'Refugee' or 'Migrant' – Which is Right?* <http://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html> (21.02.2017.).
- UNHCR (2001) *Guide Through the International Law on Refugees*. <http://www.unhcr.org/publications/legal/3d4aba564/refugee-protection-guide-international-refugee-law-handbook-parliamentarians.html> (21.02.2017.).

Uloga elitnih izvora u izvještavanju o migrantskoj krizi u dnevnim novinama *Oslobođenje*, *Jutarnji list* i *Politika*

Sažetak

Elitne institucije (organizacije koje raspolažu velikom političkom ili ekonomskom moći, uglavnom vladine institucije i privatne korporacije) među ključnim su kreatorima medijske reprezentacije stvarnosti. Koristeći različite tehnike one snabdijevaju medije velikom količinom informacija što stvara znatnu asimetriju u količini medijskog prostora za elitne i neelitne izvore. Ipak, kada izvještavaju o kriznim situacijama novinari u pravilu postaju kritičniji prema službenim objavama elitnih institucija te su spremniji nego inače ustupiti medijski prostor manje moćnim akterima. Cilj ovoga rada je identifikovati ključne izvore novinskih članaka o migracijama stanovništva sa Bliskog Istoka i Afrike u Evropsku uniju objavljenih u dnevnim novinama *Oslobođenje*, *Jutarnji list* i *Politika*. Kvantitativna analiza sadržaja na uzorku od 336 članaka o ovoj temi objavljenih u intervalima od jula 2015. do marta 2016. godine pokazuje da u strukturi izvora izrazito dominiraju strane, domaće i međunarodne vladine institucije, dok su nevladine organizacije, stručnjaci i građani marginalizovani kao izvori informacija. Migranti su kao izvori zastupljeni u oko 10 % članaka. U člancima u kojima su među izvorima zastupljeni migranti i stručnjaci češći je pozitivan odnos prema migrantima.

Ključne riječi: migranti, izvori informacija, *Oslobođenje*, *Jutarnji list*, *Politika*

Uvod

U analiziranju novinarskog izvještavanja nezaobilazan indikator njegovog kvaliteta su izvori koje novinari koriste kako bi reprezentovali i interpretirali događaj. Službe za odnose s javnostima različitih organizacija, prvenstveno onih elitnih¹, su veoma zastupljene među novinarskim izvorima (Davis, 2003; Zhang i Cameron, 2003; Laban, 2005). Organizacije koje raspolažu političkim, ekonomskim, komunikacijskim i drugim resursima pojavljuju se među ključnim kreatorima medijske reprezentacije stvarnosti. Mediji pristaju na to zbog tržišne logike koja ih tjera na iznalaženje načina za smanjivanje produkcijskih troškova. Simbiotski odnos između medija i službi za odnose s javnostima, kako obrazlaže Louis Alvin Day (Dej, 2004), obezbjeđuje prvima konstantan dotok informacija čime štede finansijske i vremenske resurse, ali i laku dostupnost predstavnika organizacija koji objavljuju informacije koje novinari možda ne bi mogli pronaći u drugim izvorima. S druge strane, mediji služe kao dobrovoljni i ponekad nekritički forumi za širenje organizacijskih poruka (*Ibid.*: 124).

Ipak, ovaj simbiotski odnos se u kriznim situacijama u pravilu komplikuje. Zahtjev za transparentnim komuniciranjem organizacija kao obilježjem funkcionalnih i etičnih odnosa s javnostima postaje još izraženiji. Zbog visokog stepena nezivjesnosti karakterističnog za krize, mediji i građani očekuju blagovremene i vjerodostojne informacije od svih relevantnih aktera koje bi trebale doprinijeti orjentisanju u novonastalim okolnostima i stabilizaciji stanja. Mediji tada očekuju intenzivniji tok informacija od aktera involviranih u krizu, a deficit informacija kompenzuju prenošenjem spekulacija, pozivanjem na alternativne izvore i uključivanjem više neoficijelnih izvora informacija u izvještaje.

Funkcionalno komuniciranje tokom krize može biti otežano zbog glasina koje su često privlačnije od činjenica (Seymour i Moore, 2000, prema Tench i Yeomans, 2009: 436), a u uslovima ugrožene reputacije organizacija zahvaćenih krizom skepticizam novinara prema organizacijskim izvorima u pravilu je veći u odnosu na uobičajeno (predkrizno) stanje. Novinari su tada, takođe, skloniji parafraziranju nego citiranju izjava predstavnika organizacija, kao i većem oslanjanju na informacije iz drugih izvora (Barth i Donsbach, 1992, prema Kunczik i Zipfel, 2006: 101). Iz perspektive nevladinih organizacija, udruženja, formalnih i neformalnih grupa i pojedinaca, to znači priliku za dobijanje medijskog prostora kojim inače dominiraju moćni institucionalni, odnosno elitni izvori. Digitalni mediji, takođe, omogućavaju novinarima pronalaženje informacija iz različitih izvora, stavljaju im na raspolaganje širi repertoar interpretativnih okvira u koje mogu situirati priče, olakšavaju komunikaciju sa oficijelnim i neoficijelnim izvorima što bi, posljedično, trebalo značiti manju zavisnost od elitnih izvora i njihovih interpretacija događaja, kao i manju podložnost manipulativnim tehnikama spin doktora².

1 Elitnim izvorima podrazumijevaju se izvori koji raspolažu velikom političkom ili ekonomskom moći. To su prvenstveno vladine institucije (domaće, strane ili međunarodne) i velike korporacije.

2 Među najfrekventnijim tehnikama spinovanja informacija su: „hranjenje zvijeri“, „curenje“ informacija, *framing* informacija, kontrolisanje izvora informacija i uskraćivanje informacija kritički raspoloženim medijima.

Migracije stanovništva sa Bliskog Istoka u Evropu koje su tokom 2015. godine dostigle izuzetno visoke razmjere³ poprimile su obilježja krizne situacije percipirane u javnosti kao vrlo opasne zbog političke, ekonomske, socijalne i bezbjedonosne neizvjesnosti koju je izazvala. Nastala situacija spada u tzv. piton, odnosno puzajuće krize (Seymour i Moore, 2000, prema Tench i Yeomans, 2009: 433) jer navedene migracije uzrokovane političkom nestabilnošću i lošim ekonomskim stanjem traju godinama, samo su 2015. godine kulminirale. Nakon zatvaranja mađarske granice sa Srbijom za hiljade migranata na putu prema državama zapadne i sjeverne Evrope ovi ljudi preusmjerili su putanju svog kretanja na tzv. „balkansku rutu“⁴. Time se kriza „prelila“ na Srbiju i Hrvatsku, a u BiH je aktuelizovano pitanje da li će i kada migranti stići i u ovu zemlju te kakve će biti posljedice. Mediji počinju intenzivnije pisati o ovim događajima, a različiti aspekti migracija postaju top tema na medijskoj agendi – od onih humanitarnih, preko ekonomskih i političkih do sigurnosnih i kulturoloških.

Medijsko izvještavanje o migrantima

Jezičke barijere, neizvjesnost u novom okruženju, strah od moguće deportacije i težak socijalno-ekonomski položaj osoba koje migriraju u druge države čine ih ranjivom društvenom skupinom podložnoj marginalizaciji. Ranija istraživanja pokazuju da se ovakav socijalni položaj migranata, te deficit njihove političke, ekonomske i komunikacijske moći negativno odražava na način medijskog izvještavanja o njima. Studija provedena u SAD-u, Francuskoj i Norveškoj pokazala je da su u izvještajima *mainstream* medija o ilegalnim migrantima pripadnici ove skupine izrazito zapostavljeni kao izvori informacija, dok elitni izvori dominiraju (Thorbjørnsrud i Figenschou, 2014). Kad je riječ o citiranim izvorima udio ilegalnih migranata u njima je niži od 10 % (*Ibid.*: 337). Drugo komparativno istraživanje kojim su obuhvaćeni mediji u Grčkoj, Irskoj, Italiji, Holandiji, Poljskoj i Velikoj Britaniji pokazalo je da novinari ne ulažu dovoljno vremena ni truda kako bi objektivno i uravnoteženo izvještavali o temama povezanim sa migracijama niti imaju dovoljno razvijenu mrežu kontakata sa migrantima kao izvorima informacija (Gemi i sar., 2012). Zastupljenost migranata kao izvora informacija je u poređenju sa američkim i francuskim medijima najveća u norveškim medijima koji temama migracija češće pristupaju iz perspektive ličnih priča migranata (Figenschou i Thorbjørnsrud, 2015) opisujući njihove strahove, nade i borbu za kvalitetniji život.

Mediji nerijetko portretiraju migrante kao ljude koji predstavljaju prijetnju za sistem vrijednosti i dobrobit države u koju dolaze jer ugrožavaju bezbjedonosnu situaciju u njoj, te političku i ekonomsku stabilnost. Za kanadske *mainstream* medije dolazak nekoliko stotina migranata iz Fudžija u Kanadu 1999. godine bio je dovoljan razlog da tu situaciju nazovu kriznom te dovedu u pitanje sposobnost Vlade da zaštiti svoje granice, nacionalnu sigurnost i opstanak države blagostanja (Greenberg i Hier, 2001).

3 Prema podacima Međunarodne organizacije za migracije, u Evropu je tokom 2015. godine stiglo više od milion izbjeglica, najviše iz Sirije, Iraka i Afganistana.

4 Balkanska ruta označavala je kretanje migranata koji su stizali iz Sirije, Afganistana i drugih azijskih država preko Turske, Grčke, Makedonije, Srbije, Hrvatske i Slovenije do Austrije.

Istraživanje provedeno u Sloveniji pokazalo je da i u toj državi dominira portretiranje migranata kao kriminalaca i agresivaca koji nepoštovanjem pravnih, društvenih i civilizacijskih normi uzrokuju razne društvene probleme (Bassin i sar., 2002).

Medijsko potretiranje migranata može varirati u zavisnosti od geografskog područja iz kojeg dolaze i kulturološkog miljea kojem pripadaju. Što su veće razlike u sistemu vrijednosti, etničkim, religijskim, rasnim, kulturološkim i drugim obilježjima između društva iz kojeg migranti dolaze i onog u koje se trebaju integrisati to su i medijski izvještaji češće postavljeni u okvir potencijalnih negativnih posljedica migracija. Islandčani koji su nakon finansijske krize u njihovoj zemlji 2008. godine migrirali u Norvešku, medijski su reprezentovani mnogo pozitivnije u odnosu na ostale migrante (Guðjónsdóttir i Loftsdóttir, 2016). S druge strane, „migranti muslimanskog identiteta se u mainstream medijima u Evropi i popularnim imaginacijama sve više povezuju sa barbarskom i necivilizovanom kulturom, kao i terorističkim ćelijama koje globalno povezuju neuhvatljivi kriminalci“ (Volčić, 2006: 65), a u njihovim medijskim reprezentacijama dominanira simplifikovana, konfliktualna paradigma „Zapad nasuprot islamu“ (Faimau, 2015: 322). Takvo medijsko izvještavanje ne doprinosi funkcionalnom informisanju, izgradnji dijaloga niti harmonizaciji odnosa među različitim društvenim skupinama nego, naprotiv, dodatno udaljava disonantne stavove produbljujući konflikte.

Istraživačka pitanja i metod

Glavno istraživačko pitanje u ovom radu je kakva je struktura izvora i odnos novinara prema tim izvorima? U fokusu istraživanje su, dakle, kreatori medijske slike o migrantima i odnos novinara prema elitnim i neelitnim izvorima informacija u konkretnoj kriznoj situaciji.

Cilj istraživanja je utvrditi u kojoj mjeri su se dnevne novine *Oslobođenje*, *Jutarnji list* i *Politika* oslanjale na elitne izvore informacija, odnosno na strane, domaće i međunarodne vladine institucije. Intencija je provjeriti koliko su novinari u konkretnoj kriznoj situaciji bili kritični prema informacijama poteklim iz moćnih vladinih institucija te koliko prostora su dali manje moćnim akterima ovog procesa kao što su migranti, nevladine organizacije, udruženja građana, neformalne grupe i građani kao pojedinci. U uzorak su odabrane utjecajne novine koje spadaju u kategoriju ozbiljne dnevne štampe u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji sa izgrađenom reputacijom profesionalnih novina u državama u kojima im je sjedište. Dakle, krucijalni kriterij selekcije nije tiraž nego profesionalna reputacija. Iz navedog cilja, a na temeljima rezultata ranijih istraživanja, izvedena je sljedeća hipoteza:

H: Novinsko izvještavanje o migrantskoj krizi zasnovano je dominantno na informacijama iz elitnih izvora bez izraženog kritičkog odnosa novinara prema tim informacijama.

Kvantitativnom analizom sadržaja obuhvaćeni su tekstovi iz dnevnih novina *Oslobođenje* (BiH), *Jutarnji list* (Hrvatska) i *Politika* (Srbija) objavljeni u intervalima iz perioda juli 2015. – mart 2016. godine. U uzorak su uključeni tekstovi o migracijskim temama objavljeni u posljednjoj sedmici svakog od osam mjeseci iz navedenog perioda. Ovaj period je odabran zbog toga što je intenzitet izvještavanje medija u BiH, Hrvatskoj i Srbiji o migrantskim temama porastao u julu 2015., dok je značajno opao nakon potpisivanja sporazuma o rješavanju migrantske krize između Evropske unije i Turske u martu 2016.

Primjenom sporazuma od 20. marta 2016. svi migranti koji ilegalno stignu iz Turske u Grčku bivaju vraćeni u Tursku. Svrha ovakvog vremenskog određenja predmeta istraživanja je utvrditi dinamiku medijskog pokrivanja ove teme.

Jedinica analize je novinski članak različite vrste (vijesti, izvještaji, teme, reportaže, komentari, izjave, intervjui). U navedenim vremenskim intervalima identifikovano je ukupno 336 članaka koji su se primarno bavili migrantskim temama. Kodni list sadržavao je petnaest numeričkih i devet kategoričkih varijabli. Kategoričke varijable su one varijable čija vrijednost označava pripadnost nekoj od definisanih kategorija. Brojevi na ovoj skali mjerenja odnose se na neki naziv (tekst), a ne na kvantitativni podatak. Npr. kada određujemo vrijednost za odnos novinara prema migrantima možemo broj jedan pridružiti neutralnom odnosu, broj dva – afirmativnom, broj tri – kritičkom, četiri – ambivalentnom, pet – teško je odrediti. Dakle, kod kategoričkih (ili nominalnih) varijabli brojana vrijednost nije ništa drugo nego zamjena za tekstualni odgovor.

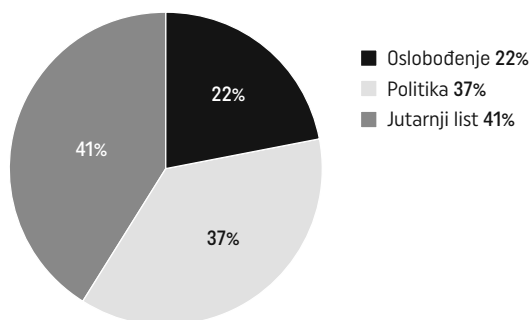
Za obradu podataka je korišten statistički program SPSS, a od statističkih postupaka primijenjeno je izračunavanje frekvencija, ukrštanja, hi kvadrata i korelacija.

Rezultati

Zastupljenost teme u novinama

Od ukupno 336 analiziranih članaka koji su izvještavali o migrantima u uzorku najviše ih je objavljeno u *Jutarnjem listu* (137), nešto manje u *Politici* (124), a najmanje u *Oslobođenju* (75). Podatak da je *Oslobođenje* objavilo gotovo duplo manje članaka nego *Jutarnji list* i znatno manje nego *Politika* razumljiviji je kada se uzme u obzir činjenica da migranti na svom putu nisu prošli preko teritorije BiH za razliku od Srbije i Hrvatske. Iz tog razloga su za novine u Hrvatskoj i Srbiji migracije spadale u kategoriju domaćih dešavanja, dok je za novine u BiH on imao karakter događaja iz regiona.

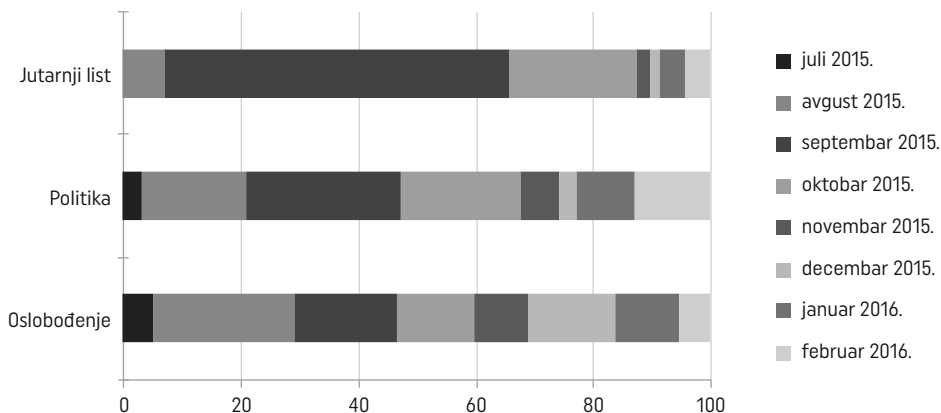
Grafikon 1. Udio novina u tekstovima o migrantima

Dinamika izvještavanja

Posmatrano u ukupnom uzorku najviše članaka o migrantima objavljeno je u septembru 2015. godine (37 %), zatim u oktobru (19 %) i avgustu iste godine (15 %), a najmanje u februaru 2016. (8 %). Međutim, među analiziranim novinama postoje razlike u dinamici izvještavanja tako da npr. u posljednjoj sedmici jula u *Jutarnjem listu* nije evidentiran ni jedan tekst o migrantima, dok su *Oslobođenje* i *Politika* već objavljivali tekstove o njima. Naime, dok su migranti na svom putu ka državama zapadne Evrope počeli dolaziti u Srbiju već od proljeća 2015., a onda tokom ljeta sve intenzivnije, u Hrvatsku su počeli stizati od septembra iste godine nakon što je Mađarska zatvorila granicu sa Srbijom. Tada su svoje kretanje prema Austriji preusmjerili sa Mađarske na Hrvatsku i Sloveniju. Iz Grafikona 2 vidljivo je da je *Jutarnji list* o migrantima ubjedljivo najintenzivnije izvještavao u septembru, dok je od novembra taj intenzitet znatno opao. U *Politici* je ta dinamika izvještavanja bila nešto drugačija. Iako je i u ovim novinama najviše članaka o toj temi objavljeno u analiziranom intervalu u septembru, primjetno da je njihov interes za ovu temu bio ravnomjernije raspoređen tokom avgusta, septembra i oktobra te je značajno opao od novembra. U *Oslobođenju* najveći broj članaka objavljen je u avgustu, a potom u septembru. Razlike u praćenju ove teme tokom ostalih analiziranih mjeseci nisu tako drastične kao u druge dvije novine.

Grafikon 2. Dinamika izvještavanja o migrantima

Vrsta članaka

Kategorizacija članaka prema novinarskoj vrsti pokazala je da su gotovo 4/5 članaka u ukupnom uzorku dominantno faktografski (Kurtić, 2009: 188). Preciznije, 40,2 % članaka objavljeno je kao izvještaj i 37,5 % kao vijesti. Druge novinarske vrste (teme, reportaže, komentari, intervjui i izjave) zajedno čine tek nešto više od 1/5 članaka (22,3 %). Između novina postoje statistički značajne razlike u omjeru novinarskih vrsta koje se

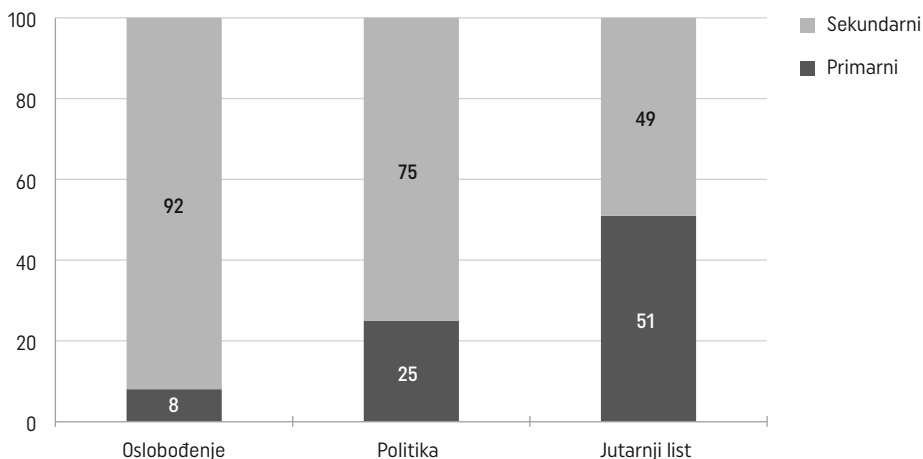
bave migracijama ($\chi^2=43.744$, $df=16$, $p<0,01$). Zastupljenost drugih novinarskih vrsta, osim vijesti i izvještaja, najveća je u *Jutarnjem listu* (30 %), manja u *Politici* (20 %), a najmanja u *Oslobođenju* (11 %). Vrsta teksta korelira srednjim intenzitetom sa novinama u kojima je objavljen ($C=0.399$, $p<0,01$).

Uz tekstove je u prosjeku objavljena 1,04 fotografija s tim što se broj fotografija uz tekst kretao u rasponu od jedan do osam. Nešto manje od 1/3 članaka (30 %) objavljeno je bez fotografije ili bilo kakve grafičke ilustracije.

Primarni vs. sekundarni izvori

U strukturi izvora na koje se novinari pozivaju u svojim tekstovima primarni (neposredni) izvori čine 33 %, a sekundarni (posredni) čak 67 %. Dakle, novinske priče o migrantima nisu prvenstveno rezultat originalnog novinarskog rada, odnosno novinarskog opserviranja i istraživanja događaja, nego su dominantno oblikovane pod utjecajem zapažanja, mišljenja i svjedočenja drugih subjekata. Kruskal Wallisov test potvrđuje da su velike razlike u omjeru primarnih i sekundarnih izvora između triju novina statistički značajne ($\chi^2=58.110$, $df=2$, $p<0,01$). Udio primarnih izvora najveći je u *Jutarnjem listu* (51 %), manji u *Politici* (25 %), a najmanji u *Oslobođenju* (8 %).

Grafikon 3. Omjer primarnih i sekundarnih izvora u analiziranim novinama

Zastupljenost elitnih izvora

Najčešći izvori na koji se pozivaju novinari su vladine institucije drugih država (najčešće Njemačke). U 48 % članaka su među izvorima navedeni predstavnici stranih vladinih institucija ili njihova saopštenja za javnost. Broj takvih izvora u ovim tekstovima varira od jedan do deset, a njihov prosječan broj je 2,3 po članku. Institucije stranih država

se kao izvori informacija spominju u 94 % analiziranih članaka iz *Oslobođenja*, u 45,2 % članaka iz *Politike* i 30 % iz *Jutarnjeg lista*.

Na drugom mjestu po zastupljenosti među izvorima su domaće vladine institucije (28 %). One su najzastupljenije u *Jutarnjem listu* u kojem 35 % članaka sadrži i informacije potekle iz hrvatskih vladinih institucija. Približan udio članaka u *Politici* (33,9 %) sadrži informacije potekle iz srbijanskih vladinih institucija, dok u *Oslobođenju* višestuko manji udio članaka (5,3 %) sadrži informacije potekle iz bosanskohercegovačkih vladinih institucija.

Na trećem mjestu po zastupljenosti su međunarodne vladine institucije (23,5 %). Na njih se najčešće pozivaju novinari *Oslobođenja* tako da 35 % analiziranih članaka iz ovog dnevnika sadrži informacije iz ove vrste izvora. Odmah iza njih su novinari *Politike* u čijih 34 % članaka se spominju ovi izvori, dok ih novinari *Jutarnjeg lista* navode u 27 % članaka članaka.

U 4,2 % članaka novinari kao izvore navode političke stranke, bilo da je riječ o izjavi osobe koju novinari identifikuju kao predstavnika određene političke stranke ili o saopštenju stranke. Takvi izvori se spominju u 5,1 % analiziranih članaka iz *Jutarnjeg lista*, zatim u 4 % članaka iz *Politike* i 1,3 % onih iz *Oslobođenja*.

Zastupljenost nevladinih i drugih izvora

Među ostalim izvorima, odnosno svim onima koji ne spadaju u elitne najzastupljeniji su migranti u 10,4 % članaka. Posmatrano pojedinično po novinama, najzastupljeniji su u tekstovima iz *Jutarnjeg lista* (13,1 %), manje u tekstovima iz *Oslobođenja* (9,3 %), a najmanje u tekstovima iz *Politike* (8,1 %).

Domaće nevladine organizacije pominju se kao izvori u 8 % članaka. Najzastupljenije su u *Jutarnjem listu* (10,2 %), nešto manje u *Politici* (9 %), a najmanje u *Oslobođenju* (2,7 %).

Jednak udio u strukturi izvora imaju stručnjaci i građani (po 6 %). Stručnjaci iz različitih oblasti koji objašnjavaju ekonomske, demografske, socijalne ili neke druge aspekte migracija najzastupljeniji su u tekstovima iz *Politike* (8,3 %), manje u onima iz *Jutarnjeg lista* (5,1 %), a najmanje u *Oslobođenju* (2,6 %). Građani su, kao i stručnjaci, najzastupljeniji u tekstovima iz *Politike* (8,1 %), manje u tekstovima iz *Jutarnjeg lista* (6,6 %), a najmanje iz *Oslobođenja* (1,3 %).

Iza njih po zastupljenosti slijede nevladine organizacije iz drugih država (4,2 %). Na ove izvore najčešće referiraju novinari *Oslobođenja* (9,3 %), rjeđe novinari *Politike* (4,8 %), a izuzetno rijetko novinari *Jutarnjeg lista* (0,7 %).

Od svih identifikovanih izvora u analiziranim tekstovima novinari se najrjeđe pozivaju na međunarodne nevladine organizacije (2,7 %). Njihov najveći udio je u strukturi izvora *Politike* (4 %), zatim *Oslobođenja* (2,7 %), te na kraju *Jutarnjeg lista* (1,5 %).

Citiranje

U ukupnom uzorku gotovo je jednak omjer članaka koji sadrže (49,7 %) i onih koji ne sadrže (50,3 %) citat/e predstavnika elitnih institucija. Najveći udio članaka sa citiranim elitnim izvorima ima *Politika* (60,5 %), nešto manje *Oslobođenje* (52 %), a najmanje *Jutarnji list* (38,7 %). Broj citiranih osoba kreće se od nula do pet, a njihov prosječan broj po tekstu je 0,8. Najveći broj elitnih izvora citiran je u *Politici* (0,98 po tekstu), zatim u *Oslobođenju* (0,95 po tekstu), a najmanji u *Jutarnjem listu* (0,5 po tekstu). Ove razlike su statistički značajne ($\chi^2=21.461$, $df=10$, $p<0.05$), a koeficijent kontigencije pokazuje postojanje korelacije između novina i citiranja elitnih izvora ($C=0.245$) koja je slabijeg intenziteta, ali je statistički značajna ($p<0.05$).

S druge strane, kad je riječ o citatima neelitnih izvora, svi oni zastupljeni su u znatno manjoj mjeri u odnosu na citate elitnih izvora. Svega 8,3 % članaka u ukupnom uzorku sadrži citate predstavnika nevladinih organizacija (uključujući domaće, strane i međunarodne). Isti je i udio članaka koji sadrže citate migranata, dok su citati stručnjaka zastupljeni u 5,4 % analiziranih članaka. Razlike između novina u zastupljenosti citata nevladinih organizacija nisu statistički značajne ($\chi^2=1.2512$, $df=2$, $p>0.05$), kao ni razlike u zastupljenosti citata migranata ($\chi^2=3.736$, $df=2$, $p>0.05$) i stručnjaka ($\chi^2=1.875$, $df=2$, $p>0.05$).

Tablica 1. Citiranje elitnih i neelitnih izvora u analiziranim novinama

	Elitni izvori	Neelitni izvori		
		Nevladine organizacije	Migranti	Stručnjaci
Zastupljenost članaka sa citatima neelitnog izvora (%)	49,7	8,3	8,3	5,4
Raspon broja citiranih neelitnih izvora	0-5	0-3	0-3	0-5
Prosječan broj citata neelitnih izvora po tekstu (N=336)	0,8	0,1	0,1	0,08

Postoji statistički značajna ($p<0.01$) povezanost niskog intenziteta ($C=0.244$), između broja citiranih migranata u tekstu i odnosa novinara prema migrantima uopšte. U tekstovima u kojima su citirani i migranti češći je pozitivan odnos novinara prema njima ($\chi^2=21.361$, $df=6$, $p<0.01$). Nizak intenzitet korelacije može se objasniti malom zastuplenošću članaka koji sadrže citate migranata. Istovremeno, deskriptivni podaci pokazuju da je u tekstovima u kojima su citirani migranti odnos prema njima uvijek ili neutralan ili pozitivan, nikad negativan (Tablica 2).

Tablica 2. Ukrštanje citiranja migranata sa odnosom prema njima

Intonacija teksta prema migrantima	Broj citiranih migranata u tekstu				Ukupno
	0	1	2	3	
neutralna	221 95,3 %	9 3,9%	2 0,9%	0 0,0%	232 100%
pozitivna	70 80,5%	11 12,6%	5 5,7%	1 1,1%	87 100,0%
negativna	17 100%	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	17 100%
Ukupno	308 91,7%	20 6,0%	7 2,1%	1 0,3%	336 100%

Odnos prema izvorima

Novinari zadržavaju neutralan odnos prema izvorima u 4/5 članaka. U njima su citirane ili parafrazirane izjave izvora i preneseni podaci bez ikakvog interpretiranja od strane novinara. Udio takvih članaka je najveći u *Oslobođenju* (92 %). Izrazito je visok u *Politici* (84,7 %), ali i u *Jutarnjem listu* (69,3 %). S druge strane, 1/5 članaka sadrži manje ili više eksplicitno izražen stav novinara koji ukazuje na njegov odnos prema izvoru informacija. Novinari su kritični prema izvorima u 11 % analiziranih članaka, a eksplicitno podržavaju njihove stavove u oko 9 % članaka. Podržavajući odnos prema izvorima informacija najčešći je u tekstovima iz *Jutarnjeg lista* (16,7 %), ali je najčešći i kritički odnos (12,7 %). U *Politici* je nešto veći udio članaka sa kritičkim (10,48 %) nego sa podržavajućim odnosom prema izvorima (4,84 %). U *Oslobođenju* je, takođe, nešto više kritičkih (6,66 %) nego afirmativnih članaka u kojima novinari podržavaju svoje izvore (1,33 %). Kruskal Wallisov test pokazao je da su ove razlike među novinama statistički značajne ($\chi^2=11.715$, $df=2$, $p<0.01$).

Postoji povezanost između vrste izvora i odnosa novinara prema njima. Veličina hi kvadrata ($\chi^2=47.595$, $df=6$, $p<0,01$) pokazuje da su razlike u odnosu prema izvorima s obzirom na to da li u tekstu dominiraju primarni ili sekundarni izvori statistički značajne. U tekstovima koji se temelje na sekundarnim izvorima izrazito dominira neutralan odnos prema izvorima (88 %), dok je među tekstovima utemeljenim na primarnim izvorima nešto značajniji udio afirmativnih (22,3 %) i kritičkih (13,6 %) članaka. Vrijednost koeficijenta kontingencije ($C=0.352$) pokazuje da je povezanost između neposrednosti izvora i odnosa prema njima slabijeg intenziteta, ali je statistički značajna ($p<0.01$).

Postoji statistički značajna povezanost ($p<0.01$) između zastupljenosti migranata kao izvora informacija u tekstu i odnosa novinara prema migrantima uopšte. Kada se među izvorima navode jedan ili više migranata češći je pozitivan odnos prema njima ($\chi^2=26.863$, $df=8$, $p<0.01$). Deskriptivni podaci pokazuju da je u samo 6 % članaka

sa neutralnim odnosom prema migrantima zastupljen jedan ili više migranata među izvorima. S druge strane, 24,1 % članaka sa pozitivnim odnosom prema migrantima ima zastupljene i migrante među svojim izvorima. Istovremeno, u tekstovima sa negativnim odnosom prema ovoj skupini ljudi među izvorima informacija nisu zastupljeni migranti.

U tekstovima u kojima su zastupljeni migranti kao izvori informacija odnos prema njima je neutralan u 69 % članaka, afirmativan u 26 % i negativan u 5 % članaka.

Afirmativan odnos prema ovim izvorima informacija najčešći je u *Jutarnjem listu* (33,6 %), zatim *Politici* (22,6 %), a najrjeđi u *Oslobođenju* (17,3 %). Kruskal Wallisov test pokazuje da su ove razlike među novinama statistički značajne ($\chi^2=13.961$, $df=2$, $p<0.01$).

Način na koji je tekst intoniran prema migrantima statistički značajno korelira srednjim intenzitetom i sa novinarskom formom u kojoj je objavljen ($C=0.417$, $p<0.01$). Deskriptivni podaci pokazuju da je kod pozitivno i negativno intoniranih članaka u poređenju sa onim neutralnim nešto veći udio analitičkih novinarskih formi.

Tablica 3. Ukrštanje forme teksta sa odnosom prema migrantima

Forma	Intonacija teksta prema migrantima		
	neutralan	pozitivan	negativan
vijest	100 43,1%	18 20,7%	8 47,1%
izvještaj	98 42,2%	34 39,1%	3 17,6%
tema	19 8,2%	6 6,9%	3 17,6%
reportaža	4 1,7%	11 12,6%	0 0%
komentar	2 0,9%	12 13,8%	0 0%
izjava	2 0,9%	0 0%	1 5,9%
intervju	5 2,2%	4 4,6%	2 11,8%
nešto drugo	2 0,8%	2 2,3%	0 0%
Ukupno	232 100%	87 100%	17 100%

Diskusija i zaključak

Rezultati koji pokazuju da je migrantska kriza bila znatno zastupljenija u hrvatskim i srbijanskim nego u bosanskohercegovačkim novinama razumljivi su s obzirom na činjenicu da su Hrvatska i Srbija direktno osjetile njene implikacije. Preciznije, prve dvije države bile su dio balkanske rute kojom su se migranti kretali do zemalja u zapadnoj i sjevernoj Evropi, dok je BiH ostala izvan nje. Tokom nekoliko mjeseci koliko je kriza trajala hiljade ljudi su gotovo svakodnevno prelazile granice Srbije i Hrvatske zadržavajući se uglavnom po nekoliko dana na teritoriji tih država. Humanitarne potrebe migranata, pitanje bezbjedonosne situacije u državama u koje stižu, konfliktnalizacija političkih i ekonomskih odnosa između Srbije i Hrvatske u pogledu njihovog odnosa i odgovornosti prema migrantima postale su najrelevantnije domaće teme za novine u Hrvatskoj i Srbiji. S druge strane, kako migranti nisu prelazili bosanskohercegovačke granice, ova država nije direktno osjetila posljedice krize. Shodno tome, medijski je tretirana kao regionalna, a ne domaća tema dobijajući manje prostora u bosanskohercegovačkim novinama u poređenju sa hrvatskim i srbijanskim.

Među novinama su primjetne velike razlike u dinamici pokrivanja migrantske krize. Dok je u *Oslobođenju* najveći broj analiziranih članaka objavljen u julu, za *Jutarnji list* je ova tema bila ubjedljivo najrelevantnija u septembru. I u *Politici* je najveći broj članaka objavljen u septembru, ali je tema migracija dobila dosta prostora i oktobarskim, odnosno julskim izdanjima ovih novina.

Takođe, rezultati pokazuju da je interesovanje novina za migrantske teme znatno opalo u novembru i decembru, da bi se opet nešto povećalo u januaru i februaru 2016. Velike razlike u dinamici pokrivanja teme dijelom se mogu objasniti dinamikom samog događaja, odnosno krize. U pravilu, mediji su mnogo zainteresovaniji za događaje nego za procese, pa su najintenzivnije izvještavali o temi migracije onda kada su njene implikacije bile najizraženije u konkretnoj državi. Istovremeno, ovakvu dinamiku događaja možemo dovesti u vezu sa fokusiranošću medija na planirane događaje i utjecaj elitnih izvora na kreiranje medijske agende. Naime, mediji su slabo izvještavali o migrantskim temama prije kulminacije krize, odnosno malo su se bavili uzrocima koji su do nje doveli. Iako bi mediji trebali funkcionisati kao sistem ranog upozorenja na probleme, i u ovoj situaciji oni su se malo bavili događajima koji su joj prethodili i simptomima koji su nagovještavali krizu. Nakon intenzivnog izvještavanja o migracijama tokom njihove kulminacije, te dominacije migracijskih tema na agendi događaja koje su organizovale elitne institucije, medijski interes za ove teme je znatno opao. Naravno, mediji ne mogu istim intenzitetom mjesecima izvještavati o istoj temi, ali ovakav pristup ukazuje na površnu reprezentaciju stvarnosti. Takođe, znatno manji medijski prostor posvećen migracijskim temama onda kada one nisu tema planiranih događaja (Kurtić, 2006: 33) ukazuje na to da teme javnog diskursa ne determinišu prvenstveno mediji nego elitne institucije.

Izrazita dominacija faktografskih vrsta u novinama znači da novinari svoju ulogu vide u prenošenju informacija, a ne u analiziranju i tumačenju stvarnosti. To je u suprotnosti sa interpretacijskom funkcijom novina kao njihovom specifičnošću u odnosu na radio i televiziju. Takav pristup događajima posljedica je zavisnosti o sekundarnim izvorima

informacija. Statistički značajno razlikovanje *Jutarnjeg lista* od *Oslobođenja* i *Politike* po većoj zastupljenosti analitičkih formi velikim dijelom je rezultat prisustvovanja novinara mjestu događaja. Jedino u *Jutarnjem listu* sekundarni izvori ne dominiraju nad primarnim kao što je slučaj u *Oslobođenju* i *Politici*. Takođe, zahvaljujući razgovoru sa migrantima u prihvatilištima i kretanju novinara s njima na njihovom putu prema drugim evropskim državama u *Jutarnjem listu* je objavljeno više reportaža, a veći je udio i drugih analitičkih vrsta nego u druge dvije novine.

Vladine institucije drugih evropskih država su veoma zastupljene kao izvori informacija u novinskim člancima i ubjedljivo su na prvom mjestu ispred drugih izvora. To znači da su vladine institucije (politički i ekonomski moćnih) evropskih država kreatori medijske slike o migrantima. Najčešće je riječ o izjavama predstavnika institucija pojedinih država datih na sastancima organizovanim za članice EU ili o saopštenjima za javnost tih institucija. Na drugom mjestu su domaće vladine institucije, a na trećem mjestu međunarodne vladine institucije. Dakle, na prva tri mjesta po zastupljenosti su elitni izvori i svi oni su prisutni u znatno većem broju novinskih članaka u odnosu na migrante koji su na četvrtom mjestu. Iza njih su domaće nevladine organizacije, dok su stručnjaci i građani prisutni u jednakom broju članaka i po zastupljenosti dijele šesto mjesto. Takođe, strane nevladine organizacije imaju isti procenat zastupljenosti u tekstovima kao i predstavnici političkih partija, pa dijele sedmo mjesto. Na posljednjem mjestu su međunarodne nevladine organizacije.

Evidentna je, dakle, enormna asimetrija u zastupljenosti elitnih i neelitnih izvora u novinskim tekstovima. Slično je i sa njihovim citiranjem – elitni izvori su mnogo češće citirani nego neelitni. Ovakvi rezultati korespondiraju sa rezultatima ranijih istraživanja kako u svijetu, tako i u regionu (Jevtović, 2011; Kurtić, 2016; Lukić, 2016; Poler Kovačić, 2005; Thorbjørnsrud i Figenschou, 2014; Zhang i Cameron, 2003). Kad je riječ o odnosu novinara prema izvorima, izrazita dominacija neutralnih, faktografskih članaka, odnosno zapostavljenost analitičkih novinarskih formi posljedica je zavisnosti novina o sekundarnim izvorima. Podaci iz *Jutarnjeg lista* pokazuju kako češća prisutnost novinara na mjestu događaja i uključivanje neelitnih izvora u priču znači i kontekstualizovanje samih događaja. Neposredno novinarsko iskustvo rezultira slobodnijim izražavanjem novinarskih stavova na što ukazuje postojanje statistički značajne povezanosti između vrste izvora i odnosa novinara prema tim izvorima. U tekstovima koji se temelje na sekundarnim izvorima izrazito dominira neutralan odnos prema izvorima, dok je među tekstovima utemeljenim na primarnim izvorima nešto značajniji udio afirmativnih i kritičkih tekstova. Neposrednost izvora je, takođe, povezana sa većim udjelom reportaža, komentara i tematskih priča, kao i humanijim pristupom migrantima. Rezultati statističkih testova pokazuju da je među člancima u kojima su zastupljeni i migranti kao izvori informacija odnos prema njima pozitivniji u poređenju sa člancima u kojima nisu zastupljeni. Među analiziranim novinama postoje statistički značajne razlike s obzirom na njihov odnos prema migrantima kao izvorima informacija. Najafirmativniji odnos je identifikovan u *Jutarnjem listu*, zatim u *Politici*, a najmanje u *Oslobođenju*. Ovakav rezultat se može objasniti statistički značajnom korelacijom između intonacije članka i novinarske vrste u kojoj je objavljen. Kod pozitivno i negativno intoniranih članaka veći

je udio analitičkih vrsta u poređenju sa neutralno intoniranim člancima. S obzirom na to da u *Oslobođenju* izrazito dominiraju sekundarni izvori, odnosno da je udio primarnih izvora višestruko manji u odnosu na *Politiku*, a pogotovo u odnosu na *Jutarnji list*, te da su u *Oslobođenju* potpuno zapostavljene analitičke vrste u izvještavanju o migrantima, ovakav rezultat je razumljiv. Za razliku od faktografskih vrsta u kojima se migranti spominju pretežno u (velikim) brojkama i iz perspektive posljedica njihovog dolaska u evropske zemlje, reportaže i druge novinarske forme u kojima se „čuje“ i glas migranata pričaju o tome kako je ova kriza promijenila njihov život.

Izostao je novinarski skepticizam prema oficijelnim izvorima informacija koji se očekuje u kriznim situacijama.

Rezultati ovog istraživanja potvrđuju polaznu hipotezu da je novinarsko izvještavanje u novinama *Oslobođenje*, *Jutarnji list* i *Politika* o migrantskoj krizi koja je kulminirala 2015. godine zasnovano dominantno na informacijama iz elitnih izvora bez izraženog kritičkog odnosa novinara prema tim informacijama. U fokusu novinskog izvještavanja nisu sudbine migranata, nego najavljeni događaji i protokolarni susreti na kojima predstavnici vladinih institucija razgovaraju o različitim aspektima migracijske krize i njenim posljedicama po evropske države. Novinski tekstovi su dominantno zasnovani na izjavama stranih i domaćih zvaničnika sa takvih događaja i saopštenjima za javnost vladinih institucija. Novinari su rijetko na mjestu događaja zbog čega zavise od sekundarnih izvora i informacija koje dobijaju posredstvom službi za odnose s javnostima. U analiziranim člancima primarni izvori su zastupljeni dvostruko manje od sekundarnih. Dakle, novinske priče o migrantima nisu prvenstveno rezultat originalnog novinarskog rada, odnosno novinarskog opserviranja i istraživanja događaja, nego su dominantno oblikovane pod utjecajem zapažanja, mišljenja i svjedočenja drugih subjekata. Dodatni problem je taj što u člancima zasnovanim na posrednim izvorima njihovo porijeklo nije uvijek jasno, niti su identifikovani svi izvori, posebno kod članaka koji su nastali kao rezultat prerađenih saopštenja za javnost ili drugih PR materijala. Ovisnost o PR izvorima je zbog netransparentnosti teško precizno izmjeriti, ali na nju ukazuju određeni indikatori poput nenavođenja izvora u člancima, nepotpisivanja ili neidentifikovanja autora članka (npr. redakcija) ili porijekla fotografija objavljenih uz njega. U *Oslobođenju* i *Politici* izrazito dominiraju sekundarni izvori, dok je u *Jutarnjem listu* njihov omjer približno jednak.

Struktura izvora odražava se i na raznolikost novinarskih vrsta pa faktografske vrste izrazito dominiraju u odnosu na analitičke. Iako je objavljivanje temeljitih, analitičkih članaka komparativna prednost novina koja bi trebala pomoći njihovom opstanku u doba „instant“ informacija, takvi formati su potpuno zapostavljeni. Sve tri analizirane novine tekstove o migracijskoj krizi objavljuju ubjedljivo najviše u formi vijesti i izvještaja, ali *Jutarnji list* objavljuje više reportaža i komentara u poređenju sa *Politikom* i *Oslobođenjem*.

Mada bi se dominacija neutralnog odnosa prema izvorima mogla tumačiti kao rezultat novinarske objektivnosti, kada uzmememo u obzir rezultate dobijene za druge istraživane varijable zaključujemo da je slaba izraženost afirmativnog, odnosno kritičkog odnosa prema izvorima više posljedica nedovoljnog novinarskog istraživanja o krizi nego

pridržavanja profesionalnih standarda. Takođe, onda kada se migranti pojavljuju kao izvori u tekstovima odnos prema njima je ili neutralan ili pozitivan, nikad negativan. Rezultati ovog istraživanja potvrđuju da se novinari onda kada su na mjestu zbivanja više usuđuju izraziti svoj stav i spremnije ispunjavaju funkciju interpretatora društvene stvarnosti, dok se u situacijama kada zavise od sekundarnih izvora ograničavaju na distribuisanje informacija situiranih u interpretativne okvire elitnih izvora. Među člancima koji su nastali kao rezultat neposrednog novinarskog opserviranja, te tamo gdje imamo zastupljene migrante kao izvore ima više reportaža, komentara i dr. interpretativnih vrsta.

Neposrednost i zastupljenost izvora, omjer citiranja elitnih i neelitnih izvora i forma izvještavanja povezani su s načinom na koji novine reprezentuju migracijsku krizu, odnosno njene aktere. Zastupljenost migranata i stručnjaka među izvorima, prisutnost novinara na mjestu događaja i izražavanje u analitičkim formama pozitivno koreliraju sa afirmativnim izvještavanjem o migrantima.

Rezultati ovog istraživanja korespondiraju sa rezultatima drugih studija (Gemi i sar., 2012; Thorbjørnsrud i Figenschou, 2014) koji pokazuju dominaciju elitnih izvora u izvještavanju o ilegalnim migrantima. U tom smislu ovo istraživanje dokazuje kako supstituisanje primarnih sekundarnim informacijama te zavisnost od elitnih izvora ugrožava interpretacijsku i kritičku funkciju novina, čak i u kriznim situacijama.

Literatura

- Bassin, Matena; Fabjančič, Tjaša; Frlič, Ana; Kušar, Ana; Rolc, Nina i Verdel, Iza (2002) Medijska toča: analiza medijske konstrukcije prebežništva, str. 151-166, u: Čebrown Lipovec, Uršula (ur.) *V zoni prebežništva: antropološke raziskave prebežnikov v Sloveniji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Davis, Aeron (2003) *Public Relations and News Sources*, str. 27-42, u: Cottle, Simon (ur.) *News, Public Relations and Power*. London: Sage.
- Dej, Luis Alvin (2004) *Etika u medijima: primeri i kontroverze*. Beograd: Medija centar i Plus.
- Faimau, Gabriel (2015) The Conflictual Model of Analysis in Studies on the Media Representation of Islam and Muslims: A Critical Review. *Sociology Compass* 9 (7): 321-335.
- Figenschou, Tine Ustad i Thorbjørnsrud, Kjersti (2015) Faces of an Invisible Population Human Interest Framing of Irregular Immigration News in the United States, France, and Norway. *American Behavioral Scientist* 59 (7): 783-801.
- Gemi, Eda; Ulasiuk, Iryna i Triandafyllidou, Anna (2012) Migrants and Media Newsmaking Practices. *Journalism Practice* 7 (3): 240-247.
- Greenberg, Joshua i Hier, Sean (2001) Crisis, Mobilization and Collective Problematization: Illegal Chinese Migrants and the Canadian News Media. *Journalism Studies* 2 (4): 563-83.

- Guðjónsdóttir, Guðbjört i Loftsdóttir, Kristín (2016) Being a Desirable Migrant: Perception and Racialisation of Icelandic Migrants in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43 (5): 1-18.
- Jevtović, Zoran (2011) Ko govori u dnevnoj štampi Srbije, str. 173-194, u: Veljanovski, Rade (ur.) *Verodostojnost medija*. Beograd:Fakultet političkih nauka.
- Kunczik, Michael i Zipfel, Astrid (2006) *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*. Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert.
- Kurtić, Najil (2016) Kvalitet dnevnih novina u Bosni i Hercegovini – izvještaj o istraživanju, str. 67-147, u: Kurtić, Najil; Baraković, Vedada; Hrnjić Kuduzović, Zarfa; Ferković Pašić, Ivana; Lukić, Danijela; Isaković, Zehrudin; Ajvaz, Semina i Demirović, Samira: *Tabloidiziranje stvarnosti*. Tešanj: Planjax komerc.
- Kurtić, Najil (2009) *Osnovi pisanja za medije*. Sarajevo: Mediaplan institut.
- Kurtić, Najil (2006) *Kod novinarstva*. Sarajevo: Mediaplan institute.
- Laban, Vesna (2005) Utjecaj službi za odnose s javnošću na (ne)transparentnost izvora vijesti informacija u televizijskim novinarskim tekstovima. *Medijska istraživanja* 11 (1): 113-130.
- Lukić, Danijela (2016) Odnos novinara i praktičara odnosa sa javnostima – utjecaj na dnevne novine u BiH, str. 159-168, u: Kurtić, Najil; Baraković, Vedada; Hrnjić Kuduzović, Zarfa; Ferković Pašić, Ivana; Lukić, Danijela; Isaković, Zehrudin; Ajvaz, Semina i Demirović, Samira: *Tabloidiziranje stvarnosti*. Tešanj: Planjax komerc.
- Poler Kovačić, Melita (2005) Novinari i njihovi izvori: uloga odnosa s medijima pri upravljanju pristupa novinarskim objavama. *Medijska istraživanja* 11 (1): 9-31.
- Tench, Ralph i Yeomans, Liz (2009) *Otkrivanje odnosa s javnošću*. Zagreb: Hrvatska udruga za odnose s javnošću.
- Thorbjørnsrud, Kjersti i Figenschou, Tine Ustad (2014) Do Marginalized Sources Matter? A Comparative Analysis of Irregular Migrant Voice in Western Media. *Journalism Studies* 17 (3): 337- 355.
- Volčić, Zala (2006) Media, Identities and Immigrants: Arab Satellite Television in Italy. *Medijska istraživanja* 12 (2): 63-77.
- Zhang, Juyan i Cameron, Glen (2003) Study Finds Sourcing Patterns in Wen Ho Lee Coverage. *Newspaper Research Journal* 24 (4): 88–101.

PRAVA DJECE U MEDIJIMA

Željana Ivanuš

Mogu li mehanizmi medijske samoregulacije zaštititi prava djece u medijima?

Sažetak

Samoregulacija medija dobrovoljni je sustav primjene etičkih načela koji se uspješno primjenjuje u svijetu više od sto godina. Dosljedno poštivanje etičkih načela novinarstva štiti novinare, urednike i izdavače od sudskih sporova, stvara povjerenje javnosti u medije jer medijska publika može ostvariti izravan kontakt s medijima i ispraviti nastale pogreške. Unatoč jasno propisanim etičkim pravilima što mediji u Hrvatskoj smiju, a što ne smiju kada su u pitanju djeca, prava djece često se krše. Cilj ovog rada je na temelju podataka Novinarskog vijeća časti za razdoblje od 2013. do 2015. godine utvrditi u kolikoj se mjeri novinari i urednici pridržavaju etičkih načela koja su navedena u Kodeksu časti hrvatskih novinara. Također, zadaća ovog rada je dati pregled postojećih samoregulacijskih pravila koja propisuju zaštitu prava djece u medijima, posebno pravo na privatnost.

Ključne riječi: mehanizmi medijske samoregulacije, Kodeks časti hrvatskih novinara, Novinarsko vijeće časti, prava djece, novinarska etika

Uvod

Komercijalizacija medija pridonijela je iskorištavanju svih skupina društva pa čak i onih najranjivijih, djece. Komercijalni pritisak na medije doveo je, smatra Robert W. McChesney, do odustajanja od standarda profesionalnog novinarstva kakvi su postojali do '90-ih godina prošlog stoljeća (2008: 59). Ni Hrvatska nije iznimka kada se govori o komercijalizaciji medija. Rijetka su novinska izdanja koja barem ponekad neće staviti dijete na naslovnicu novina kojom se nastoji privući pozornost potencijalnih kupaca na kiosku. Djeca izazivaju pozornost medija i o njima se piše, najčešće kada su im povrijeđena prava odnosno kada su žrtve. Svjedoci smo senzacionalističkog izvještavanja o samoubojstvima maloljetnika, o djeci koja su žrtve obiteljskog nasilja, počinitelji kaznenih djela, djeci koja žive u siromaštvu ili su se našli u obiteljskim neprilikama. Priče o djeci izazivaju emocije publike, a one su jedan od preduvjeta da se novine prodaju. Kada su djeca i mladi u pitanju tada se te emocije udvostručuju (Kanižaj, 2009: 67). Pozitivne novinarske priče, koje promoviraju prava djece, školske ili sportske uspjehe djece očito izazivaju manje emocija kod publike jer rjeđe dobivaju pozornost medija, a kada i dobiju zauzimaju manje medijskog prostora. Marta Vlainić zaključuje da je izvještavanje o djeci marginalizirano, a to se vidi po tome što se takve priče objavljuju ponedjeljkom i srijedom kada su novine manje čitane (Vlainić, 2012: 49).

Pišući o djeci mediji otkrivaju njihov identitet na način da objavljuju fotografiju, osobne podatke, podatke o obiteljskim prilikama, mjestu stanovanja i školovanja, i sl. Djeca na taj način ostaju obilježena za cijeli život. Upravo na to upozorava i Pravobraniteljica za djecu koja navodi da „izvještavanje o neprihvatljivom ponašanju djece i mladih pridonosi stvaranju negativnih stereotipa o djeci“ (Pravobraniteljica za djecu, 2013a: 146).

Prava djece u Hrvatskoj štiti Konvencija UN-a o pravima djeteta, nekoliko zakona¹ i podzakonskih akata te Kodeks časti Hrvatskog novinarskog društva. Možemo reći da je formalna pravna zaštita djece u medijima dobra, ali da je praksa sasvim drugačija. Izvještavajući o djeci novinari često zaboravljaju na zakonske propise, na Kodeks časti hrvatskih novinara, ali isto tako i na Preporuke Pravobraniteljice za djecu o medijskom izvještavanju.

Zašto je važna medijska samoregulacija?

Samoregulacija medija opće je prihvaćeni dobrovoljni sustav primjene etičkih načela koji se primjenjuje u svijetu više od jednog stoljeća. Novinarska etička načela definirana su kodeksima novinarskih udruženja i medijskih kuća. Prvi novinarski kodeksi nastali

1 Privatnost djece u medijima štite sljedeći zakoni: Zakon o medijima (NN 59/04, 84/11, 81/13), Zakon o elektroničkim medijima (NN 153/09, 84/11, 94/13, 136/13), Zakon o HRT-u (NN 137/10, 76/12, 78/16, 46/17), Zakon o zaštiti osobnih podataka (NN 103/03, 118/06, 41/08, 130/11, 106/12), Zakon o sudovima za mladež (NN 84/11, 143/12, 148/13, 56/15), Zakon o obveznim odnosima (NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15), Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17), Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju (NN 10/97, 107/07, 94/13), Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14), Prekršajni zakon (NN 107/07, 39/13, 157/13, 110/15) i Kazneni zakon (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15).

su u prvom desetljeću 20. stoljeća u SAD-u, a nakon toga i u Europi (Korni, 1999: 20). Paralelno s kodeksima stvarana su i prva vijeća za medije odnosno vijeća za tisak čiji je glavni zadatak bio reguliranje profesionalne prakse (*ibid.*). Postojanje etičkog kodeksa nije dovoljno da bi medijska samoregulacija bila uspješna. Uz kodekse je potreban i nadzor kao svojevrsni čuvar koji će upozoriti novinare u slučaju kršenja pravila.

Znanstvenici se slažu da slobodni mediji sami trebaju odrediti pravila ponašanja te da im nije potrebna državna regulacija (Puddephatt, 2011; Korni, 1999; Zlatev, 2011; Gore, 2008). To ne znači da novinari mogu objavljivati što god žele i kako žele. U svom radu novinarski profesionalci moraju poštovati profesionalne etičke kodekse i institucionalne standarde. Poštujući profesionalna načela novinari i urednici ne samo da štite sebe od sudskih sporova već štite i ljudska prava, posebno prava djeteta. Ognian Zlatev ističe da samoregulacija ima „vitalnu važnost za medije jer su oni psi čuvari demokracije“ (Zlatev, 2011: 17). Samo odgovorni mediji koji poštuju vlastita pravila mogu se boriti za prava drugih. To znači da novinari mogu zaštititi ljudska prava i demokratska načela ako imaju visoka moralna načela koja su podložna nadzoru i kritici profesionalnih organizacija. Upravo ta moralna načela predmet su medijske samoregulacije.

Andrew Puddephatt (2011) samoregulaciju u medijima definira kao kombinaciju standarda koji su utemeljeni na kodeksima ponašanja za medije. Ti standardi ključni su za slobodu izražavanja i uspostavu procesa kojim će se nadzirati i kažnjavati njihovo kršenje. Prednosti samoregulacije dobro su poznate, piše Puddephatt, navodeći da „ona održava medijsku neovisnost i štiti medije od državnog utjecaja“ (2011: 12).

Samoregulacija je također puno fleksibilnija i može se prilagoditi različitim situacijama za razliku od zakonskih rješenja. William Gore navodi da je dobrovoljna regulacija medija, koja uključuje moralne sankcije, efikasnija od financijskih kazni jer svaki sustav koji podrazumijeva novčane kazne nalikuje sudskim odlukama i može prouzročiti određene sukobe (Gore, 2008: 36). Novinari će vjerojatno lakše prihvatiti kritiku koja dolazi od kolega nego će se izlagati dugotrajnim i skupim sudskim postupcima koji nose rizik novčanog kažnjavanja.

U svijetu postoje različiti modeli medijske samoregulacije. Ne postoji jedinstveni model koji se može primijeniti u svim državama i u svim situacijama. Nada Zgrabljic Rotar (2011) navodi da u krhkim demokracijama sustavi samoregulacije nisu dovoljno razvijeni, što može dovesti do konflikta, diskriminacije, govora mržnje i cenzure različitih vrsta. Samoregulacija medija može postojati od najniže razine odnosno od svakog pojedinog medija (redakcijska etička pravila) do neovisne samoregulacijske organizacije koja nadzire sve medije. Ako mediji imaju jasna etička i urednička pravila, ako su ta pravila dostupna novinarima i ako se o njima redovito raspravlja, tada možemo govoriti o učinkovitoj samoregulaciji (Zgrabljic Rotar, 2011: 103-104).

Uspješni i djelotvorni sustavi medijske samoregulacije imaju jasna pisana pravila, nadzor nad tim pravilima i postupke za donošenje odluka u slučaju kršenja profesionalnih pravila. Opisujući različite sustave samoregulacije Angela Campbell objašnjava da se medijska samoregulacija sastoji od tri koraka: 1. definiranja prikladnih pravila; 2. nadziranja provođenja tih pravila; 3. odlučivanja jesu li pravila prekršena i poduzimanja

odgovarajućih sankcija (Campbell, 1999: 715). U razvijenim medijskim sustavima država nije uključena niti u jedan od navedenih koraka (Hulin, 2014: 7). U trenutku kada se uključi država to više nije dobrovoljni sustav medijske samoregulacije već možemo govoriti o zakonski utemeljenim pravilima nadzora nad medijima. Novinarski profesionalci trebali bi se sami, na razini medijske kuće ili medijskog tržišta, dogovoriti o uspostavi profesionalnih pravila ponašanja, njihovu nadzoru i sankcioniranju onih koji krše profesionalna načela. Žele li mediji biti pokretači promjena i čuvari demokracije onda moraju biti dovoljno odgovorni da se stalno mijenjaju i razvijaju kako bi zadržali povjerenje javnosti. Prihvatanjem mehanizama samoregulacije mediji pokazuju koliko su odgovorni i spremni prihvatiti kritiku odnosno ispraviti nastale pogreške.

Novinarsko vijeće časti

Hrvatska ima dugu tradiciju postojanja medijskih samoregulacijskih mehanizama. Hrvatsko novinarsko društvo (HND) je osnovano u Zagrebu 1910. godine, a Pravila HND-a tiskana te iste godine u poglavlju XI. spominju Častni sud. Od ukupno 43 članka koliko sadrže Pravila tri su se odnosila na Častni sud koji je bio sastavljen od trojice članova. Častni sud rješavao je prijave ako bi član vrijeđao čast ili ugled društva ili radio protivno njegovu interesu. Častni sud mogao je isključiti člana samo u dva slučaja: ako svojim vladanjem vrijeđa čast i ugled društva ili ako „zlobno uradi proti interesima društva“ (Hedl, 2010: 343-345). Možemo reći da su hrvatski novinari od samog početka strukovnog organiziranja prihvatili važnost etičkog ponašanja svog članstva i da su, bez obzira na teške političke prilike koje su ih okruživale, prepoznali etičnost kao temeljnu odrednicu svoga rada.

Danas se Častni sud zove Novinarsko vijeće časti (NVČ) koje se sastoji od 11 članova koje bira Skupština HND-a. Glavna zadaća Novinarskog vijeća časti² je praćenje poštivanja načela i normi Kodeksa časti hrvatskih novinara te donošenje odluke o tome je li novinar povrijedio propisana etička pravila. Pojedini članovi Novinarskog vijeća časti svoju člansku dužnost ne shvaćaju previše ozbiljno jer ima slučajeva da član tijekom cijelog mandata ne dođe niti na jednu sjednicu.³

Čini se da i Hrvatsko novinarsko društvo ne doživljava previše ozbiljno odluke Novinarskog vijeća časti jer strukovno glasilo „Novinar“ iz nepoznatih razloga od 2012. do 2016. nije objavljivalo izrečene mjere protiv novinara i urednika iako je to dužno činiti sukladno Pravilniku o radu Novinarskog vijeća časti (HND, 2012). Postavlja se pitanje

2 U članku 2. Pravilnika o radu NVČ stoji da „Kodeks časti hrvatskih novinara obvezuje sve novinare bez obzira na to jesu li ili nisu članovi HND, pa su prema tome dužni poštivati postupak i odluke Novinarskog vijeća časti“. NVČ se držao načela nadležnosti do listopada 2015. Međutim na inicijativu jednog člana NVČ, koji je smatrao da NVČ ne može biti nadležan u slučajevima u kojima prijavljeni novinari/urednici nisu članovi HND-a, doneseno je privremeno rješenje, prema kojem će NVČ i dalje, osim o prijavljenim članovima HND-a, raspravljati i o prijavljenim novinarima/urednicima koji nisu članovi HND-a na taj način da će u tim slučajevima donositi mišljenje, a bez izricanja stegovnih mjera (sve prema HND, 2016a).

3 Iz trenutnog sastava NVČ, izabranog 2015., od 11 članova šestoro je prestalo sudjelovati u radu Vijeća – dvoje je isključeno odlukom Vijeća zbog kontinuiranog nedolaska na sjednice, dok je četvero Vijeće napustilo na vlastiti zahtjev, zbog zdravstvenih odnosno poslovnih obveza (HND, 2016a).

– ako Vijeće nema utjecaja na objavu odluka u strukovnom glasilu, kako će onda privoliti privatne medije da poštuju Kodeks časti.

Za razliku od Hrvatske, odluke medijskih samoregulacijskih tijela primjerice u Njemačkoj ili Švedskoj shvaćaju se puno ozbiljnije. Njihova „osuda“ ima snagu javnog čina i ozbiljne posljedice na ugled, položaj i status, kako autora priloga tako i uredništva koje ga je objavilo (Malović, 2005: 86). U Hrvatskoj je pak situacija posve drugačija. Gordana Vilović zaključuje da Hrvatska nema razvijeni medijski odgovoran sustav niti tijelo koje bi sankcioniralo neetičnost u medijima jer Novinarsko vijeće časti djeluje samo na prijavu oštećenih (2006: 76) što nikako nije dovoljno. Ugled novinarske profesije izuzetno je nizak i nužno je poduzeti odgovarajuće korake kako bi se postojeće stanje popravilo. Jedan od koraka može biti jačanje mehanizama medijske samoregulacije npr. profesionalizacija statusa članova NVČ, uključivanje predstavnika javnosti u rad vijeća, proaktivna uloga vijeća koje bi trebalo i samo reagirati na kršenja Kodeksa, a posebno onih dijelova koji se odnose na djecu. Ne treba zanemariti niti edukaciju novinara. Teme vezane uz etiku i poštovanje ljudskih prava trebale bi postati dio obveznog cjeloživotnog obrazovanja za sve članove HND-a.

Različite profesije imaju kodekse odnosno interna pravila ponašanja koja su obvezna za sve članove te profesije. Novinarstvo se razlikuje od drugih profesija po tome što novinarski kodeksi počivaju na načelu dobrovoljnosti. Iako u novinarstvu ne postoje licence niti državni ispiti, kao što ih imaju npr. liječnici, medicinske sestre ili odvjetnici, novinar u Hrvatskoj zbog kršenja novinarskih načela može biti isključen iz strukovne organizacije u slučaju teže povrede pravila profesije. No to ne znači da se taj novinar ne može i dalje nastaviti baviti novinarstvom, vjerojatno u istom mediju u kojem je prekršio načela.

Zaštita prava djece u novinarskim kodeksima

Kako bi olakšali novinarima izvještavanje o djeci profesionalni kodeksi novinarskih udruženja detaljno navode smjernice za postupanje. Međunarodna federacija novinara (*Internation Federation of Journalists*, IFJ) u Smjernicama za izvještavanje o djeci navodi da „novinari i medijske organizacije trebaju nastojati zadržati najviše standarde etičkog ponašanja u izvješćivanju o djeci“ (IFJ, 2002). Smjernice sadrže 11 preporuka kojima se, među ostalim, ističe kako je potrebno izbjegavati stereotipe i senzacionalističko izvještavanje o djeci, zaštititi privatnosti i identiteta djeteta osim ako je u pitanju javni interes. Smjernice dalje navode da treba razmisliti o posljedicama objavljivanja bilo kojeg materijala o djeci i pokušati umanjiti moguću štetu na račun djece; treba omogućiti da se čuje glas djece u medijima kad god je to moguće; novinari ne bi smjeli plaćati roditeljima ili skrbnicima za materijale o djeci, osim ako je to zaista u interesu djeteta (IFJ, 2002). Dio tih smjernica ugrađen je i u Kodeks časti hrvatskih novinara koji propisuje prava i dužnosti hrvatskih novinara. U Općim načelima Kodeksa navodi se da su „novinari u svom radu dužni braniti ljudska prava i dostojanstvo“ i „pridržavati se profesionalnih etičkih načela“ (HND, 2009). Novinari se vode etikom novinarskog poziva (HND, 2009: 1.čl.) i snose odgovornost za svoj rad pred javnošću, zakonom i svojom profesionalnom organizacijom (*ibid.*: 2. čl.). Kodeks propisuje i zaštitu čovjekove intime od senzacionalističkog i svakog drugog neopravdanog otkrivanja u javnosti i poštovanje

svačije privatnosti (*Ibid.*: 14. čl.). Posebna se pozornost zahtijeva pri izvještavanju o samoubojstvima, nesrećama, osobnim tragedijama, bolestima, smrtnim slučajevima i nasilnim djelima (*Ibid.*: 15. čl.). Vijesti o samoubojstvima i pokušajima samoubojstava se ne naglašavaju, uz poseban obzir kad je riječ o djeci (*Ibid.*: 16. čl.).

Dva članka Kodeksa u potpunosti su posvećena zaštiti prava djece. Novinar ne smije intervjuirati niti fotografirati dijete (do 14 godina) bez njegovog pristanka i bez nazočnosti i pristanka roditelja ili druge odrasle osobe odgovorne za dijete. Ako takav pristanak i postoji nedopustivo je intervjuirati ili fotografirati dijete čime bi mogla biti ugrožena njegova dobrobit. Isto tako izravno ili neizravno otkrivanje identiteta djeteta nedopustivo je jer je dobrobit djeteta nadređena javnom interesu (*Ibid.*: 19. čl.).

Kodeks posebno propisuje zaštitu identiteta djeteta ili maloljetnika uključenog u slučajevje seksualnog zlostavljanja ili bilo koje druge oblike nasilja bez obzira je li dijete svjedok, žrtva, osumnjičenik ili okrivljenik. Novinari u takvim slučajevima ne smiju omogućiti identifikaciju djeteta ili maloljetnika. Kodeks propisuje da se identitet djeteta ili maloljetnika iznimno može otkriti kada je to u javnom interesu i ne ugrožava dobrobit djeteta, uz pristanak roditelja ili skrbnika ili kad to radi dobrobiti djeteta traže državna tijela (*Ibid.*: 20. čl.).

Sva ova pravila odnose se i na urednike koji su dužni osigurati mehanizme koji će omogućiti ili barem ograničiti objavljivanje etički i zakonski neprihvatljivih sadržaja (*Ibid.*: 25. čl.). Urednici su također odgovorni za cjelokupnu tekstualnu, vizualnu i zvukovnu opremu novinarskih priloga (*Ibid.*: 28. čl.). Često se događa da je identitet djeteta zaštićen u članku, ali uredničkom opremom ili izborom fotografija i potpisom pod njima identitet djeteta je otkriven.

Medijske kuće također mogu odrediti načela za izvještavanje o djeci i ugraditi ih u interne profesionalne akte. Od hrvatskih medijskih kuća možemo izdvojiti Etički kodeks *Večernjeg lista* (2006) koji propisuje zaštitu privatnosti djece zabranom objave imena i prezimena, osim uz suglasnost skrbnika. Za objavu priča o djetetovu privatnom životu mora postojati opravdani razlog, ali taj razlog ne smije uključivati slavu, ozloglašenosť ili položaj djetetovih roditelja ili skrbnika (Etički kodeks *Večernjeg lista*, 2006). Urednici moraju biti upoznati kada su djeca fotografirana ili intervjuirana bez suglasnosti roditelja. Objava osobnih podataka ili fotografija moguća je kada je u pitanju djetetov interes i to u slučaju ako je dijete samo kontaktiralo novinara i želi da se čuje njegovo mišljenje, kada je dio kampanje i želi biti prepoznato kao takvo ili kada je uključeno u psihosocijalni program kojega javno predstavlja (*Ibid.*).

Etički kodeks za novinare i kreativno osoblje *Hrvatske radiotelevizije* (HRT, 2013) propisuje zaštitu osoba mlađih od 18 godina, koje se ne smiju pojavljivati u programu bez suglasnosti roditelja ili skrbnika. Kodeks zabranjuje plaćanje roditeljima ili skrbnicima za davanje suglasnosti. Djeci se treba dopustiti da govore u svoje ime i na svoj, način, a novinari bi trebali izbjegavati zlonamjerna, sugestivna, ironična i slična pitanja. Zabranjuje se korištenje djece u političke, gospodarske ili komercijalne svrhe koje nisu primjerene. Ne smije se otkriti identitet djeteta koje se ponaša nezakonito ili asocijalno. Čak ako i

postoji odobrenje roditelja ili skrbnika, nije dopušteno objaviti sliku ili ton djeteta koje je svjedok, osumnjičenik, okrivljenik ili optuženik u sudskom procesu (HRT, 2013).

Novinarima od koristi mogu biti i preporuke o medijskom izvještavanju o djeci Pravobraniteljice za djecu iz 2006. godine. Preporuke se sastoje od 17 smjernica upućenih novinarima i urednicima kojima se detaljno i sveobuhvatno razrađuje zaštita prava djece u medijima. Pravobraniteljica je pozvala novinare da o djeci izvještavaju s velikom pažnjom i oprezom te da prije objavljivanja promisle o mogućoj štetnosti za dijete, hoće li medijski sadržaj ugroziti ili osramotiti dijete te ugroziti njegovu privatnost (Pravobraniteljica za djecu, 2006). Pravobraniteljica često u svojim preporukama upozorava medije na nužno obzirno izvještavanje i zaštitu identiteta djece počinitelja kaznenih djela, udomljene djece, zlostavljane djece, bolesne djece za koju se organiziraju humanitarne akcije, nestale djece, i sl. Stoga je Pravobraniteljica preporučila nakladnicima i urednicima *online* izdanja medija da uklone fotografije i podatke o djeci o kojoj se izvještavalo u negativnom kontekstu kako ih te priče ne bi pratile u daljnjem odrastanju (Pravobraniteljica za djecu, 2013b).

Dosadašnja istraživanja o kršenju prava djece u hrvatskim medijima

Najveće istraživanje o položaju djece u hrvatskim medijima proveli su bivši polaznici komunikološke škole Matice Hrvatske pod nazivom „Djeca u dnevnim novinama“, kojim je utvrđeno da se u novinama o djeci uglavnom piše u negativnom kontekstu, da se često otkriva njihov identitet te da mediji nedovoljno promiču prava djeteta (Ciboci i sur., 2011: 163-166).

Marta Vlanić istražila je 2011. godine kako *Večernji list* i *Jutarnji list* izvještavaju o djeci te utvrdila da novinari i urednici ne poštuju profesionalna načela prilikom izvještavanja o djeci, da se pravo djeteta na privatnost krši kada novinari pojedinačno izvještavaju o djeci, te da je izvještavanje o djeci marginalizirano jer se objavljuju kratki članci u danima kada se novine manje čitaju (Vlanić, 2012).

Lana Ciboci u istraživanju provedenom 2013. pokušala je utvrditi koliko se promijenilo novinarsko izvještavanje o djeci u odnosu na 2010. kada je provedeno istraživanje „Djeca u dnevnim novinama“ u koje su bili uključeni *Jutarnji list* i *Večernji list*. Ciboci je otkrila da se prava djece i dalje krše otkrivanjem identiteta u tekstu, ali manje nego 2010. Također je utvrđeno da se i dalje jednako često otkriva identitet djeteta na fotografijama u slučajevima kada bi on trebao biti zaštićen. Osim toga istraživanje je pokazalo da se 2013. češće otkriva identitet roditelja na fotografijama (Ciboci, 2014).

Do sličnih rezultata došli su i znanstvenici sa Sveučilišta u New Hampshireu, koji su u svom istraživanju provjerili u kojoj se mjeri otkriva identitet djece žrtava u dnevnim novinama u SAD-u. Lisa M. Jones, David M. Finkelhor i Jessica Beckwith u istraživanju provedenom u razdoblju od 1. siječnja 2003. do 31. prosinca 2004. utvrdili su da je identitet djece bio otkriven u 51 % slučajeva kada je trebao biti zaštićen (Jones i sur., 2010: 353).

Ovdje treba spomenuti i istraživanje skupine znanstvenika iz Srbije koji su istraživali položaj djece i mladih u kodeksima novinara i medija u Hrvatskoj, Srbiji, Crnoj Gori te Bosni i Hercegovini. Igor Aleksić i suradnici zaključili su da se u Kodeksu časti novinara Hrvatske pravima djeci posvećuje znatna pozornost, a da su prava djeteta i maloljetnika najopširnije regulirana Kodeksom novinara Srbije koji je u cjelini opširniji i ambiciozniji od kodeksa Crne Gore, BiH i Hrvatske (Aleksić i sur., 2011: 359-360).

Ciljevi i rezultati analize

Glavni cilj analize je dati pregled podnesenih prijava Novinarskom vijeću časti protiv novinara i urednika u razdoblju od 2013. do 2015. godine zbog kršenja prava djece, utvrditi koliko je izrečeno mjera novinarima i urednicima, koji mediji češće krše Kodeks časti hrvatskih novinara – tiskani ili elektronički, te na osnovu toga utvrditi razinu zaštite prava djece u Kodeksu časti.

Kako bi se dobili odgovori na postavljena pitanja analizirane su sve prijave i zaključci Novinarskog vijeća časti u razdoblju od siječnja 2013. do prosinca 2015. te su iz njih izdvojeni podaci koji se odnose na kršenja prava djeteta.⁴

Ukupno je analizirano 227 prijava Novinarskom vijeću časti podnesenih u razdoblju od 2013. do 2015. protiv novinara i urednika na temelju kojih je doneseno 197 zaključaka. U promatranom razdoblju Novinarsko vijeće časti razmatralo je kršenja prava djece u 20 predmeta i ukupno izreklo 22 mjere novinarima i urednicima zbog kršenja Kodeksa časti hrvatskih novinara (u osam predmeta nisu izrečene nikakve mjere jer nisu utvrđena kršenja prava djece).⁵

Tablica 1. Mjere NVČ izrečene u razdoblju od 2013. do 2015.

Godina	Bez mjere	Upozorenje	Opomena	Teža opomena
2013.	0	0	5	5
2014.	2	0	2	6
2015.	6	0	3	1
UKUPNO	8	0	10	12

Izvor: Tablica je izrađena na temelju podataka Novinarskog vijeća časti javno dostupnih na mrežnim stranicama Hrvatskog novinarskog društva.

4 Analiza je provedena na temelju javno dostupnih podataka o radu Novinarskog vijeća časti koji se objavljuju na mrežnoj stranici Hrvatskog novinarskog društva.

5 Podaci o broju predmeta i izrečenim mjerama se ne poklapaju jer je u nekim predmetima izrečeno više mjera, npr. protiv novinara i urednika. Kao otežavajuća okolnost u istraživanju pokazalo se to što Novinarsko vijeće časti na različite načine objavljuje zaključke i godišnje statističke podatke. Zbog toga je u nekim slučajevima bilo teško utvrditi odnose li se izrečene mjere i na novinara i na urednika ili samo na jednu osobu.

U Tablici 1 prikazane su mjere izrečene novinarima i urednicima po godinama.⁶ Najveći broj mjera izrečen je 2013. (pet opomena i pet težih opomena), a najmanji broj 2015. kada su izrečene samo četiri mjere (tri opomene i jedna teža opomena).

Tablica 2. Mjere izrečene novinarima i urednicima

Izrečena mjera	Novinar	Urednik	UKUPNO
Opomena	6	4	10
Teža opomena	6	6	12

Izvor: Tablica je izrađena na temelju podataka Novinarskog vijeća časti javno dostupnih na mrežnim stranicama Hrvatskog novinarskog društva.

Ako usporedimo mjere izrečene protiv novinara i urednika vidljivo je da su urednici i novinari u promatranom razdoblju gotovo podjednako kažnjavani. Novinari su dobili šest opomena, a urednici četiri, dok su i jedni i drugi dobili po šest težih opomena.

Tablica 3. Izrečene mjere prema vrstama medija

Vrsta medija	Opomena	Teža opomena	UKUPNO
Tiskani mediji	9	11	20
Elektronički mediji	1	1	2

Izvor: Tablica je izrađena na temelju podataka Novinarskog vijeća časti javno dostupnih na mrežnim stranicama Hrvatskog novinarskog društva.

Promotrimo li vrste medija koji su kršili Kodeks časti tada možemo, na temelju zaključaka NVČ, reći da se u tiskanim medijima češće krše prava djece jer je u promatranom razdoblju izrečeno 20 mjera protiv novinara iz tiskanih medija (devet opomena i 11 težih opomena), a samo dvije mjere protiv novinara iz elektroničkih medija (jedna opomena i jedna teža opomena).

6 Prema Pravilniku NVČ može izreći tri mjere. Za blaže slučajeve kršenja etičkih načela može izreći opomenu novinaru ili uredniku i upozoriti ga na obveze ili u težem slučaju, kad se kompromitira dostojanstvo profesije, težu opomenu. Za najteže slučajeve kršenja Kodeksa Pravilnik predviđa isključenje iz članstva HND-a na rok od pet godina. Iako Pravilnik ne predviđa izricanje upozorenja, NVČ upozorenjima skreće pozornost novinarima i urednicima na načela propisana Kodeksom.

Primjeri kršenja prava na privatnost djeteta

Primjer 1.

Centar za socijalnu skrb Zaprešić podnio je prijavu Novinarskom vijeću časti protiv novinara Borisa Orešića autora teksta „Kuća užasa u Zaprešiću – Lagali su mi da im je rođakinja“ objavljenog u *Jutarnjem listu* 15. studenoga 2014. i teksta „*Jutarnji* s obitelji prodane djevojčice: „Nije prodana! Željela je otići s dečkom“, u kojem su objavljena imena, prezimena i slike maloljetnih osoba. Novinarsko vijeće časti izreklo je novinaru Orešiću opomenu, a tadašnjem glavnom uredniku *Jutarnjeg lista* Viktoru Vresniku težu opomenu (NVČ, 2015). Novinarsko vijeće časti utvrdilo je da su prekršeni članci 19. i 20. Kodeksa časti hrvatskih novinara jer su objavljena imena maloljetnika. U svom očitovanju Novinarskom vijeću časti Boris Orešić napisao je da je „želio ukazati na težak položaj maloljetne žrtve“ te da se „javno osudi zlostavljanje maloljetnih osoba“. Objavu imena i prezimena maloljetne osobe opravdao je „prekratkim rokom za pisanje teksta (!) pa je zbog toga pogriješio navevši puno ime i prezime maloljetnika osumnjičenog za silovanje“. Novinar je izrazio kajanje zbog ovog slučaja, a *Jutarnji list* se nekoliko dana nakon objave članka i ispričao (NVČ, 2015).

Primjer 2.

Srednja škola Plitvička jezera prijavila je novinara Peru Aračića s portala *Likaplus* (Likaplus.hr) zbog članka „Sve zataškavam, što se zataškati može“ u kojemu su objavljene inicijali učenika. Novinarsko vijeće časti utvrdilo je da nije došlo do povrede Kodeksa časti hrvatskih novinara, uz upozorenje novinaru da „ubuduće iznese mišljenje i druge strane o kojoj piše, što je pravilo novinarske struke“ (NVČ, 2014). Srednja škola Plitvička jezera nije bila zadovoljna ovim zaključkom te je podnijela prigovor Središnjem odboru HND-a. Utvrđeno je da je u prvom tekstu Pere Aračića otkriven identitet učenika i to punim imenima i prezimenima, a da je tek u drugom članku nakon reakcija identitet naznačen s N.N. Središnji odbor uvažio je žalbu tužitelja i pozvao Novinarsko vijeće časti da izrečenu mjeru uskladi s novim činjenicama.⁷ Ova priča dobila je nastavak u lipnju 2016. kada je Općinsko državno odvjetništvo objavilo da je podignulo optužnicu protiv novinara i glavnog urednika portala *Likaplus* koji su optuženi zbog povrede privatnosti djeteta. U optužnici se navodi da su 2014. objavili osobne podatke trojice učenika koji su se fizički sukobili. Portal je objavio i dva video isječka koja su sadržavala imena i fotografije djece (HND, 2016b).

Primjer 3.

Centar za socijalnu skrb Rijeka prijavio je novinarku Sandru Juničić zbog objave članka na portalu *Dnevno.hr* 28. srpnja 2012. pod naslovom „Nikica Dubravac jedva preživljava s kćerkom, a bivšoj supruzi za tu kćer plaća alimentaciju“. U članku je otkriven identitet

7 Na mrežnoj stranici HND-a nije moguće pronaći koju mjeru je donijelo Novinarsko vijeće časti nakon ponovljenog razmatranja ovog slučaja.

maloljetne osobe objavom imena, fotografije, razreda i škole. Zbog ovog slučaja NVČ izreklo je težu opomenu novinarki jer je svojim pisanjem „dodatno traumatizirala djetete“ (NVČ, 2013).

Rasprava

Prethodno navedeni primjeri ne daju cjelovitu sliku o medijskom izvještavanju o djeci u Hrvatskoj, ali pokazuju određeni trend kako mediji izvještavaju o djeci. Prema podacima Pravobraniteljice za djecu u razdoblju od 2013. do 2015. u medijima je objavljeno 4 850 članaka o nasilju nad djecom (Pravobraniteljica za djecu, 2013a; 2014; 2015). Upravo se u člancima o nasilju nad djecom pojavljuju primjeri „nestručnog, neodgovornog i neosjetljivog medijskog izvještavanja o pojedinačnim slučajevima što je najizraženije u tiskanim medijima i na portalima“ (Pravobraniteljica za djecu, 2014: 128). Unatoč velikom broju objavljenih članaka o nasilju na djecom koji ne slijede profesionalnu etiku, broj podnesenih prijava protiv novinara i urednika Novinarskom vijeću časti izuzetno je mali.

Iako Kodeks časti hrvatskih novinara propisuje sveobuhvatnu i detaljnu zaštitu prava djece u medijima, a posebno pravo na privatnost, ovom analizom je još jednom potvrđeno da se novinari i urednici ne pridržavaju Kodeksa kada su u pitanju prava djece. Identitet djeteta otkrivao se na različite načine u objavljenim člancima, bilo izravno bilo neizravno. Novinari su objavljivali imena roditelja, naziv škole, razreda u koji ide dijete, dob i spol djeteta, fotografiju i na taj način kršili pravo na privatnost djeteta.

Iz podnesenih prijava protiv novinara i urednika u razdoblju od 2013. do 2015. godine možemo zaključiti da tiskani mediji češće krše prava djece na privatnost od novinara i urednika u elektroničkim medijima. Tiskanim medijima izrečeno je 20 mjera (devet opomena i 11 težih opomena), dok su elektronički mediji zaradili samo dvije mjere (jednu opomenu i jednu težu opomenu). Možda se razlozi ovakvim odstupanjima mogu pronaći u tome što članci objavljeni u tiskanim medijima imaju trajnost za razliku od objavljenih informacija na radiju ili televiziji koja se često prečuje.

Svi analizirani članci o djeci napisani su na senzacionalistički način s ciljem izazivanja emocija kod publike, a tematski su vezani uz seksualno nasilje nad djecom, vršnjačko nasilje, socijalni status djece te zdravstveno stanje odnosno bolest djeteta. Takvim nestručnim izvještavanjem djeca su još više ugrožena jer ponovno proživljavaju traumu kojoj su bila izložena. Djeca su najranjivija društvena skupina, a novinari ponekad zaboravljaju da ih Kodeks časti obvezuje na osobito obziran pristup te zaštitu identiteta maloljetnika jer, kako kaže Vilović, „djeca ne zaslužuju loš medijski tretman makar i da je riječ o maloljetničkom prijestupništvu“ (2007: 35). Novinarska moć nije zanemariva, objavljene informacije mogu nekome itekako naštetiti, stoga mediji trebaju biti oprezni i dosljedno slijediti propisana pravila novinarske struke. Novinari i urednici bi trebali biti posebno obazrivi kada pišu o djeci i slučajevima u kojima su se spletom nesretnih okolnosti našli. Dosljednim poštovanjem Kodeksa časti novinari i urednici bi mogli pridonijeti da djeca postanu vidljivija u medijima kroz pozitivne priče i promoviranje prava djece.

Pravobraniteljica za djecu u svojim godišnjim izvješćima Vladi i Saboru redovito upozorava na kršenja prava djece, ali ostaje nejasno tko bi trebao sankcionirati nakladnike koji

se ne pridržavaju profesionalnih i etičkih standarda (Flego, 2011: 69). Postavlja se pitanje zašto Državno odvjetništvo po službenoj dužnosti ne reagira na takva kršenja ili primjericice Ministarstvo kulture koje je nadležno za medije? Pravobraniteljica za djecu nema ovlasti kažnjavati medije, može ih samo upozoriti i pozvati na poštivanje Kodeksa časti.

Sloboda medija u Hrvatskoj ponekad se shvaća kao prilika da se izvještava bez ikakvih ograničenja i pravila. Dosadašnja istraživanja o etičnosti hrvatskih novinara (Flego, 2011; Vlainić, 2012; Ciboci, 2014) potvrđuju da je došlo do profesionalne i etičke krize medijskog izvještavanja koja je profesionalna načela svela na mrtvo slovo na papiru. Neka buduća istraživanja trebala bi dati odgovore na pitanja zašto novinari u Hrvatskoj zaobilaze profesionalna načela i izlažu se sudskim tužbama. Stoga je na Hrvatskom novinarskom društvu (HND), kao najvećem novinarskom udruženju koje okuplja 2 365⁸ članova velika odgovornost. Prestankom rada Hrvatskog vijeća za medije 2014. godine Novinarsko vijeće časti je ostalo jedini mehanizam koji bi trebao propitivati novinarska načela i upozoravati novinare, urednike i medije u slučajevima kršenja novinarske etike. Novinarsko vijeće časti očito nema snagu niti raspoložive mehanizme kojima bi mogao utjecati na medije da poštuju Kodeks časti odnosno da štite prava djece. Novinarski kodeksi jasno navode novinarsku i uredničku odgovornost, ali očito su neki drugi čimbenici puno jači od novinarskih načela.

Zaključak

Osnovni cilj ove analize bio je utvrditi razinu zaštite prava djece u Kodeksu časti hrvatskih novinara kao temeljnog dokumenta medijske profesionalnosti u Hrvatskoj, s jedne strane, a s druge strane dati pregled podnesenih prijava Novinarskom vijeću časti protiv novinara i urednika zbog kršenja prava djece, utvrditi koliko je izrečeno mjera novinarima i urednicima te utvrditi koji mediji, tiskani ili elektronički, češće krše prava djece. Za potrebe rada analizirane su sve podnesene prijave Novinarskom vijeću časti u razdoblju od siječnja 2013. do prosinca 2015. godine protiv novinara i urednika kako bi se mogli dobiti podaci koji se odnose na kršenje prava djeteta.

Utvrđeno je da Kodeks časti hrvatskih novinara detaljno i sveobuhvatno propisuje zaštitu prava djece u medijima, ali da ga novinari i urednici uvijek ne poštuju. Također je utvrđeno da novinari u tiskanim medijima češće krše prava djece od novinara u elektroničkim medijima. U spornim se člancima o djeci pisalo na izrazito senzacionalistički način, novinari su objavljivali njihov identitet (ime i prezime, razred, škola, fotografija) kada su žrtve vršnjačkog ili seksualnog nasilja, pisali su o njihovim bolestima, teškim životnim prilikama, i sl. Sve to ukazuje na nisku razinu profesionalnosti.

Broj podnesenih prijava protiv novinara i urednika izuzetno je mali ako ga usporedimo s brojem objavljenih članaka u promatranom razdoblju o nasilju nad djecom ili brojem etičkih prijedora utvrđenih u istraživanjima drugih autora. Iz ovoga možemo zaključiti da medijska publika nije dovoljno upoznata s radom Novinarskog vijeća časti i mogućnostima podnošenja prijava u slučajevima kršenja prava djeteta. Iz podnesenih prijava

8 Izvještaj predsjednika Hrvatskog novinarskog društva za razdoblje svibanj 2015. – travanj 2016 (HND, 2016c).

razvidno je da ih najviše podnose različite institucije koje skrbe o djeci – Pravobraniteljica za djecu, Centri za socijalnu skrb, škole, a najmanje je prijava pojedinaca. Zato bi Novinarsko vijeće časti svakako trebalo poraditi na vidljivosti svoga rada kroz različite kampanje, tribine, i sl. Objava zaključaka na mrežnim stranicama Hrvatskog novinarskog društva očito nije dovoljna.

Ako hrvatski mediji ne počnu poštovati medijske samoregulacijske mehanizme pitanje je trenutka kada će se država aktivnije uključiti u reguliranje medijske scene što nikako nije dobro ni poželjno jer će time novinari i urednici biti izloženi sudskim postupcima. Postojeća zakonska regulativa, posebno Kazneni zakon, daju široki prostor za pokretanje tužbi protiv novinara. Iako Državno odvjetništvo rijetko pokreće postupke protiv novinara i urednika zbog kršenja prava djeteta slučaj vezan uz portal Likaplus.hr pokazuje da se neke stvari ipak mijenjaju. Stoga dosljedno poštivanje profesionalnih načela novinarstva može biti glavna zaštita novinarske profesije od sudskih progona.

Koliko je neko medijsko tržište uređeno najbolje se vidi po razvijenosti medijskih samoregulacijskih mehanizama. Iako Hrvatska ima dugu tradiciju postojanja Novinarskog vijeća časti i propisanih profesionalnih načela ona još uvijek nisu u potpunosti zaživjela u praksi. I dok se to ne promijeni Hrvatska neće imati uređeno medijsko tržište niti etične medije.

Literatura

- Aleksić, Igor; Radović, Vladeta i Fragner, Maja (2011) Položaj djece i mladih u kodeksima novinara i medija. *Medijski dijalozi* 4 (10): 355-370.
- Campbell, Angela J. (1999) Self-Regulation and the Media. *Federal Communications Law Journal* 51 (3): 712-772. <http://www.repository.law.indiana.edu/fclj/vol51/iss3/11> (20.03.2016.).
- Ciboci, Lana (2014) Zaštita privatnosti djece u Večernjem listu i Jutarnjem listu u 2013. u odnosu na 2010. godinu. *Medijske studije* 5 (9): 92-107.
- Ciboci, Lana; Jakopović, Hrvoje; Opačak, Suzana; Raguž, Anja i Skelin, Petra (2011) Djeca u dnevnim novinama: analiza izvještavanja o djeci u 2010., str 103-166, u: Ciboci, Lana; Kanižaj, Igor i Labaš, Danijel (ur.) *Djeca medija: od marginalizacije do senzacije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Etički kodeks Večernjeg lista (2006) http://media.vecernji-list.hr/pdf/Eticki_kodeks_Vecernjeg_lista.pdf (12.03.2016.).
- Flego, Maja (2011) Zaštita prava djece u medijima: Iz prakse Ureda pravobraniteljice za djecu, str. 65-82, u: Ciboci, Lana; Kanižaj, Igor i Labaš, Danijel (ur.) *Djeca medija: od marginalizacije do senzacije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Gore, William (2008) Self-Regulatory Bodies: Ensuring Respect for a Code of Ethics, str. 33-44, u: Miklos Haraszti (ur.) *The Media Self-Regulation Guidebook: All Questions and Answers*. Beč: OSCE.

- Hedl, Drago (2010) *Stoljeće bitke za Kodeks*, str. 343-346, u: Bošnjak, Mario (ur.) *HND – Prvo stoljeće – Hrvatsko novinarsko društvo 1910.-2010*. Zagreb: Press Data.
- HND (2016a) Izvještaj i statistika od 29. svibnja 2015. do 17. ožujka 2016. <http://www.hnd.hr/izvjestaj-i-statistika-od-29-svibnja-2015-do-17-ozujka-2016> (01.06.2016.).
- HND (2016b) *Novinar i glavni urednik likaplus.hr optuženi zbog povrede privatnosti djeteta*. <http://www.hnd.hr/novinar-i-glavni-urednik-likaplus-hr-optuzeni-zbog-povrede-privatnosti-djeteta> (01.07.2016.).
- HND (2016c) Izvještaj predsjednika Hrvatskog novinarskog društva za razdoblje svibanj 2015. – travanj 2016. <http://www.hnd.hr/skupstina-hnd-a-usvojeni-su-svi-izvještaji-a-odbijeni-zahtjevi-za-odlucivanje-o-smjeni-predsjednika-i-ponistenju-iz-bora-glavnog-tajnika> (01.06.2016.).
- HND (2012) *Pravilnik o radu Novinarskog vijeća časti*. <http://www.hnd.hr/dokumenti> (12.03.2016.).
- HND (2009) *Kodeks časti hrvatskih novinara*. <http://www.hnd.hr/dokumenti> (12.03.2016.).
- HRT (2013) *Etički kodeks za novinare i kreativno osoblje HRT-a*. <http://www.hrt.hr/273751/programsko-vijece/eticki-kodeks-hrt-a-i-opca-pravila-o-radu-i-ponasanju-zap-oslenika-2> (12.03.2016.).
- Hulin, Adeline (2014) *Statutory Media Self-Regulation: Beneficial or Detrimental for Media Freedom?* Robert Schuman Centre for Advanced Studies. Research Paper No. RSCAS 2014/127. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2554260> (18.08.2015.).
- IFJ (2002) *Guidelines on Children Reporting*. Internation Federation of Journalists. <http://colombia.ifj.org/en/contents/ifj-guidelines-on-children-reporting> (26.06.2017.).
- Jones, Lisa M.; Finkelhor, David M. i Beckwith, Jessica (2010) Protecting Victims Identities in Press Coverage of Child Victimization. *Journalism* 11 (3): 347-367.
- Kanižaj, Igor (2009) *Mediji na rubu zakona*, str. 63-73, u: Flego, Maja (ur.) *Zaštita privatnosti djece u medijima – Zbornik priopćenja s tribine*. Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
- Korni, Daniel (1999) *Etika informisanja*. Beograd: Clío.
- Malović, Stjepan (2005) *Osnove novinarstva*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- McChesney, Robert W. (2008) *Bogati mediji, siromašna demokratija – Komunikacijske politike u mutnim vremenima*. Sarajevo: Šahinpašić.
- NVČ, Novinarsko vijeće časti (2015) *Zaključci*. <http://www.hnd.hr/zakljucci-novinarskog-vijeca-casti> (20.03.2016.).
- NVČ, Novinarsko vijeće časti (2014) *Zaključci*. <http://www.hnd.hr/zakljucci-novinarskog-vijeca-casti> (20.03.2016.).
- NVČ, Novinarsko vijeće časti (2013) *Zaključci*. <http://www.hnd.hr/zakljucci-novinarskog-vijeca-casti> (20.03.2016.).

- Pravobraniteljica za djecu (2015) *Izvešće o radu Pravobraniteljice za djecu za 2015*. http://www.dijete.hr/index.php?option=com_joomdoc&task=cat_view&gid=946&Itemid=85 (26.06.2017.).
- Pravobraniteljica za djecu (2014) *Izvešće o radu Pravobraniteljice za djecu za 2014*. http://www.dijete.hr/index.php?option=com_joomdoc&task=cat_view&gid=946&Itemid=85 (26.06.2017.).
- Pravobraniteljica za djecu (2013a) *Izvešće o radu Pravobraniteljice za djecu za 2013*. <http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/index.php/hr/izvjemainmenu-93/izvjeo-radupravobranitelja-za-djecu-mainmenu-94.html> (26.04.2016.).
- Pravobraniteljica za djecu (2013b) *Preporuka pravobraniteljice za djecu o zaštiti privatnosti prilikom medijskog izvještavanja o nestaloj djeci*. <http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/index.php/hr/preporuke-pravobraniteljice-mainmenu-81/mediji-i-oglaavanje-mainmenu-84.html> (26.04.2016.).
- Pravobraniteljica za djecu (2006) *Stavovi, inicijative i preporuke ureda Pravobraniteljice za djecu: O medijskom izvještavanju o djeci*. <http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/Dokumenti/Za%20novinare/Preporuke%20o%20medijskom%20izvjestavanju%20o%20djeci.pdf> (26.04.2016.).
- Puddephatt, Andrew (2011) *The Importance of Self Regulation of the Media in Upholding Freedom of Expression*. Brazilija: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001916/191624e.pdf> (20.08.2015.).
- Vilović, Gordana (2007) Prava djeteta i mediji – etički aspekti, str. 31-35, u: Gabelica Šupljika, Maja (ur.) *Pozitivni sadržaji za djecu i o djeci*. Zagreb: Pravobraniteljica za djecu.
- Vilović, Gordana (2006) Medijska etika: preduvjet kvalitetnijem hrvatskom novinarstvu, str. 75-81, u: Malović, Stjepan (ur.) *Utjecaj globalizacije na novinarstvo*. Zagreb: ICEJ.
- Vlainić, Marta (2012) Kako hrvatske dnevne novine izvještavaju o djeci: analiza sadržaja Jutarnjeg i Večernjeg lista. *Medijska istraživanja* 18 (1): 33-59.
- Zgrabljic Rotar, Nada (2011) Mediji kao platforma demokratskog diskursa, str. 89-115, u: Peruško, Zrinjka; Perišin, Tena; Topić, Martina; Vilović, Gordana i Zgrabljic Rotar, Nada (ur.) *Hrvatski medijski sustav prema UNESCO-vim indikatorima medijskog razvoja*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Zlatev, Ognian (2011) Media Accountability System (MAS) and their Applications in South East Europe and Turkey, str. 17-39, u: Turtia, Tarja i Hulin, Adeline (ur.) *Professional Journalism and Self-regulation. New media, Old Dilemmas in South East Europe and Turkey*. Pariz: UNESCO.

Percepcija učenika osmih razreda o prikazu djece i njihovih prava u hrvatskim medijima

Sažetak

U Hrvatskoj se intenzivno radi na zaštiti dječjih prava, no rijetko se u javnosti čuje glas djece čime njihovo pravo na izražavanje i slobodu mišljenja nije u potpunosti ostvareno. Svojim izvještavanjem mediji trebaju omogućiti djeci da iznesu svoje mišljenje o za njih bitnim temama, a nepotpunim načinom izvještavanja novinari utječu na sliku djece u javnosti i na oblikovanje javnoga mnijenja. U radu će biti prikazani rezultati istraživanja provedenog metodom ankete među učenicima osmih razreda zagrebačkih osnovnih škola. Cilj istraživanja bio je utvrditi kako učenici na kraju osnovnoškolskog obrazovanja procjenjuju vlastitu informiranost o svojim pravima, kako percipiraju prikaz dječjih prava i glas svojih vršnjaka u medijima te koliko su zadovoljni načinom na koji mediji prikazuju djecu. Rezultati istraživanja, između ostaloga, ukazuju na kvalitetu izvještavanja hrvatskih medija o dječjim pravima iz perspektive učenika. Budući da je riječ o temi koja je u Hrvatskoj gotovo u potpunosti zanemarena, rezultati će dati vrijedan doprinos ovoj važnoj društvenoj temi – dječjim pravima.

Ključne riječi: mediji, djeca, dječja prava, sloboda izražavanja, medijski odgoj

Mediji i dječja prava

Iako se u Hrvatskoj posljednjih nekoliko godina intenzivno radi na zaštiti dječjih prava, mediji rijetko omogućuju djeci pravo na izražavanje i slobodu mišljenja, odnosno rijetko im pružaju mogućnost da se i njihov glas čuje u javnosti. Takvim nepotpunim načinom izvještavanja novinari itekako utječu na sliku djece u javnosti i na oblikovanje javnoga mnijenja. Mediji trebaju omogućiti djeci da pravovremeno i u cijelosti iznesu svoje mišljenje i stavove o za njih bitnim društvenim temama koje bi kreatori javnih politika naposljetku trebali uvažiti. To, između ostaloga, ističe i Međunarodna federacija novinara koja u dokumentu „Djeca i mediji: Smjernice za novinare“ iz 1998. godine jasno ističe da su novinari „dužni dopustiti djeci da u medijima izraze svoje mišljenje“ (prema Zgrabljčić Rotar, 2009: 39). S druge strane, mediji osim što trebaju djeci omogućiti pravo na izražavanje, trebaju upoznati širu javnost s dječjim pravima, ali i njihovim kršenjima. Dosadašnja istraživanja pokazuju da hrvatski mediji to rijetko čine, dok istovremeno mediji često krše dječja, zakonom zajamčena, prava, prije svega pravo na privatnost (Ciboci i sur., 2011; Vlainić, 2012; Ciboci, 2014a). Unatoč sve većem broju istraživanja o prikazu djece u hrvatskim medijima, gotovo u potpunosti su izostala istraživanja percepcije djece o načinu na koji mediji prikazuju njihove vršnjake te kako to utječe na njih i njihovu percepciju vlastite uloge u svijetu u kojem žive. Jedno od javno objavljenih istraživanja koje je obuhvatilo tu temu proveo je Unicef, Ured za Hrvatsku (Miharija i Kuridža, 2010). U radu „Mišljenje i stavovi djece i mladih u Hrvatskoj“ Mirela Miharija i Branka Kuridža (2010) donose rezultate istraživanja u kojem je sudjelovalo 503 djece u dobi od 8 i 9 godina, a u kojem rezultati pokazuju da

„mladi smatraju da ih se u medijima najčešće povezuje s drogom, alkoholom i tučnjavom, odnosno da ih se prikazuje kao neodgovorne i nezrele. Mladi smatraju da je izvještavanje u medijima o njima neobjektivno, s previše predrasuda i stereotipa te da bi mediji trebali više isticati pozitivne primjere, govoriti o njihovim uspjesima u školi, na natjecanjima znanja i sportskim natjecanjima. Mladi ističu nedostatak prilika da sami govore o svojim problemima te da se uvaži njihovo mišljenje“ (Miharija i Kuridža, 2010: 14).

Mediji imaju važnu ulogu u stvaranju slike o djeci u društvu. „Novinari svojim radom najviše mogu utjecati na percepciju građana o mladima“ (Kanižaj, 2009: 70). Naglašavanjem određenih tema, njihovim uokviravanjem, odabirom izvora informacija, ali i opremom, oblikuju pogled javnosti na djecu u društvu što može utjecati na način na koji će odrasli, ali i djeca stvarati sliku o sebi u društvu. „Odrasli moraju poticati dječju participaciju; tražiti od djece da izraze svoje želje i mišljenja te im pritom osigurati okruženje u kojem se osjećaju sigurno i zaštićeno i uzimati u obzir ono što su djeca iznijela prilikom donošenja odluka“ (Miharija i Kuridža, 2010: 8). Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih naroda (UN, 1989), najvažniji pravni dokument kojim se štite dječja prava, ističe da „dijete ima pravo na slobodu izražavanja; to pravo mora, neovisno o granicama, uključivati slobodu traženja, primanja i širenja obavijesti i ideja svake vrste, usmeno ili pismeno, tiskom ili umjetničkim oblikovanjem ili kojim drugim sredstvom prema izboru djeteta“ (članak 13). Tom je Konvencijom djeci zajamčeno pravo izražavanja vlastitoga mišljenja i u sredstvima javnoga priopćavanja. Unatoč tome, djeca su vrlo

rijetko izvori informacija u *mainstream* medijima. To dokazuju i rezultati istraživanja koji su pokazali da su u Hrvatskoj djeca rijetko izvori informacija o društvenim temama koje ih se izravno tiču (Ciboci i sur., 2011; Vlanić, 2012).

Upravo stoga, važnu ulogu u promicanju dječjih prava imaju školski listovi u kojima djeca imaju mogućnost pisati o temama koje su njima zanimljive te iznijeti svoja mišljenja i stavove o trenutačno aktualnim događajima. Školski listovi „pomažu da se autentični dječji glas bolje čuje u školi i u društvu i da se djeca afirmiraju kao članovi društvene zajednice te ostvaruju aktivnu participaciju, što je važno dječje pravo i načelo Konvencije o pravima djeteta“ (Pezo, 2010: 151). Međutim, trenutačno smo svjedoci kako se u mnogim školama gase školski listovi prije svega zbog visokih troškova tiskanja, ali još više zbog činjenice da nastavnik koji je zadužen za izradu školskog lista rijetko za to dobije adekvatnu potporu škole. Problem je i što se u takvim listovima najčešće donose članci pozitivne tematike s naglaskom na školske uspjehe, dok se vrlo rijetko mogu pronaći „životni problemi, kao što je problem mladih majki, o kojemu su hrabro progovorile mlade Virovitičanke u srednjoškolskom listu svoje strukovne škole, rijetko će progovoriti učitelji o nekim svojim dvojabama ili projektima koji nisu uspjeli zaživjeti, jer nisu imali potporu menadžmenta ili drugih skupina“ (Listeš, 2010: 106). Iako važnu ulogu u izradi školskih listova imaju nastavnici, glavnu i najvažniju ulogu trebaju imati učenici jer „nitko ne vidi dječji svijet tako dobro kao djeca, zato je nužno dopustiti njima da sudjeluju i pomognu odraslima u odabiru forme i sadržaja učeničkih časopisa kako bi im bili privlačni i u njihovu najboljem interesu“ (Pezo, 2010: 149).

Važnost medijskog odgoja

Budući da mediji imaju sve važniju ulogu u dječjim životima, da uz njih provode većinu svog slobodnog vremena (Ofcom, 2016; AEM, 2016), a da ti isti mediji oblikuju njihova mišljenja i stavove, čak i ponašanje (Strasburger i Wilson, 2002; O’Keeffe i Clarke-Pearson, 2011), važno je da djeca od najranije dobi uče o medijima – kako o njihovim pozitivnim, tako i o njihovim negativnim stranama. Medijska pismenost koja podrazumijeva „pristup, analizu, kritičko vrednovanje i stvaranje medijskih sadržaja“ (Aufderheide, 1993) smatra se jednim od najvažnijih oblika pismenosti u 21. stoljeću. Iako tek nedavno, medijska pismenost navedena je, uz informacijsku, financijsku i ekonomsku pismenost, kao jedan od ključnih oblika pismenosti u Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije koju je Hrvatski sabor potvrdio 2014. godine. Time je medijska pismenost konačno prepoznata i uključena u strateške dokumente obrazovanja u Hrvatskoj.

Kao i u većini država Europske unije (Emedus, 2014) u Hrvatskoj djeca o medijima uče u sklopu medijske kulture, jedne od predmetnih sastavnica hrvatskoga jezika. Iako je jedno od ključnih pitanja o kojima bi djeca trebala učiti svakako ono o zaštiti dječjih prava u medijima, u nastavi hrvatskoga jezika tijekom osam godina školovanja nije predviđen niti jedan nastavni sat na tu temu. Čitav osnovnoškolski program medijske kulture stavlja naglasak na umjetničku vrijednost medijskih sadržaja, prije svega na film i kazalište, dok se pitanje utjecaja medijskih sadržaja na medijske korisnike, kao i stvaranja vlastitih medijskih sadržaja gotovo u potpunosti zanemaruje (Kanižaj i Car, 2015; Ciboci

i Osmančević, 2015). A upravo je stvaranje vlastitih sadržaja jedna od ključnih vještina medijske pismenosti. Istraživanja pokazuju da i nastavnicima hrvatskoga jezika, koji su nositelji medijskog odgoja u hrvatskim osnovnim školama, nedostaje znanja o kreiranju medijskih sadržaja (*Ibid.*) te stoga ne čudi što u Hrvatskoj nedostaje medijskih sadržaja koje stvaraju djeca. Upravo je stoga odgovornost hrvatskih *mainstream* medija još i veća kada je u pitanju sloboda izražavanja i omogućavanje djeci da se i njihov glas i razmišljanja čuju u javnosti.

Metodološki okvir istraživanja

Istraživanjem je analizirana kvaliteta izvještavanja hrvatskih medija o dječjim pravima iz perspektive djece. Može se reći da je ova tema u Hrvatskoj trenutno zanemarena. Iako postoji velik broj istraživanja koji se bave djecom i medijima, vrlo rijetko se pojavljuju istraživanja koja se bave percepcijom djece o prikazu svojih vršnjaka u medijima. U Hrvatskoj do sada nije provedeno niti jedno istraživanje koje pokazuje stavove djece i stupanj njihovog znanja o dječjim pravima, ali i zadovoljstva načinom na koje hrvatski mediji prikazuju njih, njihove vršnjake i za njih bitne teme. Stoga je u sklopu ovog rada, metodom ankete (Neuman, 2007; Creswell, 2014), provedeno istraživanje među učenicima osmih razreda iz pet zagrebačkih osnovnih škola. Glavni su ciljevi istraživanja bili utvrditi kako su učenici osmih razreda informirani o svojim pravima, na koji način učenici percipiraju prikaz dječjih prava i glas svojih vršnjaka u medijima te u kojoj su mjeri učenici osmih razreda zadovoljni načinom na koji mediji prikazuju djecu. Na temelju postavljenih ciljeva istraživanja, proizašle su sljedeće hipoteze:

H1: Učenici osmih razreda nisu upoznati sa svojim pravima u medijima.

H2: Učenici osmih razreda smatraju da mediji rijetko pitaju djecu za mišljenje o stvarima koje ih se tiču.

H3: Učenici osmih razreda smatraju da mediji najčešće prikazuju djecu u negativnom kontekstu.

Istraživanje je provedeno u travnju 2016. godine. U istraživanju je sudjelovalo 88 učenika i 79 učenica osmih razreda, odnosno 167 djece iz OŠ Ivana Gundulića, OŠ Tina Ujevića, OŠ Dragutina Kušlana, OŠ Odra i OŠ Alojzija Stepinca iz Zagreba. Učenice i učenici su anketne upitnike ispunjavali u školama uz prisustvo autorica istraživanja. Iako je riječ o relativno malom uzorku provedenom među učenicima isključivo na području Grada Zagreba, zbog čega nisu računane korelacije između pojedinih varijabli, što je i najveće ograničenje ovoga rada, rezultati istraživanja mogu ukazati na razmišljanja i znanje djece o dječjim pravima u medijima što može biti korisno polazište za detaljniju i složeniju analizu.

Anketni upitnik sastojao se od 21 pitanja otvorenog i zatvorenog tipa, a bio je podijeljen u pet dijelova. U prvom su dijelu ispitivane navike djece u korištenju medija, ali i prisutnost medija u njihovim kućanstvima. Drugi dio upitnika bio je vezan uz dječja prava – za koju su prava djeca čula, jesu li o dječjim pravima učila u školi, jesu li o njima išta saznala uz medija, te ukoliko da – iz kojeg konkretnog medija. Treći dio odnosio se

na način na koji mediji prikazuju djecu, kao i zastupljenost priloga o djeci u hrvatskim medijima. U četvrtom dijelu analizirano je koliko su učenici osmih razreda upoznati s pravilima zaštite identiteta djece u medijima, dok je u petom dijelu analizirano mišljenje studenata o mogućnosti izražavanja djece u hrvatskim medijima.

Rezultati istraživanja

Djeca i mediji

Rezultati istraživanja pokazali su da 97,6 % učenika koristi medije, dok je tek 2,4 % učenika navelo da ih ne koristi. Najveći postotak učenika naveo je da kod kuće ima internet (100 %), televizor (99,4 %), računalo (98,2 %) i mobitel (98,2 %). Radio kod kuće ima 78 % učenika, tablet 72 %, uređaj za igranje videoigara 62,5 %, časopise 56 %, a dnevne novine njih 55,4 %.

Tablica 1. Mediji i uređaji koje učenici osmih razreda imaju kod kuće (N=167)

Televizor	Računalo	Internet	Mobitel	Tablet	Radio	Dnevne novine	Časopisi	Uređaj za igranje videoigara
99,4%	98,2%	100%	98,2%	72%	78%	55,4%	56%	62,5%

Kada su trebali navesti medije i uređaje koje koriste kod kuće, 98,8 % učenika osmih razreda navelo je internet, potom mobitel (95,8 %), televizor (91,6 %) i računalo (88 %). Manje od polovine učenika navelo je tablet (48,5 %), uređaj za igranje videoigara (47,3 %) i radio (43,1 %). Najmanji postotak učenika naveo je časopise (22,8 %) i dnevne novine (20,4 %).

Tablica 2. Mediji i uređaji koje učenici osmih razreda koriste kod kuće (N=167)

Televizor	Računalo	Internet	Mobitel	Tablet	Radio	Dnevne novine	Časopisi	Uređaj za igranje videoigara
91,6%	88%	98,8%	95,8%	48,5%	43,1%	20,4%	22,8%	47,3%

Dječja prava i mediji

Rezultati istraživanja pokazali su da je 71 % učenika u školi učilo o dječjim pravima, no gotovo jedna četvrtina učenika, njih 23,5 %, izjasnilo se da ne znaju jesu li u školi učili o dječjim pravima. Preostalih 5,6 % učenika navelo je da u školi nisu učili o dječjim pravima. Budući da su dječja prava iz perspektive same djece tema ovog istraživanja, učenici su pri ispunjavanju anketnog upitnika trebali navesti za koja su sve dječja prava čuli pri čemu učenicima nisu ponuđeni konkretni odgovori.

Tablica 3. Najčešća dječja prava s kojima su upoznati učenici osmih razreda¹

Dječje pravo	%
Pravo na obrazovanje	31,3
Pravo na igru	14,4
Pravo na izražavanje, slobodu govora	13,4
Pravo na hranu i piće	7,8
Pravo na zdravstvenu skrb	7,5
Pravo na obitelj	5,9
Pravo na skrb, sigurnost i zaštitu	5,6
Pravo na slobodu	4,4
Pravo na odmor i slobodno vrijeme	3,8
Pravo na život	1,9
Ostala prava (pravo na privatnost, pravo na ljubav, pravo na normalan život...)	4

Odgovori su bili vrlo raznoliki pa su, između ostaloga, među najčešće navođenim pravima učenici istaknuli pravo na školovanje, obrazovanje, igru, obitelj, dom, slobodno vrijeme, odmor, zdravlje, zdravstvenu zaštitu, sigurnost, zdravstvenu skrb, medicinsku pomoć, liječničku pomoć, mišljenje, zaštitu privatnosti, donošenje odluka, razmišljanje, opstanak, riječ, govor i sudjelovanje. Nekolicina učenika je pod dječja prava navela i što se prema djeci ne bi smjelo činiti poput: „djeca se ne smiju tući“, „djeca ne smiju biti gladna“, „djeca ne smiju prisilno raditi, da ih se ne smije zlostavljati, da djeca ne smiju biti zapostavljena“.

Rezultati istraživanja pokazali su da su učenici podijeljeni oko odgovora na pitanje jesu li ikada iz medija saznali nešto o dječjim pravima pa se tako njih 47,2 % izjasnilo da jesu, dok 52,8 % da nisu. Učenici koji su odgovorili da su iz medija saznali nešto vezano uz dječja prava su u idućem pitanju trebali navesti u kojim su to medijima čuli. U svojim odgovorima naveli su sve četiri vrste medija, s tim da je internet bio najzastupljeniji. Većina učenika smatra da novinari trebaju poštivati dječja prava (81,4 %), dok 14,4 % učenika ne zna, a 4,2 % misli da novinari u izvještavanju ne trebaju poštivati njihova prava.

Učenici su u anketnom upitniku trebali odgovoriti i na pitanje prate li u medijima informativne sadržaje poput vijesti te je 78,2 % učenika navelo da prati, 21,2 % učenika navelo je da ne zna, dok 0,6 % njih ne prati takve sadržaje u medijima. Priloge o djeci u medijima prati tek četvrtina ispitanika (25,3 % učenika), dok ih 74,7 % ne prati. Iako skoro polovina njih (47,6 %) ponekad u medijima primijete priloge o djeci, 8,4 % učenika nikada ne primjećuju takve priloge u medijima, rijetko ih primjećuje 38,6 % učenika, a najmanji postotak od 5,4 % često primijeti priloge o djeci u medijima.

Učenici su u anketnom upitniku trebali označiti i koliko su teme o djeci i sama djeca uopće zastupljena u različitim vrstama medija. Prema njihovom mišljenju, u tiskanim

¹ Učenici su mogli navesti više odgovora.

medijima teme o djeci i djeca kao subjekti su zastupljena vrlo dobro (11 %), dobro (27 %) i dovoljno (22,6 %), a za samo 15,9 % učenika nedovoljno. Najmanji postotak učenika (1,2 %) smatra da su djeca izvrsno zastupljena u novinama i drugim tiskanim medijima, dok se 22 % učenika izjasnilo da ne koriste tiskane medije.

Kada je riječ o radiju, 22,4 % učenika smatra da su teme o djeci i sama djeca nedovoljno zastupljena, dok 31,7 % smatra da su dovoljno, 14,3 % dobro, 7,5 % vrlo dobro, a 2,5 % izvrsno. Preostalih 21,7 % učenika izjasnilo se da ne koriste radio kao medij.

Rezultati istraživanja pokazali su i da 7,4 % učenika osmih razreda smatra da su djeca nedovoljno zastupljena na televiziji, njih 13,5 % smatra da su dovoljno, 31,9 % dobro te u jednakom postotku vrlo dobro. Da su teme o djeci izvrsno zastupljene na televiziji smatra 12,3 % učenika, dok je 3,1 % navelo da ne koristi televiziju.

Rezultati su pokazali i da 8,5 % učenika smatra kako teme o djeci i sama djeca nisu dovoljno zastupljena na internetu, 17,1 % misli da su dovoljno zastupljeni, 24,4 % dobro, 26,2 % vrlo dobro i 23,2 % izvrsno. Preostalih 0,2 % učenika izjasnilo se da ne koristi internet. Tablica 4 prikazuje postotak učenika koji je dao ocjenu svakom mediju odgovarajući na pitanje o zastupljenosti tema o djeci i djece općenito.

Tablica 4. Zastupljenost tema o djeci i djece u medijima (N=167)

Ocjenom od 1 do 5 ocijenite koliko su teme o djeci i sama djeca zastupljena u različitim vrstama medija.						
	1 Nedovoljno	2 Dovoljno	3 Dobro	4 Vrlo dobro	5 Izvrсно	Ne koristim
U tiskanim medijima	15,9%	22,6%	27,4%	11%	1,2%	22%
Na radiju	22,4%	31,7%	14,3%	7,5%	2,5%	21,7%
Na televiziji	7,4%	13,5%	31,9%	31,9%	12,3%	3,1%
Na internetu	8,5%	17,1%	24,4%	26,2%	23,2%	0,2%

Učenici su, prema rezultatima, naveli da su najviše priloga o djeci primijetili na televiziji (54 %) i potom na internetu (36,8 %), dok su ih najmanje primijetili u novinama (5,5 %) i na radiju (3,7 %). Također, trebali su navesti ime konkretnog medija u kojemu su primijetili najviše takvih priloga. U svojim odgovorima, učenici su najčešće navodili televizijske programe. U Tablici 5 grupirani su nazivi medija prema četiri osnovne vrste medija.

Tablica 5. Naziv medija s najviše priloga o djeci

Navedite ime konkretnog medija u kojem ste primijetili najviše priloga o djeci			
Tiskani mediji	Radio	Televizija	Internet
24 sata, Večernji list, Sportske novosti, Jutarnji list, OK časopis	Antena Zagreb, Otvoreni radio	Nova TV (Dnevnik, Provjereno), RTL (Dnevnik, RTL pomaže djeci, RTL sada), HRT (Hrvatska uživo, Dobro jutro, Hrvatska, Dnevnik), RTL Kockica, Dječja televizija, Aljazeera Balkan	Internetski portali i stranice: Index.hr, Dnevnik.hr, Net.hr, Unicef.com; Društvene mreže: Youtube, Facebook

Prilozi o djeci u medijima

Na pitanje smiju li novinari prilikom izvještavanja o djeci koja su žrtve ili počinitelji nasilja otkriti njihov identitet (ime i prezime, adresu stanovanja i školu) 7,8 % učenika smatra da smiju, 75,4 % smatra da ne smiju, dok je njih 16,8 % reklo da ne znaju. Prema rezultatima, 44,2 % učenika smatra da novinari prilikom izvještavanja o dječjim uspjesima na školskim ili sportskim natjecanjima smiju otkriti identitet djece, 23 % učenika smatra da ne smiju, a veliki postotak učenika osmih razreda, njih 32,7 %, ne zna je li to dopušteno ili ne. Kada je riječ o iznošenju pojedinosti iz života djeteta koje je žrtva zlostavljanja, 8,5 % učenika smatra da novinar smije iznijeti takve podatke pri izvještavanju, 61,6 % smatra da ne smije, no 29,9 % učenika izjasnilo se da ne zna. Prilično velik postotak učenika, točnije njih 86,7 %, smatra da novinari trebaju tražiti dopuštenje roditelja da bi fotografirali i pisali o djetetu koje je mlađe od 14 godina, 2,4 % smatra da ne trebaju, dok 10,9 % učenika ne zna. Učenici su bili najviše podijeljeni oko pitanja smiju li novinari navesti ime i prezime djeteta kojem se sudi jer je 25,9 % učenika istaknulo da smiju, 35,5 % da ne smiju, a 38,6 % da ne zna. U svim odgovorima na pitanja vezana uz izvještavanje novinara o djeci vidljivi su nezanemarivi postoci učenika koji na kraju svog osnovnoškolskog obrazovanja još uvijek ne znaju što novinari trebaju i smiju činiti, a što ne prilikom izvještavanja o njima i njihovim vršnjacima.

Učenici osmih razreda bili su u jednakom omjeru podijeljeni između odgovora da mediji najčešće o djeci izvještavaju pozitivno (26,4 %) i negativno (26,4 %). Da mediji o djeci ne izvještavaju niti pozitivno niti negativno smatra 14,4 % učenika, dok najveći postotak od 32,7 % to uopće ne može procijeniti.

Kada su trebali procijeniti treba li djeci omogućiti iznošenje mišljenja u medijima o stvarima koje ih se tiču, čak 91 % učenika smatra da treba, dok 9 % učenika smatra da im se to ipak ne treba omogućiti. Prema rezultatima, 21 % učenika smatra da djeca često iznose mišljenje o stvarima koje ih se tiču u medijima, dok 43,1 % to ne smatra, a 35,9 % učenika nije moglo procijeniti koliko mediji često iznose mišljenja i stavove djece.

U posljednjem pitanju anketnog upitnika učenici su trebali ocijeniti svoj stupanj slaganja s tvrdnjama navedenima u tablici 5 koja se tiču tema o kojima mediji izvještavaju, a vezana su uz djecu. Kada je riječ o dječjim pravima u medijima, rezultati pokazuju da se gotovo polovina učenika osmih razreda uglavnom ili u potpunosti slaže s tvrdnjom da se djecu u medijima rijetko pita za mišljenje o stvarima koje ih se tiču te da mediji nedovoljno pišu o djeci s čime se uglavnom ili u potpunosti složilo 43,5 % učenika. Ipak, postoci učenika koji se slažu s tvrdnjama o tome što se pri izvještavanju o djeci u medijima ne smije činiti je i dalje prilično nizak te odražava nedovoljnu razinu znanja i informiranosti o za njih vrlo važnoj temi. Tako se, primjerice, samo 40,2 % učenika u potpunosti slaže s tvrdnjom da se u medijima ne smiju razotkrivati podaci djece mlađe od 14 godina kada se izvještava o nesrećama. Sličan postotak učenika, njih 42,6 %, se uglavnom ili u potpunosti slaže s tvrdnjom da mediji rijetko na fotografijama i snimkama na televiziji štite djecu tako da prekriju njihovo lice. Detaljni rezultati za sve ponuđene tvrdnje nalaze se u Tablici 6.

Tablica 6. Stupanj slaganja s tvrdnjama o medijima i izvještavanju o djeci i dječjim pravima (N=167)

	U potpunosti se ne slažem	Djelomično se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem
U medijima se vrlo često piše o djeci koja su počinitelji nasilja.	11,5%	14,5%	35,2%	22,4%	16,4%
U medijima se vrlo često piše o djeci koja su žrtve nasilja.	5,5%	9,2%	14,1%	41,7%	29,4%
U medijima se često piše o dječjim uspjesima i postignućima.	8,6%	20,2%	17,8%	34,4%	19%
Mediji često prikazuju fotografije djece.	17,4%	23%	29,2%	21,1%	9,3%
Djecu se u medijima rijetko pita za mišljenje o stvarima koje ih se tiču.	9,2%	17,2%	25,8%	23,3%	24,5%
Djeca se rijetko nalaze u prilogima koji se najavljuju na naslovnicama dnevnih novina i drugih tiskovina.	6,7%	13,5%	36,2%	20,2%	23,3%
U medijima se ne smiju razotkrivati podaci djece mlađe od 14 godina kada se izvještava o nesrećama.	9,8%	7,3%	23,2%	19,5%	40,2%
Djeca ne smiju davati svoja mišljenja u medijima.	52,8%	16,8%	15,5%	5,6%	9,3%
Mediji trebaju zaštititi identitet djeteta (sakriti njegovo ime i prezime) koje je bilo žrtva nasilja vršnjaka.	6,2%	4,9%	17,3%	13,6%	58%
Mediji djecu najčešće prikazuju u negativnom svjetlu.	32,2%	19,8%	29,8%	9,1%	9,1%
Mediji rijetko na fotografijama i snimkama na televiziji štite djecu tako da prekriju njihovo lice.	11,5%	24,6%	21,3%	22,1%	20,5%
Mediji nedovoljno pišu o djeci.	9,8%	7,4%	39,3%	23%	20,5%
Način na koji mediji pišu o drugoj djeci utječe na moje vršnjake.	23,8%	14,8%	34,4%	18,9%	8,2%

Potvrđivanje ili opovrgavanje hipoteza

Prema rezultatima, sve tri postavljene hipoteze su opovrgnute.

Prva hipoteza (H1) prema kojoj „učenici osmih razreda nisu upoznati sa svojim pravima u medijima“ je opovrgnuta. Unatoč tome, treba uzeti u obzir postotak onih učenika koji su na postavljena pitanja odgovarali s „ne znam“. Primjerice, 17 % učenika nije znalo smiju li mediji otkriti identitet djeteta koje je bilo žrtva ili počinitelj nasilja, 30 % učenika nije znalo smiju li mediji iznositi pojedinosti iz života djece koja su žrtve zlostavljanja, dok 39 % učenika nije znalo smiju li mediji otkriti identitet djeteta kojem se sudi na sudu.

Druga hipoteza (H2) prema kojoj „učenici osmih razreda smatraju da mediji rijetko pitaju djecu za mišljenje o stvarima koje ih se tiču“ je također opovrgnuta jer se 47,8 % učenika osmih razreda uglavnom ili u potpunosti složilo s tvrdnjom da mediji djecu rijetko pitaju za mišljenje o stvarima koje ih se tiču. Naime, s tom se tvrdnjom nije složilo 26,4 %, dok se 25,8 % učenika nije izjasnilo.

Treća hipoteza (H3) je opovrgnuta jer su rezultati pokazali da je postotak učenika koji smatraju da mediji djecu prikazuju na pozitivan i na negativan način vrlo slični pa tako 26,5 % učenika smatra da mediji djecu prikazuju pozitivno, dok 27 % učenika smatra da ih mediji prikazuju negativno.

Zaključak i smjernice za budućnost

Razvoj tehnologije omogućio je medijima da dopru do gotovo svakog kućanstva te pružio mogućnost promoviranja i zaštite djece i dječjih prava, ali i dao im veliku odgovornost. Budući da imaju važnu ulogu u stvaranju i oblikovanju javnoga mnijenja, mediji svojim pristupom i načinom izvještavanja mogu odrediti način na koji će javnost razmišljati o djeci i njihovim pravima. No, odgovornost u osviještavanju javnosti o dječjim pravima nije samo na medijima, već i na nadležnim institucijama, ali i roditeljima, nastavnicima i odgajateljima. Na temelju provedenog istraživanja koje, unatoč malom uzorku, jasno pokazuje da učenici osmih razreda nisu upoznati sa svojim pravima u medijima te smatraju da mediji nedovoljno izvještavaju o djeci na pozitivan način ističući dječje uspjehe, nužno je poduzeti sljedeće korake:

- ***Podizati razinu osviještenosti javnosti o dječjim pravima u medijima.***

Brojni slučajevi kršenja dječjih prava u medijima kojima smo proteklih godina svjedočili i u Hrvatskoj (primjerice slučajevi elektroničkog nasilja (Ciboci, 2014b), pokazuju da javnost često nije svjesna kršenja dječjih prava u medijima te da svojim komentarima i „lajkovima“ na društvenim mrežama dodatno potiču njihovo kršenje.

- ***Potaknuti edukacije za roditelje, nastavnike i odgajatelje o dječjim pravima u medijima.***

Istraživanja pokazuju da roditeljima, ali i nastavnicima i odgajateljima nedostaje znanja o medijima te da mnogi od njih nisu svjesni utjecaja medija i medijskih sadržaja, kako na djecu tako i na odrasle (Ciboci i Osmančević, 2015; Ofcom 2016). Praktično

iskustvo rada s roditeljima, nastavnicima i odgajateljima pokazuje da nisu svjesni pozitivnih strana medija u vidu omogućavanja djeci da kroz različite *online* platforme, poput blogova ili društvenih mreža, ali i onih tradicionalnih medija (tiska, radija i televizije) mogu izraziti svoje mišljenje.

- ***Financirati i poticati izdavanje školskih listova.***

Školski listovi u hrvatskim osnovnim i srednjim školama trenutačno su jedini medijski sadržaji u Hrvatskoj koji su u potpunosti posvećeni djeci, a čije sadržaje većinom stvaraju učenici. Upravo kroz školske listove djeca mogu izraziti svoje mišljenje o temama koje su njima važne te tako omogućiti da se i njihov glas o važnim pitanjima čuje u javnosti. Mnoge škole upravo zbog nedovoljne financijske podrške odustaju od tiskanih izdanja školskih listova, jer rad na njima zahtijeva veliki trud nastavnika koji se od strane Ministarstva nedovoljno podupire, osobito financijski, zbog čega mnogi nastavnici nisu dovoljno motivirani za višegodišnji rad u prikupljanju i izradi školskih listova.

- ***Uključiti edukaciju o pravima djece u medijima u obvezno obrazovanje.***

Iako djeca u hrvatskim osnovnim školama o medijima uče u sklopu nastave hrvatskoga jezika, tzv. medijske kulture, naglasak je stavljen na umjetničke vrijednosti medijskih sadržaja, prije svega na kazalište i film, dok su teme o dječjim pravima u medijima u potpunosti izostale (Ciboci i Osmančević, 2015). Kako bi se djecu potaknulo na stvaranje vlastitih medijskih sadržaja i izražavanje vlastitoga mišljenja, važno je takve sadržaje uključiti u obrazovni sustav od najranije dobi. Važno je da djeca unutar obrazovnog sustava uče kako da ostvare svoje pravo na slobodu izražavanja, ali i kako da zaštite sebe od neprimjerenog izlaganja u medijima, s naglaskom na zaštitu privatnosti.

- ***Educirati novinare o dječjim pravima.***

Edukacija o dječjim pravima u medijima potrebna je i novinarima. Iako trenutačno na većini fakulteta na kojima se obrazuju budući novinari postoje predmeti koji su u potpunosti posvećeni djeci i medijima, veliki broj novinara u Hrvatskoj nije završilo navedene fakultete (Kanižaj i Skoko, 2010), a s obzirom na to da se, osobito u ovom području, naglašava važnost cjeloživotnog obrazovanja, nužno je organizirati dodatna usavršavanja za novinare na kojima će im se dati konkretne smjernice kako što kvalitetnije, osobito u vidu zaštite dječje dobrobiti i promoviranja dječjih prava, izvještavati o djeci i njihovim pravima.

- ***Educirati djecu o medijima i njihovim pravima.***

Medijski odgoj djece trebao bi početi od trenutka kada djeca prvi put počnu koristiti medije i medijske sadržaje. Prvi kontakti djece s medijima događaju se već u prve dvije godine života (Chaudron, 2015). Važno je da roditelji, u čijem se okruženju djeca najčešće prvi put susreću s medijima, zajedno s djecom koriste medije, prate koje sadržaje djeca gledaju i komentiraju viđene sadržaje. Već od prvog susreta s medijskim sadržajima, osobito onim informativnim, roditelji trebaju djecu upoznati s njihovim medijskim pravima te ih podučiti da djeca imaju pravo na izražavanje vlastitog mišljenja

- ***Apelirati da se u medijima češće piše o djeci i njihovim pravima te da se djeci omogući pravo na izražavanje u mainstream medijima.***

Mediji imaju veliku moć u oblikovanju slike djece u javnosti. Svojim izvještavanjem novinari mogu, i trebaju, upozoriti na kršenja dječjih prava, no trebaju i djecu, ali i čitavu javnost upoznati s dječjim pravima te omogućiti djeci pravo na izražavanje u *mainstream* medijima. U Hrvatskoj nedostaje informativnih, edukativnih, ali i zabavnih medijskih sadržaja u kojima djeca imaju priliku pokazati o čemu razmišljaju, što ih zanima, ali i brine. Važno je i da mediji o djeci što je više moguće pišu u pozitivnom kontekstu (dječji uspjesi i postignuća), a ne samo o negativnim događajima kao što su pokazala istraživanja koja su dosad provedena u Hrvatskoj (Ciboci i sur., 2011; Vlanić, 2012; Ciboci, 2014a).

Sve navedene smjernice nužne su za promjene koje su, kao što su pokazali i rezultati istraživanja provedenog među djecom, nužne kako bi i sama djeca postala zadovoljnija načinom na koji mediji prikazuju njih i njihova prava te kako bi se konačno i djeci omogućila veća prisutnost u medijima i izražavanje vlastitoga mišljenja.

Literatura

- AEM, Agencija za elektroničke medije (2016) *Istraživanje o dječjim navikama gledanja televizije*. <http://www.e-mediji.hr/hr/novosti/istrazivanje-o-djecjim-navikama-gledanja-televizije/> (01.12.2016.).
- Aufderheide, Patricia (1993) *Media Literacy. A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy*. Queenstown, Maryland: The Aspen Institute Wye Center.
- Chaudron, Stéphane (2015) *Young Children (0-8) and Digital Technology – A Qualitative Exploratory Study Across Seven Countries*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Ciboci, Lana (2014a) Zaštita privatnosti djece u Večernjem listu i Jutarnjem listu u 2013. godini u odnosu na 2010. godinu. *Medijske studije* 5 (9): 90-107.
- Ciboci, Lana (2014b) Grupe mržnje na društvenim mrežama – novi oblici nasilja među djecom i mladima, str. 13-26, u: Majdak, Marijana; Vejmelka, Lucija; Radat, Katarina i Vuga, Annamaria (ur.) *Nasilje na Internetu među i nad djecom i mladima*. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku.
- Ciboci, Lana; Jakopović, Hrvoje; Opačak, Suzana; Raguž, Anja i Skelin, Petra (2011) Djeca u dnevnim novinama: analiza izvještavanja o djeci u 2010., str. 103-166, u: Ciboci, Lana; Kanižaj, Igor i Labaš, Danijel (ur.) *Djeca medija. Od marginalizacije do senzacije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ciboci, Lana i Osmančević, Leali (2015) Kompetentnost nastavnika hrvatskoga jezika za provođenje medijske kulture u hrvatskim osnovnim školama, str. 121-138, u: Car, Viktorija; Turčilo, Lejla i Matović, Marijana (ur.) *Medijska pismenost – preduvjet za odgovorne medije*. Zbornik radova s 5. regionalne znanstvene konferencije Vjerodostojnost medija. Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
- Creswell, John W. (2014) *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Los Angeles: SAGE.
- Emedus (2014) *European Media Literacy*. <http://www.emedus.info/> (10.01.2016.).
- Kanižaj, Igor (2009) Mediji na rubu zakona, str. 63-73, u: Flego, Maja (ur.) *Zaštita privatnosti djece u medijima*. Zbornik priopćenja s tribine. Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
- Kanižaj, Igor i Car, Viktorija (2015) Hrvatska: Nove prilike za sustavan pristup medijskoj pismenosti, str. 19-38, u: Car, Viktorija; Turčilo, Lejla i Matović, Marijana (ur.) *Medijska pismenost – preduvjet za odgovorne medije*. Zbornik radova s 5. regionalne znanstvene konferencije Vjerodostojnost medija. Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
- Kanižaj, Igor i Skoko, Božo (2010) Mitovi i istine o novinarskoj profesiji – imidž novinara u hrvatskoj javnosti. *Medijske studije* 1 (1-2): 20-39.

- Listeš, Srećko (2010) Školski listovi u osnovnim i srednjim školama u Hrvatskoj, str. 103-113, u: Flego, Maja (ur.) *Dječja prava i slobodno vrijeme*. Zbornik priopćenja s tribina pravobraniteljice za djecu. Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
- Miharija, Mirela i Kuridža, Branka (2010) *Mišljenje i stavovi djece i mladih u Hrvatskoj*. Zagreb: Unicef, Ured za Hrvatsku.
- Neuman, William L. (2007) *The Basics of Social Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. Essex: Pearson.
- Ofcom (2016) *Children and Parents: Media Use and Attitudes Report*. https://www.ofcom.org.uk/___data/assets/pdf_file/0034/93976/Children-Parents-Media-Use-Attitudes-Report-2016.pdf (15.12.2016.).
- O’Keeffe, Gwenn Schurgin i Clarke-Pearson, Kathleen (2011) Clinical Report The Impact of Social Media on Children, Adolescents, and Families. *Pediatrics* 127 (4): 800-804.
- Pezo, Ana (2010) Zaštita i promicanje dječjih prava u učeničkim časopisima, str. 145-152, u: Flego, Maja (ur.) *Dječja prava i slobodno vrijeme*. Zbornik priopćenja s tribina pravobraniteljice za djecu. Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
- Strasburger, Victor C. i Wilson, Barbara J. (2002) *Children, Adolescents, and the Media*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- UN (1989) *Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih naroda*. <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/multi-org-inicijative/ujedinjeni-narodi/konvencija-o-pravima-djeteta/> (10.12.2016.).
- Vlainić, Marta (2012) Kako hrvatske dnevne novine izvještavaju o djeci: analiza sadržaja Jutarnjeg i Večernjeg lista. *Medijska istraživanja* 18 (1): 33-59.
- Zgrabljic Rotar, Nada (2009) Pravo na privatnost: standardi za zaštitu prava djece u medijima, str. 33-44, u: Flego, Maja (ur.) *Zaštita privatnosti djece u medijima*. Zbornik priopćenja s tribine. Zagreb: Pravobranitelj za djecu.

Analiza *online* komentara vijesti o seksualnom zlostavljanju djece: uloga izvještavanja u podržavanju stavova o seksualnom zlostavljanju i stereotipa o žrtvama i počiniteljima

Sažetak

Ciljevi istraživanja bili su utvrditi koji su stavovi o seksualnom zlostavljanju, žrtvama i počiniteljima zastupljeni u direktnim komentarima vijesti o seksualnom zlostavljanju djece (SZD), postoji li razlika u komentiranju s obzirom na opis žrtve, počinitelja i zlostavljanja u vijestima te postoji li povezanost među pojedinim stavovima. Kvantitativnom i kvalitativnom analizom sadržaja analizirane su sve vijesti o SZD objavljene na portalu Jutarnji.hr tijekom 2015. godine (N=78) i pripadajući *online Facebook* komentari (N=531) pri čemu je bilježena frekvencija pojavljivanja različitih stavova i stereotipa unutar svake vijesti. Najzastupljeniji su stereotipi o počiniteljima, stavovi kojima se odgovornost prebacuje s počinitelja na druge osobe i institucije, stavovi o prevenciji i suzbijanju SZD i stereotipi o muškim žrtvama. Upotreba pejorativnih termina za opis počinitelja, iznošenje detalja o događaju, otkrivanje identiteta žrtava i konsenzualne riječi za opis zlostavljanja poticali su stereotipe o žrtvama i počiniteljima u komentarima vijesti. Takvim izvještavanjem stvara se posve nepovoljno okruženje za otkrivanje zlostavljanja i oporavak žrtava.

Ključne riječi: seksualno zlostavljanje djece (SZD), medijsko izvještavanje, stavovi o SZD, stereotipi, analiza sadržaja, *online* komentari

Uvod

Seksualno zlostavljanje djece (SZD) definira se kao uključivanje djece u seksualne aktivnosti koje ne razumiju u potpunosti, na koje nisu sposobni dati informirani pristanak, za koje nisu razvojno spremni ili koje povrjeđuje zakone i društvene tabue¹ (WHO, 1999). Prevalencijska istraživanja provedena na nacionalnim reprezentativnim uzorcima djece u Hrvatskoj pokazuju da je između 8,5 % i 13,7 % djece u Hrvatskoj bilo žrtvom² kontaktnog seksualnog zlostavljanja, odnosno između 16,5 % i 18,1 % ukoliko se u definiciju uključe i seksualne aktivnosti u kojima fizički kontakt između počinitelja i žrtve izostaje (Rajter i sur., 2013; Buljan-Flander, 2006).

Važno je izvještavati o seksualnom zlostavljanju djece jer mediji imaju moć konstruirati SZD kao socijalni problem zbog čega mogu potaknuti ulaganje sredstava u njegovo suzbijanje (Cheit i sur., 2010). Mediji su važno sredstvo primarne prevencije jer ih roditelji koriste kao glavni izvor informacija o SZD (Babatsikos, 2010). Dodatno, mogu izvršiti pritisak na institucije kada se krše prava žrtava ili pak potaknuti žrtve na otkrivanje seksualnog zlostavljanja. Ured pravobraniteljice za djecu RH izdao je Preporuku pravobraniteljice za djecu za zaštitu privatnosti djece³ u medijima (Pravobraniteljica za djecu, 2012) pri čemu se novinare i urednike usmjerava na obvezu zaštite privatnosti žrtve seksualnog zlostavljanja, oprez prilikom izvještavanja o počinitelju članu obitelji te pri iznošenju sumnje vezane uz vjerodostojnost optužbe za zlostavljanje.

Nažalost, prilikom izvještavanja o SZD, svojim generalizacijama i preuranjenim ključcima mediji mogu ne samo povrijediti pravo na privatnost i dostojanstvo žrtava, već i stvoriti moralnu paniku, tekstualno viktimizirati žrtve, postati svojevrsni vodič za zlostavljanje ili pak seksualno eksplicitni materijal (Popović, 2016). Mediji mogu podržati netočne pretpostavke o žrtvama, počiniteljima i prirodi seksualnog zlostavljanja (Cromer i Goldsmith, 2010), te tako stvoriti nepovoljno okruženje za otkrivanje i prijavljivanje seksualnog zlostavljanja. Retrospektivna istraživanja u Hrvatskoj i inozemstvu potvrđuju da se većina slučajeva seksualnog zlostavljanja događa u tajnosti i nikad ne prijavi nadležnim službama (Buljan Flander i sur., 2008; Finkelhor, 2011; Finkelhor i sur., 2014; Pereda i sur., 2009; Rajter i sur., 2013). Vjerovanje u netočne pretpostavke o SZD

- 1 Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja nalaže se brojnim međunarodnim instrumentima zaštite dječjih prava, među kojima su najvažniji Konvencija o pravima djeteta, 1989., čl. 19., čl. 34, čl. 35., Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i pornografiji, 2000., čl. 1, čl. 2. i Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece protiv seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, 2007., čl. 18, čl. 19, čl. 20. Suzbijanje seksualnog zlostavljanje djece u RH uređeno je Kaznenim zakonom (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15), Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 137/09, 14/10, 60/10), Obiteljskim zakonom (NN 103/15), dok je postupanje uređeno Protokolom o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, 2014.
- 2 U ovom radu radi lakšeg razumijevanja koristi se termin „žrtva“, međutim, riječ je o pojmu koji se treba izbjegavati i zamijeniti s terminom „preživjeli“ koji ohrabruje one koji su preživjeli zlostavljanje i daje im psihološku snagu da se izbore s posljedicama za razliku od termina „žrtva“ koji implicira pasivnost i nemoć.
- 3 Propisi kojima se štiti dječja privatnost u medijima su Zakon o medijima (NN 59/04, 84/11, 81/13), Zakon o elektroničkim medijima (NN 153/09, 84/11, 94/13, 136/13), Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji (NN 137/10, 76/12, 78/16, 46/17), Zakon o sudovima za mladež (NN 84/11, 143/12, 148/13, 56/15), Kazneni zakon (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15), Zakon o obveznim odnosima (NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15), te Kodeks časti hrvatskih novinara (<http://www.hnd.hr/dokumenti>).

i stereotipe o žrtvama i počiniteljima ima negativne posljedice na vjerovanje žrtvama, njihov oporavak, procesuiranje počinitelja, pravosudne odluke, javne politike i preventivne programe (Cromer i Freyd, 2009).

Upravo iz tih razloga znanstvenici su se počeli interesirati za medijsko izvještavanje i prezentaciju SZD i taj interes raste nakon 2000. godine (Popović, 2016). Sustavni pregled istraživanja medijske prezentacije seksualnog zlostavljanja djece pokazuje da su se dosadašnja istraživanja uglavnom bavila analizom medijskog sadržaja o SZD, analizom izvještavanja o počiniteljima i konkretnim slučajevima te kombiniranom analizom medijskog sadržaja i dokumentacije nadležnih tijela s ciljem utvrđivanja učestalosti izvještavanja o stvarnim slučajevima (usp. Popović, 2016). Izuzev Stevena J. Collingsa (2002), koji je utvrdio da stereotipno izvještavanje kod čitatelja potiče stereotipne izjave o počiniteljima seksualnog zlostavljanja, dosad nije bilo drugih pokušaja utvrđivanja uloge medija u podržavanju stavova o SZD i stereotipa o žrtvama i počiniteljima, barem ne objavljenih na engleskom jeziku.

Cilj istraživanja

Osnovni cilj istraživanja bio je utvrditi koji su stavovi o seksualnom zlostavljanju djece, žrtvama i počiniteljima zastupljeni u direktnim komentarima vijesti o SZD objavljenim 2015. godine na portalu Jutarnji.hr, postoji li razlika u stavovima s obzirom na opis žrtve, počinitelja i zlostavljanja te postoji li povezanost među pojedinim stavovima.

Metoda

Dvije su osnovne jedinice analize u ovom istraživanju: 1. vijest⁴ o seksualnom zlostavljanju djece objavljena na portalu Jutarnji.hr tijekom 2015. godine; 2. pripadajući *online* komentar(i) objavljenih vijesti, pri čemu su analizirani direktni komentari, ne i odgovori drugih komentatora na direktne komentare.

Osnovni pojmovi koje je potrebno definirati su *online* komentari vijesti, vijesti o seksualnom zlostavljanju djece, stavovi i stereotipi. *Online* komentari vijesti u kontekstu ovog istraživanja su *Facebook plug in* komentari putem kojih se čitatelji portala Jutarnji.hr mogu uključiti u javnu diskusiju o vijestima. *Facebook plug in* komentari izabrani su za analizu zato što su lako dostupni, smanjuju anonimnost komentatora i omogućavaju javnost komentara i među korisnicima *Facebooka* koji nisu čitatelji portala Jutarnji.hr. Zahtjev za *Facebook* registracijom s ciljem komentiranja vijesti smanjuje vjerojatnost necivilizirane komunikacije iz najmanje dva razloga: (1) komentatore je uglavnom moguće identificirati imenom i prezimenom zbog čega su odgovorni za komentare koje ostavljaju; (2) drugi korisnici *Facebooka* s kojima su povezani putem društvene mreže dobivaju automatsku obavijest o njihovoj aktivnosti na portalu (Rowe, 2014). Na taj način povećava se i odgovornost komentatora za sadržaj kojeg stvaraju. Vijesti o

4 Ray Eldon Hiebert i Sheila Jean Gibbons (2000) vijest definiraju kao skup činjenica koje su izabrali novinari na temelju svih dostupnih informacija i uobličili ih prema zahtjevima masovnih medija (prema Malović, 2005: 188).

seksualnom zlostavljanju djece su svi članci objavljeni na portalu Jutarnji.hr tijekom 2015. godine iz čijih naslova je vidljivo da je riječ o seksualnom zlostavljanju djece, a ne o nekoj drugoj vrsti zlostavljanja ili seksualnom zlostavljanju osoba koje se ne mogu smatrati djecom. Za dobnu granicu djetinjstva u ovom istraživanju uzeta je zakonska dob pristanka na seksualne odnose s odraslim osobama koja u Hrvatskoj prema Kaznenom zakonu (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15) iznosi 15 godina. U analizu su uključeni i članci koji ne specificiraju dob, ali koriste termin „dijete/djeca“. Stavovi se odnose na vrednovanje ljudi, objekata ili ideja (Aronson i sur., 2005: 217), dok su stereotipi generalizacije o grupi ljudi, kojom se istovjetne osobine pripisuju gotovo svim članovima te grupe, neovisno o stvarnim varijacijama između članova (*Ibid.*: 461). Stereotipnim izjavama u kontekstu ovog istraživanja smatrane su jedino one izjave u komentarima koje su koristile izraze kojima se istovjetne osobine pripisuju baš svim članovima grupe (npr. svi počinitelji ili sve žrtve).

U istraživanju je korištena kvantitativna analiza sadržaja koja se obično definira kao sustavna, objektivna, kvantitativna analiza karakteristika poruke (Neuendorf, 2002: 1), odnosno, riječ je o kvantitativnoj analizi kvalitativnih karakteristika poruke. Analitička matrica za analizu vijesti sastojala se od 21 varijable podijeljene u tri grupe: 1. opće karakteristike medijskog izvještavanja i prezentacije SZD (mjesec, rubrika, geografska orijentacija vijesti, dominantan pristup, razlog pisanja, broj faktora vrijednosti vijesti, senzacionalizam u sadržaju, senzacionalizam u stilu, vrsta SZD, trajanje SZD, upotreba „konsenzualnih“ ili „dobrovoljnih“ riječi za opis zlostavljanja); 2. opće karakteristike prezentacije počinitelja (spol, dob, broj počinitelja, uloga počinitelja) i žrtava (spol, dob, broj žrtava, otkrivanje identiteta); 3. broj direktnih komentara i stereotipnih izjava (za svaku vijest).

Istraživanje stavova i stereotipa o seksualnom zlostavljanju djece u *online* komentarima vijesti provedeno je kvalitativnom analizom sadržaja direktnih komentara. Kvalitativnom analizom sadržaja otkriva se i bilježi određeni sadržaj te se analiziraju obilježja tog sadržaja, odnosno, odgovara se na pitanja *što?* i *kako?* (Tkalac Verčić i sur., 2010). Dodatno, svaki komentar provjeren je u odnosu na „mitove o seksualnom zlostavljanju djece“ koje su *Google* pretragom utvrdile Cromer i Goldsmith (2010). Mitovi o seksualnom zlostavljanju djece su netočne pretpostavke o SZD, počiniteljima i žrtvama (Cromer i Goldsmith, 2010: 618). U području seksualnog zlostavljanja djece riječ je o popularnim, ali netočnim vjerovanjima koji otežavaju otkrivanje i prepoznavanje zlostavljanja, a koji su utvrđeni znanstvenim istraživanjima. Autorice su ih grupirale u četiri kategorije: (1) pretjerivanje i umanjivanje štete koju SZD nanosi žrtvama; (2) nijekanje rasprostranjenosti SZD; (3) prebacivanje odgovornosti s počinitelja na druge osobe; (4) pretpostavke o počinitelju. Njihova podjela dopunjena je petom kategorijom (5) pretpostavke o žrtvama u koju su ubačene one pretpostavke koje se ne mogu svrstati u nijednu od prethodno navedenih kategorija, a tiču se žrtava seksualnog zlostavljanja. Zabilježena je frekvencija pojavljivanja različitih mitova o SZD u odnosu na svaku vijest.

Uzorak

Analizirane su vijesti i *online Facebook* komentari na portalu Jutarnji.hr⁵ objavljeni tijekom 2015. godine. Vijesti i komentari koji su ušli u uzorak izabrani su u prvoj fazi pomoću ključnih riječi u tražilici: seksualno zlostavljanje djece, silovanje, pedofilija i dječja pornografija. Ključne riječi odabrane su prema kriteriju Jutarnji.hr-a koji arhivske članke slaže u određena (istoimena) tematska područja. U drugoj fazi provjerena je svaka poveznica vijesti koja nudi tematski slične vijesti („vezane vijesti“) s obzirom na godinu objave.

Kriteriji za izbor vijesti u uzorak bili su:

1. vijesti objavljene tijekom 2015. godine;
2. vijesti iz čijih je naslova jasno vidljivo da je riječ o seksualnom zlostavljanju djece. Naslovi su izabrani zbog toga što se u novinarstvu koriste kako bi privukli čitatelje. Sve vijesti iz čijih naslova nije bilo vidljivo o kojoj je vrsti zlostavljanja riječ i iz kojih nije bilo jasno da je riječ o seksualnom zlostavljanju na štetu maloljetne osobe isključeni su iz pretrage;
3. vijesti u kojima je razlika između počinitelja i žrtve bila najmanje tri godine kako bi se zadovoljio kriterij zakonske definicije seksualnog zlostavljanja djece. Sve vijesti u kojima je razlika između maloljetnih počinitelja i žrtve bila manja od 3 godine isključene su iz analize jer se odnose na seksualno nasilje među vršnjacima.

U finalni uzorak izabrano je ukupno 78 vijesti i 531 *online* komentar⁶.

Statistička obrada podataka

Podaci prikupljeni istraživanjem su nominalni i brojčani. Za testiranje statističke značajnosti razlike nezavisnih nominalnih podataka korišteni su *Pearsonov χ^2 test* i *Fisherov egzaktni test* (potonji gdje je očekivani zbroj unutar jedne ćelije bio manji od 5) (Field, 2009: 688–690). Kada je bilo prikladno, računao se omjer izgleda (Odds Ratio, OR). Omjer izgleda koristi se za usporedbu relativnih vjerojatnosti pojave ishoda od interesa (npr. je li otkriven identitet djeteta u članku), s obzirom na izloženost varijabli od interesa (npr. detaljni opis zlostavljajućeg događaja u članku), a može se koristiti za utvrđivanje je li određena izloženost faktor rizika za određeni ishod (npr. koliki su izgledi da će novinari otkriti identitet djeteta ukoliko koriste detaljne opise zlostavljanja) (više u Szumilas, 2010).

5 Ovo istraživanje poslužilo je za testiranje matrice za istraživanje koje će se provesti u sklopu doktorske disertacije na uzorku od pet tiskanih novina. Od pet portala (Jutarnji.hr, Vecernji.hr, Slobodnadalmacija.hr, Glas Slavonije.hr, Novilist.hr), jedino je Jutarnji.hr objavio veći broj vijesti i komentara tijekom 2015. godine potrebnih za donošenje zaključaka na razini statističke značajnosti.

6 Neposredno nakon što su prikupljeni podaci za ovo istraživanje, portal Jutarnji.hr promijenio je dizajn 6. svibnja 2016. godine nakon čega su, nažalost, uklonjeni svi raniji *Facebook* komentari na vijesti objavljene na portalu Jutarnji.hr. Zbog toga više nije moguće pristupiti komentarima koji su bili analizirani u ovom istraživanju.

Kolmogorov – Smirnovljev test (više u Field, 2009) korišten je za procjenu normalnosti raspodjele brojčanih podataka. Nakon što je utvrđeno da podaci nisu normalno raspodijeljeni korišteni su neparametrijski testovi. Za analizu razlike brojčanih podataka dviju nezavisnih skupina korišten je *Mann-Whitneyjev test*, a triju nezavisnih skupina *Kruskal-Wallisov test* (*Ibid.*). S ciljem analize povezanosti pojedinih stereotipa korištena je *Spearmanova korelacija* (r_s) (*Ibid.*). Za potrebe analize, tamo gdje je prikladno, provedena su prethodna sažimanja odgovora u manji broj kategorija. U rezultatima je prikazana *p* vrijednost. Statistička analiza provedena je u programskom paketu Statistica 12.0, StatsSoft, Inc, a rezultati su prikazani grafički i tablično.

Rezultati analize *online* vijesti o seksualnom zlostavljanju djece

Najveći broj vijesti objavljen je u veljači (N=13) i svibnju (N=14), najmanji u studenom (N=2), a prosječni mjesečni broj vijesti je 5,33 (SD=3,246). Većina vijesti o seksualnom zlostavljanju djece bili su događaji koji su se dogodili u inozemstvu (55,1 %), pri čemu je najveći udio vijesti objavljen u rubrici *Vijesti Svijet* (44,9 %) i rubrici *Crna kronika* (42,3 %). Šest vijesti objavljeno je u rubrici *Bizzare*, samo tri vijesti u rubrici *Vijesti*, a jedna je bila ispovijest žrtve seksualnog zlostavljanja prenesena iz drugog medija. Rubrika *Crna kronika* bila je rezervirana isključivo za slučajeve SZD koji su se dogodili u Hrvatskoj, dok su u rubrici *Bizzare* bili objavljivani isključivo slučajeve SZD koji su se dogodili u inozemstvu.

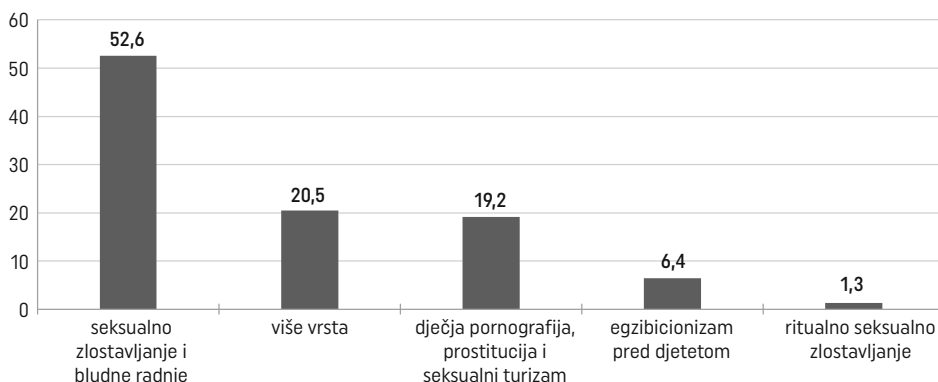
Dominantno se izvještavalo o konkretnim slučajevima seksualnog zlostavljanja djece (93,6 %), tijekom 2015. godine na portalu Jutarnji.hr objavljena je samo jedna problemska vijest posvećena seksualnom zlostavljanju u Katoličkoj crkvi. Tek 5,1 % vijesti je izvještavanje o konkretnom slučaju popratilo problemskim pristupom koji u ovom kontekstu podrazumijeva stvaranje svijesti o problemu SZD, osnaživanje razumijevanja seksualnog zlostavljanja, stvaranje konsenzusa oko *policy* opcija i motiviranje akcije (Rowan, 2009). Razlozi za objavu vijesti bile su razne faze istražnog i pravosudnog postupka 83,3 % (istraga, uhićenje, kaznena prijava, podizanje optužnice, suđenje, presuda), dok je samo 6,4 % vijesti bilo objavljeno s ciljem alarmiranja javnosti. Osnovni razlog izvještavanja o slučajevima koji su se dogodili u Hrvatskoj bio je policijska istraga koja je još u tijeku (42,9 %), dok je osnovni razlog izvještavanja o inozemnim slučajevima bilo izricanje presude počiniteljima (30,2 %).

Vijesti su kodirane kako bi se zabilježio broj faktora vrijednosti vijesti unutar svake vijesti. Faktori vrijednosti vijesti o seksualnom zlostavljanju djece su: 1. optuženi/a uzorna osoba u zajednici (npr. svećenik); 2. prisutnost dodatnih zločina (npr. otmice, ubojstvo); 3. bizarne činjenice (posebno čudne i pamtljive činjenice poput sotonizma ili nekrofilije); 4. višestruke žrtve i/ili počinitelji; 5. žrtva i/ili počinitelj slavna osoba; 6. prisutnost zataškavanja SZD (Cheit i sur., 2010). Pronađeno je ukupno 143 faktora vrijednosti vijesti, pri čemu je većina vijesti sadržavala po dva faktora vrijednosti vijesti, a najveći broj faktora vrijednosti vijesti u jednoj vijesti bio je 4. Jedna petina objavljenih vijesti (20,5 %) sadržavala je 3 ili 4 faktora vrijednosti vijesti. Priče bez faktora vrijednosti vijesti bili su isključivo o SZD koje se dogodilo u Hrvatskoj, dok je 81,3 % vijesti s više faktora izvještavalo o slučajevima koji su se dogodili u inozemstvu.

Opće karakteristike izvještavanja i prezentacije seksualnog zlostavljanja djece

Većina vijesti bila je posvećena slučajevima seksualnog zlostavljanja djece (52,6 %), a potom slijede članci o slučajevima koji su uključivali više od jedne vrste seksualnog zlostavljanja (spolni odnošaj s djetetom, egzibicionizam pred djetetom, dječja pornografija, dječja prostitucija, seksualni turizam, ritualno seksualno zlostavljanje) (20,5 %). Samo jedna vijest objavljena 2015. godine bila je posvećena ritualnom seksualnom zlostavljanju djece (Grafikon 1).

Grafikon 1. Udio različitih vrsta seksualnog zlostavljanja u vijestima objavljenim 2015. (%)

Relativna većina vijesti bavila se dugotrajnim ili višestrukim zlostavljanjem (44,2 %). Čak 36,4 % vijesti sadržavalo je senzacionalizam u sadržaju (iznošenje detaljnog opisa zlostavljanja), a većinom je riječ o vijestima u kojima dolazi do seksualnog kontakta između počinitelja i žrtve (60,7 %). Pronađena je i statistički značajna razlika u upotrebi senzacionalizma u sadržaju ovisno o fazi pravosudnog postupka. Više su koristili detaljan opis zlostavljanja u vijestima u kojima je podignuta optužnica ili koje su izvještaji sa suđenja nego u vijestima kod kojih je posrijedi policijska istraga ili uhićenje ($p=0,020$, Fisherov egzaktni test). Senzacionalizam u stilu (upotreba pejorativnih termina za opis počinitelja ili zlostavljanja, npr. monstrum/monstruozno, čudovište/čudovišno) pronađen je u većini vijesti (69,2 %).

U 14,3 % vijesti korištene su konsenzualne ili dobrovoljne riječi za opis zlostavljanja (npr. voditi ljubav, milovati, zadovoljiti, veza, avantura, seks/oralni seks, ljubavni ugriz), a većinom se spomenuta praksa koristila za opisivanje seksualnog zlostavljanja i bludnih radnji (81,8 %). Pronađena je statistički značajna razlika u upotrebi konsenzualnih riječi ovisno o senzacionalizmu u sadržaju (Tablica 1).

Tablica 1. Upotreba konsenzualnih riječi prema senzacionalističkom sadržaju

Senzacionalistički sadržaj	Upotreba konsenzualnih riječi		Ukupno
	Da	Ne	
Detaljni opis zlostavljanja	9	19	28
Bez detaljnog opisa zlostavljanja	2	47	49
Ukupno	11	66	77
p=.001, Fisherov egzaktni test			

Izgledi da će biti korištene konsenzualne riječi prilikom izvještavanja o seksualnom zlostavljanju djece bili su 11,5 puta veći kada se koristio detaljni opis slučaja nego kada novinari nisu iznosili detalje o zlostavljajućem događaju. Upotreba konsenzualnih riječi statistički se značajno razlikovala i prema spolu žrtve (Tablica 2) i fazi pravosudnog postupka (Tablica 3).

Tablica 2. Upotreba konsenzualnih riječi za opis zlostavljanja prema spolu žrtve

Upotreba konsenzualnih riječi	Spol žrtve		Ukupno
	Žensko	Muško	
Da	3	8	11
Ne	35	11	46
	38	19	57
p=.004, Fisherov egzaktni test			

Novinari su statistički značajno više rabili konsenzualne riječi za opis zlostavljanja na štetu muške osobe. Prilikom upotrebe konsenzualnih riječi, izgledi su bili 8,5 puta veći da će spol žrtve biti muško.

Tablica 3. Upotreba konsenzualnih riječi ovisno o fazi pravosudnog postupka

Faza pravosudnog postupka	Upotreba konsenzualnih riječi		Ukupno
	Da	Ne	
Faza istrage	0	37	37
Faza suđenja	11	17	28
Ukupno	11	54	65
p=.000, Fisherov egzaktni test			

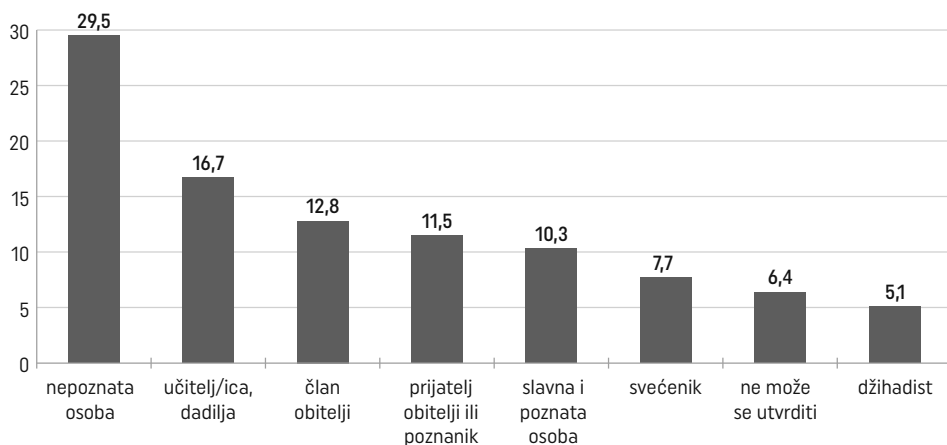
Konsenzualne riječi isključivo su bile upotrijebljene u vijestima o kasnim fazama pravosudnog postupka, dakle, u kojima je suđenje bilo u tijeku ili se izricala presuda počinitelju/ici. Premda je u većini vijesti izostala upotreba konsenzualnih riječi, u ukupno 19 vijesti o izricanju presude počinitelju, čak je 36,8 % vijesti koristilo konsenzualne riječi za opis dokazanog seksualnog zlostavljanja.

Opće karakteristike izvještavanja i prezentacije počinitelja

U većini vijesti seksualno zlostavljanje djece počinile su muške osobe (87,2 %). Iako se dominantno izvještavalo o jednom počinitelju (75,6 %), u skoro jednoj četvrtini vijesti (23,1 %) seksualno zlostavljanje počinilo je više od jedne osobe. U vijestima u kojima je bilo moguće utvrditi dob počinitelja, počinitelji različitih dobnih skupina bili su podjednako zastupljeni, a najmanje vijesti bilo je posvećeno počiniteljima u dobi do 30 godina (15,4 %). Pronađena je statistički značajna razlika u spolu i dobi počinitelja ($p=0,020$, Fisherov egzaktni test). Izgledi da će izvjestiti o počiniteljici bili su 10,5 puta veći kada je počiniteljica osoba mlađa od 40 godina. Postoji i statistički značajna razlika u spolu počinitelja ovisno o fazi pravosudnog postupka ($p=0,000$, Fisherov egzaktni test). Kada su izvještavali o počiniteljicama, razlog pisanja je isključivo bio podignuta optužnica, suđenje i presuda ženama koje su počinile seksualno zlostavljanje djece (potvrđena osnovana sumnja). S druge strane, kada je počinitelj bio muškarac, više je izvještavano o ranim fazama pravosudnog postupka gdje je osoba još uvijek osumnjičenik, ne nužno i krivac (37 vijesti o istrazi i 19 vijesti o presudama).

Relativna većina vijesti bila je posvećena seksualnom zlostavljanju kojeg su počinile osobe nepoznate djetetu (29,5 %), potom seksualnom zlostavljanju kojeg su počinili učitelji/ice i dadilje (16,7 %), članovi djetetove obitelji (12,8 %) i prijatelji obitelji odnosno druge osobe koje dijete poznaje (11,5 %). Druge vijesti u kojima je opisana uloga počinitelja bavile su se seksualnim zlostavljanjem koje su počinile slavne i poznate osobe, svećenici i džihadisti (Grafikon 2).

Grafikon 2. Opis počinitelja seksualnog zlostavljanja djece (%)

Među svim vijestima o seksualnom zlostavljanju kojeg su počinile žene, gotovo sve počiniteljice bile su opisane kao učiteljice i dadilje, samo jedna vijest spominjala je ženu, počiniteljicu člana obitelji. Štoviše, među vijestima o seksualnom zlostavljanju kojeg su počinili učitelji/ce i osobe koje formalno skrbe o djeci, 88,9 % vijesti bilo je posvećeno počiniteljicama. Većina vijesti o seksualnom zlostavljanju djece koristila je pejorativne termine za opis počinitelja (53,2 %) pri čemu nije pronađena statistički značajna razlika u uporabi pejorativnih termina prilikom izvještavanja o muškim i ženskim počiniteljima. Ipak, pejorativni termini korišteni za opis muških i ženskih počinitelja kvalitativno se razlikuju. Muškarce počinitelje opisivali su riječima: monstrem, čudovište, odvratno seksualno čudovište, očuh iz pakla, manijak, bolesnik, svinja, mentalno izopačen, poremećeni um, demoni, divljaci, zvjeri, barbari, dok su za žene najčešće korištena dva termina: pohotna i razvratna.

Opće karakteristike izvještavanja i prezentacije žrtava

U većini vijesti navodilo se spol i dob žrtve seksualnog zlostavljanja (74,4 %), pri čemu su žrtve većinom bile djeca do 12 godina (64,9 %), obično ženskog spola (66,7 %). Većina vijesti izvještavala je o slučajevima s dvije ili više žrtava (59,7 %). Najveći udio vijesti izvještavao je o seksualnom zlostavljanju djevojčica mlađih od 12 godina (34,6 %), potom su slijedile vijesti u kojima nije bilo moguće utvrditi spol i dob djece (25,6 %), te vijesti o seksualnom zlostavljanju tinejdžerica u dobi od 13 i više godina (14,1 %). Manje se izvještavalo o seksualnom zlostavljanju djece muškog spola, pri čemu najmanje o dječacima 13 godina i starijim, koji čine 11,5 % svih vijesti. Pronađena je i statistički značajna razlika u spolu žrtve i počinitelja seksualnog zlostavljanja (Tablica 4).

Tablica 4. Spol žrtve i spol počinitelja

Spol počinitelja	Spol žrtve		Ukupno
	Žensko	Muško	
Muško	37	11	48
Žensko	1	8	9
Ukupno	38	19	57
p=.000 Fisherov egzakti test			

Kada su izvještavali o seksualnom zlostavljanju djevojčica, dominantno su ga prikazivali kao heteroseksualno zlostavljanje, samo jedna vijest bila je posvećena djevojčici koju je seksualno zlostavljala ženska osoba. S druge strane, kada je žrtva dječak, podjednako su izvještavali o muškim i ženskim počiniteljima, premda su tijekom 2015. godine većinom izvještavali o homoseksualnom zlostavljanju (57,9 %). Kada je žrtva bila tinejdžerske dobi, izvještavali su dominantno o heteroseksualnom zlostavljanju. Tako su muški počinitelji počinili 84,6 % seksualnog zlostavljanja tinejdžerica, a ženske osobe koje su počinile ovo nasilje u 100 % slučajeva su počinile nad muškom djecom tinejdžerskog uzrasta (p=.000, Fisherov egzakti test). Pronađena je statistički značajna razlika u dobi žrtve prema spolu počinitelja (p=.006, Fisherov egzakti test). Izgledi da će izvijestiti o

žrtvi mlađoj od 12 godina bili su 9 puta veći kada je počinitelj muška osoba. Pronađena je i statistički značajna razlika u dobi žrtava mlađih počinitelja seksualnog zlostavljanja ($p=.004$, Fisherov egzaktni test). Muške osobe mlađe od 40 godina bile su počinitelji 84,6 % seksualnog zlostavljanja na štetu djece oba spola, dok su ženske osobe mlađe od 40 godina počinile 85,7 % seksualnog zlostavljanja tinejdžera.

Od ukupno 77 slučajeva u kojima su izvijestili, identitet žrtve bio je zaštićen u većini vijesti (68,8 %), a u samo jednoj vijesti bio je otkriven direktnim putem, fotografijom djeteta. Ipak, u 31,2 % vijesti identitet žrtve otkriven je indirektnim putem (otkrivanjem identiteta roditelja, počinitelja člana obitelji, mjesta gdje se zlostavljanje dogodilo i dr.). Pronađena je statistički značajna razlika u otkrivanju identiteta prema dobi žrtve (χ^2 test=7,78, $df=1$, $p=.035$). Od ukupno 9 vijesti o seksualnom zlostavljanju tinejdžera u čak 8 indirektnim putem je otkriven identitet žrtve, pri čemu su tinejdžeri jedina skupina kod koje je u većini slučajeva otkriven identitet djeteta. Identitet žrtve više se otkrivao kada su vijesti izvještavale o starijim žrtvama nego o mlađim, pri čemu se više otkrivao u slučajevima kada je žrtva bila starije muško dijete. Vijesti se statistički značajno razlikuju u praksi otkrivanja identiteta žrtava ovisno o tome koriste li senzacionalizam u sadržaju (Tablica 5).

Tablica 5. Zaštita identiteta prema senzacionalizmu u sadržaju

Senzacionalizam u sadržaju	Zaštita identiteta		Ukupno
	Zaštićen identitet	Otkriven identitet	
Detaljni opis zlostavljanja	12	16	28
Bez detaljnog opisa zlostavljanja	41	8	49
Ukupno	53	24	77
$\chi^2=13,836$, $df=1$, $p=.000$			

Većina vijesti u kojima je otkriven identitet žrtve detaljno su izvjestila o zlostavljajućem događaju (66,7 %). Izgledi da će identitet djeteta žrtve biti otkriven bio je 6,8 puta veći kada se detaljno izvještavalo o zlostavljajućem događaju nego kada se nisu iznosi detalji događaja. Pronađena je i statistički značajna razlika u otkrivanju identiteta ovisno o fazi pravosudnog postupka (Tablica 6).

Tablica 6. Zaštita identiteta žrtve u različitim fazama pravosudnog postupka

Faza pravosudnog postupka	Zaštita identiteta žrtve		Ukupno
	Zaštićen	Nezaštićen	
Faza istrage	34	3	37
Faza suđenja	13	15	28
Ukupno	47	18	65
$\chi^2=16,452$, $df=1$, $p=.000$			

Izgledi da će identitet žrtve biti zaštićen bili su 13,1 puta veći u fazi istrage nego u trenutku suđenja i izricanju presude počinitelju.

Rezultati analize *online* komentara vijesti o seksualnom zlostavljanju djece

Na ukupno 78 vijesti objavljenih tijekom 2015. godine pronađen je 531 direktni komentar unutar kojih su sadržane ukupno 342 stereotipne izjave. Kod samo dva komentara nije bilo moguće utvrditi spol komentatora. Komentare na vijesti o seksualnom zlostavljanju djece većinom su ostavljale muške osobe (71,6 %). Ukupno su pronađena 32 različita stava o seksualnom zlostavljanju djece, a u Tablici 7 prikazano je deset najzastupljenijih⁷.

Tablica 7. Najzastupljeniji stavovi u komentarima vijesti o seksualnom zlostavljanju djece (n)

Deset najzastupljenijih stavova o seksualnom zlostavljanju djece	Max	Zbroj u svim vijestima (n)
Počinitelji SZD su monstrumi koje treba ubiti.	14	102
Institucije su odgovorne što nisu spriječile seksualno zlostavljanje djece.	6	41
Dječaci koje su SZ učiteljice i dadilje nisu žrtve, već sretnici.	8	32
Majke većinom znaju za obiteljsko SZD i podržavaju ga.	8	22
Kastracija počinitelja je učinkovita mjera suzbijanja i prevencije SZD.	4	21
Otkrivanje identiteta počinitelja je najbolja mjera suzbijanja i prevencije.	3	20
Dječaci žele seksualno iskustvo sa starijim ženama.	7	15
Djeca izmišljaju seksualno zlostavljanje.	4	11
Počinitelji SZD su mentalno poremećene osobe.	3	11
SZD događa se samo u siromašnim i nerazvijenim zajednicama.	4	10

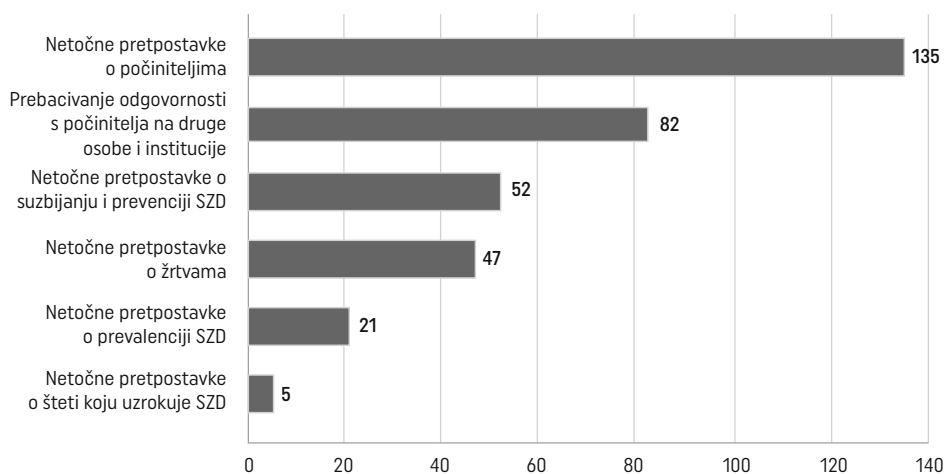
Stereotipnih izjava u komentarima bilo je više na vijesti o seksualnom zlostavljanju djece u Hrvatskoj ($U=523,00$, $p=.019$), koje su koristile senzacionalistički stil ($U=449,50$, $p=.028$), te u kojima se identitet žrtve otkrivao na indirektan način ($U=441,00$, $p=.029$). Vijesti objavljene u rubrici *Vijesti Svijet* bile su popraćene komentarima s manjim brojem

⁷ Ostali pronađeni stavovi ovdje su navedeni prema zastupljenosti u komentarima: Zatvor je dovoljna mjera suzbijanja SZD; SZD se događa samo u Katoličkoj crkvi; Počinitelji SZD su homoseksualne osobe; SZD se događa samo u islamskim zemljama; Roditelji su odgovorni što je njihovo dijete seksualno zlostavljano; Počinitelji SZD su pripadnici nacionalnih manjina; SZD se ne događa ili je vrlo rijetko; Djeca žrtve SZ oštećena su za cijeli život i neće se nikad oporaviti; Djeca žrtve SZ ne pate od posljedica SZ; Egzibicionisti nisu seksualni zlostavljači djece; Dječaci ne mogu biti žrtve seksualnog zlostavljanja; Ne postoji učinkovita terapija za počinitelje SZD; Registar počinitelja SZD je najbolja mjera prevencije; Djeca mogu dati informirani pristanak na seksualne odnose s odraslim osobama; Osobe koje koriste dječju pornografiju neće seksualno zlostavljati djecu; Počinitelji SZD su većinom muškarci koje samohrana majka dovede doma; Počinitelji SZD su osobe nepoznate djetetu; Počinitelje SZD je lako prepoznati; SZD se događa samo u ustanovama; Svi počinitelji SZD su pedofili.

stereotipnih izjava ($\chi^2(2)=6.996$, $p=.005$), nego vijesti objavljene u rubrikama *Crna kronika* i *Bizarne priče*. Čitatelji su se više uključivali u direktno komentiranje kad je identitet žrtve bio nezaštićen ($U=437$, $p=.027$).

Među mitovima o SZD najzastupljenije su netočne pretpostavke o počiniteljima (Grafikon 3), potom prebacivanje odgovornosti za seksualno zlostavljanje na druge osobe ili institucije, netočne pretpostavke o mjerama suzbijanja i prevencije SZD, netočne pretpostavke o žrtvama, negiranje prevalencije SZD i netočne pretpostavke o šteti koju SZD uzrokuje.

Grafikon 3. Zastupljenost mitova o seksualnom zlostavljanju djece u komentarima čitatelja (n)

Stavovi i stereotipi o počiniteljima

Stereotip o počiniteljima kao monstrumima koje treba ubiti statistički se značajno više pojavljivao u komentarima na vijesti u kojima je počinitelj muškarac ($U=157,50$, $p=.009$), a žrtva ženskog spola ($U=206,50$, $p=.003$), kod kojih je glavni razlog pisanja bila rana faza istrage ili još uvijek nedokazano SZD ($U=334,00$, $p=.046$), koji su se dogodili u Hrvatskoj ($U=463,00$, $p=.001$), bili objavljeni u Crnoj kronici ($\chi^2(2)=9.948$, $p=.005$) i u vijestima koje su koristile senzacionalizam u stilu ($U=446,50$, $p=.015$). Bio je pozitivno povezan sa stavovima da su institucije odgovorne za seksualno zlostavljanje djece ($r_s=0.49$, $p=.000$), da su kastracija ($r_s=0.44$, $p=.000$) i otkrivanje identiteta počinitelja adekvatne mjere suzbijanja i prevencije ($r_s=0.40$, $p=.000$), te da su počinitelji homoseksualne osobe ($r_s=0.30$, $p=.000$).

Stereotip o počiniteljima kao mentalno poremećenim osobama statistički je značajno bio prisutniji u komentarima vijesti o SZD u Hrvatskoj ($U=639,50$, $p=.030$) te u komentarima vijesti o kaznenom djelu zadovoljenja pohote pred djetetom nego u vijestima

o drugim vrstama seksualnog zlostavljanja ($\chi^2(2)=16,269, p=.004$). Stereotip da su počinitelji mentalno poremećene osobe povezan je s mišljenjem da egzibicionisti neće seksualno zlostavljati djecu ($r_s=.347, p=0.02$), dok je potonji povezan sa stereotipom da su počinitelji homoseksualne osobe ($r_s=0.45, p=.000$).

Stav da je počinitelje lako prepoznati pozitivno je povezan sa stereotipom da su počinitelji seksualnog zlostavljanja djece pripadnici nacionalnih manjina ($r_s=0.49, p=.000$) i stavom da je zatvorska kazna učinkovita mjera suzbijanja i prevencije seksualnog zlostavljanja ($r_s=0.53, p=.000$). Stav da ne postoji učinkovit tretman za počinitelje povezan je s pretpostavkom da su počinitelji pripadnici nacionalnih manjina ($r_s=0.33, p=.000$). Postoji i pozitivna povezanost između stavova o homoseksualnim počiniteljima sa stavom da su počinitelji monstumi koje treba ubiti ($r_s=.30, p=.007$) i da je kastracija učinkovita mjera suzbijanja i prevencije ($r_s=.314, p=.005$).

Stavovi o prebacivanju odgovornosti s počinitelja na druge osobe i institucije

Stereotip da djeca lažu o seksualnom zlostavljanju statistički je značajno bio zastupljeniji u komentarima vijesti u kojima je počinitelj bila žena ($U=172,50, p=.000$), žrtva muško ($U=292,50, p=.010$), tinejdžerske dobi ($U=304,00, p=.012$), kad je identitet djece žrtava bio nezaštićen ($U=503,50, p=.002$), te kad su se koristili detaljni opisi zlostavljanja ($U=563,50, p=.005$) i konsenzualne riječi za opis SZD ($U=234,50, p=.005$).

Stereotip o nezlostavljajućim majkama⁸ kao onima koje moraju znati za seksualno zlostavljanje i podržavati ga bio je prisutniji u komentarima na vijesti u kojima je počinitelj bio član obitelji, prijatelj obitelji ili poznanik ($U=421,00, p=.002$), kad je žrtva bila dijete mlađe dobi ($U=300,00, p=.039$) i u vijestima u kojima je identitet djeteta bio nezaštićen ($U=486,00, p=.000$). Stereotip o majkama pozitivno je povezan sa stavom da su djeca žrtve SZZ zauvijek oštećena ($r_s=0.40, p=.000$), da je SZD rijetko ($r_s=.393, p=.000$), da su počinitelji osobe nepoznate djetetu ($r_s=0.33, p=.003$) ili očuh djeteta ($r_s=.35, p=.002$), te da je otkrivanje identiteta počinitelja učinkovita mjera prevencije SZD ($r_s=0.35, p=.002$).

Stav da su roditelji odgovorni za seksualno zlostavljanje djeteta pozitivno je povezan sa stavovima da je počinitelje seksualnog zlostavljanja djece lako prepoznati ($r_s=0.49, p=.000$), da su djeca u stanju dati informirani pristanak na seksualne odnose s odraslim osobama ($r_s=0.49, p=.000$) i da se seksualno zlostavljanje djece događa samo u Katoličkoj crkvi ($r_s=0.33, p=.004$).

Stav da su institucije odgovorne za seksualno zlostavljanje djece statistički je značajno više bio prisutan u vijestima u kojima je žrtva dijete ($U=284,50, p=.015$), ženskog spola

8 Tim se terminom u struci označavaju majke čija su djeca seksualno zlostavljana od strane muževa/partnera ili drugih članova obitelji. Termin se koristi upravo kako bi se osvijestilo da, suprotno raširenom vjerovanju, većina majki čija su djeca žrtve obiteljskog seksualnog zlostavljanja ili seksualnog zlostavljanja koje se dogodilo u obiteljskom domu nemaju nikakvo saznanje o zlostavljanju zato što počinitelji obično vrlo vješto manipuliraju i majkama i djecom, a djeca o zlostavljanju šute. Riječ je o stereotipu koji je u ovoj analizi bilježen samo onda kada je majka u komentarima bila okrivljavana, a u vijestima se nisu nudile nikakve informacije o tome da je majka imala saznanje o zlostavljanju.

($U=284,00$, $p=.033$), a počinitelj djelovao samostalno ($U=417,00$, $p=.032$). Također, zastupljeniji je u člancima o SZD u Hrvatskoj ($U=463,00$, $p=.001$), objavljenima u Crnoj kronici ($\chi^2(2)=11.207$, $p=.003$) te u člancima koji su koristili senzacionalizam u sadržaju ($U=520,50$, $p=.015$).

Stavovi o suzbijanju i prevenciji SZD

Stav o kastraciji kao učinkovitoj mjeri suzbijanja i prevencije seksualnog zlostavljanja statistički je značajno više bio prisutan u komentarima vijesti o događajima koji su se dogodili u Hrvatskoj ($U=505,00$, $p=.000$), objavljenima u Crnoj kronici ($\chi^2(2)=14,071$, $p=.001$), u kojima je još policijska istraga u tijeku i nije podignut optužni prijedlog protiv počinitelja ($U=344,50$, $p=.041$), te u kojima je broj faktora vrijednosti vijesti niži ($U=376,00$, $p=.041$). Stav da je otkrivanje identiteta počinitelja najbolja mjera prevencije i suzbijanja SZD također je bio prisutniji u komentarima vijesti o događajima iz Hrvatske ($U=509,50$, $p=.003$) objavljenim u Crnoj kronici ($\chi^2(2)=12,897$, $p=.003$).

Stavovi i stereotipi o žrtvama

Stereotip da su „dječaci sretnici“ i stereotip da svi dječaci žele seksualne odnose s odraslim ženama statistički su se značajno više pojavljivali u komentarima na vijesti u kojima je počinitelj mlađa osoba ($U=300,00$, $p=.016$), ženskog spola ($U=68,00$, $p=.000$; $U=102,00$, $p=.000$), a žrtva muška osoba ($U=228,00$, $p=.000$; $U=247$, $p=.001$), tinejdžerske dobi ($U=269,00$, $p=.003$; $U=285,50$, $p=.006$). Statistički značajno više su se pojavljivali u vijestima u kojima su se koristile konsenzualne riječi ($U=132,00$, $p=.000$; $U=165$, $p=.000$), senzacionalizam u sadržaju ($U=551,50$, $p=.004$; $U=578,00$, $p=.019$), u inozemnim pričama ($U=630,00$, $p=.015$; $U=647,50$, $p=.030$), objavljenim u rubrici *Bizzare* ($\chi^2(2)=25,789$, $p=.000$; $\chi^2(2)=15.778$, $p=.002$) i u kojima je identitet žrtve nezaštićen ($U=450,50$, $p=.000$; $U=477$, $p=.001$). Ova mišljenja pozitivno su povezana s mišljenjima onih koji su pisali da dječaci žele seksualnu inicijaciju od strane žena ($r_s=.91$, $p=.000$), da djeca izmišljaju SZ ($r_s=.67$, $p=.000$), da djeca ne trpe posljedice od seksualnog zlostavljanja ($r_s=0.33$, $p=.000$), te da dječaci ne mogu biti žrtve SZ ($r_s=0.25$, $p=.027$).

Stavovi o prevalenciji SZD

Mišljenje da se seksualno zlostavljanje djece događa samo u siromašnim i nerazvijenim zemljama statistički je značajno bilo prisutnije u komentarima vijesti u kojima se pojavljuje više od jednog počinitelja ($U=429,00$, $p=.011$), dok je stav o tome da se SZD događa samo u Katoličkoj crkvi u vijestima u kojima je zastupljeno više faktora vrijednosti vijesti ($U=434,00$, $p=.040$). Stav da se SZD događa samo u siromašnim i nerazvijenim zajednicama pozitivno je povezan sa stavom da se SZD događa samo u ustanovama ($r_s=0.38$, $p=.001$) i u Katoličkoj crkvi ($r_s=0.273$, $p=.016$).

Stavovi o šteti koju SZD uzrokuje

Mišljenja da su djeca žrtve SZD zauvijek oštećena i nikad se neće oporaviti pozitivno su povezana sa stavovima o majkama koje znaju za zlostavljanje i podržavaju ga ($r_s=.40$, $p=.000$), počiniteljima monstrumima koje treba ubiti ($r_s=0.32$, $p=.000$), te kastraciji kao učinkovitoj mjeri suzbijanja i prevencije ($r_s=.26$, $p=.020$). Nije pronađena statistički značajna razlika u komentiranju štete za žrtvu s obzirom na karakteristike izvještavanja.

Rasprava

Jutarnji.hr tijekom 2015. godine nije izvještavao o seksualnom zlostavljanju kao ozbiljnom socijalnom problemu, već kao problemu manjeg broja nesretne djece. Rezultati ovog istraživanja pokazali su sljedeće: Jutarnji.hr rijetko je izvještavao o SZD, bavio se gotovo isključivo konkretnim slučajevima, pri čemu je osnovni razlog za objavu vijesti bio pravosudni postupak protiv počinitelja. Nalazi su sukladni rezultatima inozemnih istraživanja koja potvrđuju da se mediji dominantno bave pojedinačnim slučajevima, obično policijskim izvještajima ili izvještajima sa suda (Kitzinger, 1996; Mejia i sur., 2012; O'Neil i sur., 2015). Zanimljivo, jedini put kada je Jutarnji.hr problemski izvijestio, izvijestio je o seksualnom zlostavljanju djece u Katoličkoj crkvi što također može stvoriti dojam da se SZD u Katoličkoj crkvi češće događa nego u drugim crkvama ili institucijama. Ross E. Cheit, Yael Shavit i Zachary Reiss-Davis (2010) pronašli su da je u razdoblju od 1992. do 2004. godine u SAD-u došlo do općenitog pada medijskog interesa za temu seksualnog zlostavljanja, izuzev kad je riječ o skandalima unutar Katoličke crkve, dok je Michael J. Breen (2007) utvrdio da irske novine i televizija, kada je poznata profesija počinitelja, dominantno izvještavaju o počiniteljima svećenicima.

Ovo istraživanje potvrdilo je teoriju vrijednosti vijesti koja se odnosi na uredničke kriterije u odlučivanju o kojoj će se vijesti izvijestiti (Perišin, 2008). Jutarnji.hr bio je skloniji izvijestiti o seksualnom zlostavljanju kada je vijest sadržavala barem dva faktora vrijednosti vijesti, a posebice su izvještavali o ozbiljnijem seksualnom zlostavljanju s višestrukim žrtvama. Cheit i suradnici (2010) utvrdili su da će novine vjerojatnije izvijestiti o događajima koji imaju veliku vrijednost vijesti, odnosno, u kojima je optuženi uzorna ili slavna osoba u zajednici, u kojima je prisutno dodatno nasilje, bizarne činjenice o slučaju, u kojima su višestruke žrtve ili počinitelji i u kojima je prisutno zataškavanje zlostavljanja. Štoviše, televizijske vijesti o SZD imaju u prosjeku tri faktora vrijednosti vijesti, što je prosječno više nego kod novinskih vijesti (Shavit i sur., 2014).

Stereotipi o počiniteljima pronađeni u komentarima često su bili odraz drugih društvenih stereotipa, posebice stereotipa o pripadnicima manjinskih skupina (migranti, etničke manjine i homoseksualne osobe) čime se izvrće slika o počiniteljima, te se dodatno stigmatiziraju ionako već stigmatizirane društvene skupine. Jezik za opis počinitelja u većini vijesti bio je senzacionalistički i služio je demonizaciji počinitelja, pogotovo počinitelja muškog spola. U istraživanju medijskog narativa prilikom izvještavanja o seksualnom zlostavljanju djece u Kanadi, Moira O'Neil i suradnici (2015) također su pronašli da dominira narativ „kažnjavanja počinitelja“, posebice počinitelja muškog spola. Ovo istraživanje potvrdilo je da upotreba pejorativnih termina za opis počinitelja

seksualnog zlostavljanja potiče stereotipiziranje počinitelja kao monstruma koje treba ubiti. Riječ je o opasnom stereotipu jer stvara dojam da je počinitelje lako prepoznati, da ih osobno vjerojatno ne poznajemo te djecu obeshrabljuje od prijavljivanja zbog straha da im se neće vjerovati. Većina seksualnih zlostavljača ostavlja dojam ljubaznih, obazrivi i brižnih ljudi zbog čega su u stanju zavarati roditelje i djecu, sprijateljiti se s njima i time umanjiti vjerojatnost da će dijete otkriti zlostavljanje (Buljan Flander, 2003: 90). Stereotip o počiniteljima kao mentalno poremećenim pojedincima je također štetan jer, osim što stvara dojam da je počinitelje lako prepoznati, zlostavljača oslobađa odgovornosti za zlostavljanje. Samo mali postotak zlostavljača boluje od duševnih oboljenja, a počinitelji općenito dolaze iz različitih društvenih, etničkih, profesionalnih i dobnih skupina zbog čega ih je doslovno nemoguće prepoznati (Sanderson, 2005: 18).

Konsenzualne riječi za opis zlostavljanja (npr. voditi ljubav, milovati, ljubavna veza) posebice su korištene u vijestima u kojima su žrtve bile muškog spola, i to ponajprije u slučajevima u kojima je zlostavljanje dokazano. Stav prema muškim žrtvama seksualnog zlostavljanja kao onima koji nisu žrtve već „sretnici“ koji su željeli seksualne aktivnosti i koji lažu o seksualnom zlostavljanju, može se izrazito negativno odraziti na spremnost budućih otkrivanja i prijavljivanja, vjerovanje žrtvama u tvrdnje o zlostavljanju što pak utječe na sankcioniranje počinitelja. Često se netočno smatra kako djevojčicama prijeti veća opasnost od seksualnog zlostavljanja nego dječacima (Buljan Flander, 2003: 91). Međutim, djevojčice i dječaci razlikuju se u sklonosti priznavanja seksualnog zlostavljanja zbog kulturnog stereotipa o muškarcu kao aktivnom inicijatoru seksualnog odnosa. To dječacima otežava razgovor o tome što su doživjeli, osjećaju izraženiju stigmatizaciju i mnogo im je neugodnije otkriti istinu, posebno u homofobnim kulturama (Sanderson, 2005: 14-15). S druge strane, često se smatra da se žene ne upuštaju u seksualno zlostavljanje djece zbog kulturnog vjerovanja da su skrbnice i pasivne recipijentice te osobe nesposobne za seksualnu agresivnost. Kada starija žena seksualno zlostavlja dječaka u ranim adolescentskim godinama, takvi postupci smatraju se kao uvođenje u odraslu seksualnost, a ne zlostavljanje (*Ibid.*: 19-20). Posebno je opasno što takav stav implicira da žene ne mogu seksualno zlostavljati djecu, da dječaci ne pate od posljedica seksualnog zlostavljanja, odnosno, da su posljedice za žensku djecu ozbiljnije nego za mušku. Chris Goddard i Bernardette J. Saunders (2000) u istraživanju nacionalnih novina u Australiji također su ustanovili da novinari često koriste jezik kojim se umanjuje ozbiljnost zlostavljanja. Roland V. Landor i Susana A. Eisenclas (2012) utvrdili su da se muške počinitelje češće definira kao perverzne pedofile, dok se kod počiniteljica situacija donekle romantizira, više ih se simpatizira ili se koriste izgovori koji smanjuju ozbiljnost zlostavljanja.

Unatoč *Preporuci pravobraniteljice za djecu o zaštiti privatnosti djece u medijima* (Pravobraniteljica za djecu, 2012), identitet seksualno zlostavljane djece se otkrivao u uzorku analiziranih vijesti objavljenih na portalu Jutarnji.hr. Ovo je istraživanje potvrdilo da je veća vjerojatnost bila da će biti otkriven u slučajevima koji su u kasnoj fazi pravosudnog postupka, kad je riječ o starijim, muškim žrtvama i kada su se iznosili detalji zlostavljanja. Zabrinjava što su upravo vijesti u kojima se otkrivao identitet žrtve imale veći broj komentara. Vijesti senzacionalističkog sadržaja i one koje su otkrivale identitet djeteta

posebno su među čitateljima koji su komentirali ove vijesti na Facebooku poticale stavove kojima se prebacuje odgovornost na druge osobe ili institucije. Stavovi o djeci koja lažu o seksualnom zlostavljanju posebno su opasni jer djeca ne prijavljuju zlostavljanje zbog straha da im se neće vjerovati. Prema istraživanjima Kim Oates i suradnika (2000) kao i Nico Trocme i suradnika (2003) lažne prijave čine tek 2 do 4 % prijavljenog seksualnog zlostavljanja (sve prema Cromer i Goldsmith, 2010: 628). Ponavljanje mišljenja da su institucije odgovorne za seksualno zlostavljanje djece može stvoriti dojam da je počinitelje lako prepoznati te da su institucije morale znati za zlostavljanje čime se pojednostavljuje složena priroda seksualnog zlostavljanja. Stavovi o majkama koje znaju za zlostavljanje bili su česti jer je javnosti neshvatljivo kako muški član obitelji može zlostavljati dijete, a da majka pri tom ništa ne zna. Opasnost ovakvog mišljenja je u održavanju vjerovanja kako bi majke trebale znati je li njihovo dijete seksualno zlostavljano i stoga one to prešutno dopuštaju. Teško je očekivati da su majke općenito sposobne utvrditi da je dijete seksualno zlostavljano od člana obitelji jer nisu upoznate sa znakovima seksualnog zlostavljanja, vješto su izmanipulirane od strane zlostavljača, a počinitelj manipulacijom osigurava i djetetovu šutnju. Prebacivanje odgovornosti na majku nosi posljedicu osjećaja krivnje (Sanderson, 2005: 163), a može i obeshrabriti dijete da otkrije zlostavljanje zbog straha da će i majka morati kazneno odgovarati. Rezultati o otkrivanju identiteta u skladu su s istraživanjem Lise M. Jones i suradnika (2010) koji su analizirali američke novine u 36 država i otkrili da je u čak 37 % vijesti objavljen barem jedan identificirajući podatak, a u 3 % žrtvino ime. Novinari su također objavljivali detaljne opise zlostavljanja čime se povrjeđuje djetetovo pravo na privatnost, dostojanstvo i na taj se način dijete ponovno, sad medijski, viktimizira.

Mišljenja o prevenciji i suzbijanju SZD najčešće su bila prisutna u komentarima vijesti iz Hrvatske kada su čitatelji posebno zainteresirani za nuđenje rješenja problema u zajednici. Međutim, vjerovanje da je otkrivanje identiteta počinitelja najbolja mjera sigurnosti je pogrešno jer se najveći broj slučajeva nikada ne prijavi nadležnim tijelima. Fokusiranje isključivo na one „poznate“ počinitelje skreće pozornost s onih koji nisu otkriveni i koji trenutno zlostavljaju djecu. S druge strane, počinitelji zbog straha da će biti otkriveni razvijaju još bolje metode manipulacije djetetom i djetetovim roditeljima kako se zlostavljanje ne bi razotkrilo (Sanderson, 2005: 169). Budući da se optuženi za SZD demoniziraju, otkrivanje identiteta u fazama istrage kada zlostavljanje još nije dokazano može ugroziti nevinu osobu. Kastracija počinitelja nije učinkovita mjera suzbijanja seksualnog zlostavljanja jer u potpunosti iskrvljuje sliku o seksualnom zlostavljanju te stvara dojam da kastrirane osobe ne mogu seksualno zlostavljati djecu na druge načine i da počinitelji ne mogu biti žene.

Stavovi o tome da se seksualno zlostavljanje djece događa samo u siromašnim i nerazvijenim zajednicama krije opasnost zanemarivanja stvarnosti seksualnog zlostavljanja djece u vlastitoj zajednici i susjedstvu te uljuljava javnost u lažan osjećaj sigurnosti. Ovakvi su se stavovi češće pojavljivali u komentarima vijesti o višestrukim počiniteljima u siromašnim zemljama svijeta. Žrtve i počinitelji seksualnog zlostavljanja mogu biti pripadnici viših i nižih društvenih slojeva, stupnjeva obrazovanja ili materijalnog statusa (Sanderson, 2005: 15). Izvještavanjem o takvim slučajevima podržava se društveni

stereotip o devijacijama karakterističnim samo za nerazvijene zajednice. I na kraju, pretpostavka da su djeca žrtve seksualnog zlostavljanja oštećena za cijeli život i da se nikada neće oporaviti može otežati oporavak žrtve (Cromer i Goldsmith, 2010: 623-624), ali i spriječiti otkrivanje seksualnog zlostavljanja onda kada dijete ne želi da ga se doživotno promatra kroz etiketu „žrtve seksualnog zlostavljanja“.

Zaključak

Medijsko izvještavanje o seksualnom zlostavljanju djece može imati ozbiljne implikacije na društvenu percepciju seksualnog zlostavljanja djece, počinitelja i žrtava. Mišljenja i stavovi koji se formiraju u medijskom izvještavanju o SZD, mogu spriječiti da žrtva otkrije zlostavljanje, utjecati na negativne reakcije osoba kojima se dijete povjerava te otežati oporavak žrtve i sankcioniranje počinitelja.

Jezik i opisi korišteni u vijestima podržavaju okruženje koje je posve nepovoljno za sigurnost djece, a posebno nepovoljno za djecu žrtve ženskih počiniteljica, za muške žrtve, te djecu žrtve obiteljskog zlostavljanja. Upotreba konsenzualnih riječi za opis zlostavljanja, iznošenje detalja slučaja, otkrivanje identiteta žrtava te korištenje pejorativnih termina za opis počinitelja posebno su negativne novinarske prakse koje podržavaju stereotipne stavove. Dodatno, izostanak administriranja komentara omogućuje medijski prostor za govor mržnje i druge neprikladne sadržaje. Unatoč preporukama pravobraniteljice za djecu o najboljoj praksi prilikom izvještavanja o djeci žrtvama zlostavljanja, u člancima objavljenima na portalu Jutarnji.hr kršilo se pravo žrtava na privatnost, ali i na dostojanstvo iznošenjem detalja o zlostavljanju, čime ih se naknadno viktimizira. Dodatno je problematično što takvi detaljni opisi mogu biti korišteni kao seksualno eksplicitni materijal.

Edukacija novinara i urednika neophodna je kad je riječ o izvještavanju o ovoj temi jer mediji mogu imati neprocjenjivu ulogu u primarnoj prevenciji seksualnog zlostavljanja djece. Izvještavanjem koje ne potiče stereotipe i kojim se problemski obrađuje tema seksualnog zlostavljanja djece može se osvijestiti i informirati javnost. Samo tako se s vremenom mogu prestati komunicirati stereotipni stavovi o seksualnom zlostavljanju, počiniteljima i žrtvama u djetetovom okruženju.

Literatura

- Aronson, Elliot; Wilson, Timothy D. i Akert, Robin M. (2005) *Socijalna psihologija* (4. izdanje). Zagreb: MATE d.o.o.
- Babatsikos, Georgia (2010) Parents' Knowledge, Attitudes and Practices about Preventing Child Sexual Abuse: A Literature Review. *Child Abuse Review* 19 (2): 107–29. DOI: 10.1002/car.1102.
- Breen, Michael J. (2007) Through the Looking Glass: How the Mass Media Represent, Reflect and Refract Sexual Crime in Ireland. *Irish Communication Review* 10 (1): 5–22.
- Buljan Flander, Gordana (2006) Prevalencija zlostavljanja i zanemarivanja djece u Hrvatskoj. <http://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanje/prevalencija-zlostavljanja-i-zanemarivanja-djece-u-hrvatskoj/> (13.06.2017.).
- Buljan Flander, Gordana (2003) *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*. Zagreb: Marko M. usluge.
- Buljan Flander, Gordana; Čorić, Vesna i Štimac, Domagoj (2008) Iskustvo, znanja i stavovi liječnika primarne zdravstvene zaštite u Republici Hrvatskoj o zlostavljanju i zanemarivanju djece. *Suvremena psihologija* 11 (2): 313–28.
- Cheit, Ross E.; Shavit, Yael i Reiss-Davis, Zachary (2010) Magazine Coverage of Child Sexual Abuse, 1992-2004. *Journal of Child Sexual Abuse* 19 (1): 99–117. DOI:10.1080/10538710903485575.
- Collings, Steven J. (2002) Unsolicited Interpretation of Child Sexual Abuse Media Reports. *Child Abuse & Neglect* 26 (11): 1135–1147.
- Cromer, Lisa DeMarni i Freyd, Jennifer J. (2009) Hear No Evil, See No Evil? Associations of Gender, Trauma History, and Values with Believing Trauma Vignettes. *Analyses of Social Issues and Public Policy* 9 (1): 85–96. DOI: 10.1111/j.1530-2415.2009.01185.x.
- Cromer, Lisa DeMarni i Goldsmith, Rachel E. (2010) Child Sexual Abuse Myths: Attitudes, Beliefs, and Individual Differences. *Journal of Child Sexual Abuse* 19 (6): 618–47. DOI:10.1080/10538712.2010.522493.
- Field, Andy (2009) *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics* (3. izdanje). London: SAGE Publications.
- Finkelhor, David (2011) Prevalence of Child Victimization, Abuse, Crime, and Violence Exposure, str. 9–29, u: White, Jacquelyn W.; Koss, Mary P. i Kazdin, Alan E. (ur.) *Violence Against Women and Children: Mapping the Terrain*. Washington DC: American Psychological Association. DOI:dx.doi.org/10.1037/12307-001.
- Finkelhor, David; Shattuck, Anne; Turner, Heather A. i Hamby, Sherry L. (2014) The Lifetime Prevalence of Child Sexual Abuse and Sexual Assault Assessed in Late Adolescence. *Journal of Adolescent Health* 55 (3): 329–33. DOI:10.1016/j.jadohealth.2013.12.026.

- Goddard, Chris i Saunders, Bernardette J. (2000) The Gender Neglect and Textual Abuse of Children in the Print Media. *Child Abuse Review* 9 (1): 37–48. DOI:10.1002/(SICI)1099-0852(200001/02)9:1<37::AID-CAR586>3.0.CO;2-2.
- Jones, Lisa M.; Finkelhor, David i Beckwith, Jessica (2010) Protecting Victims' Identities in Press Coverage of Child Victimization. *Journalism* 11 (3): 347–67. DOI:10.1177/1464884909360925.
- Kitzinger, Jenny (1996) Media Representations of Sexual Abuse Risks. *Child Abuse Review* 5 (5): 319–33.
- Landor, Roland V. i Eisenclas, Susana A. (2012) "Coming Clean" on Duty of Care: Australian Print Media's Representation of Male versus Female Sex Offenders in Institutional Context. http://www98.griffith.edu.au/dspace/bitstream/handle/10072/49094/78260_1.pdf?sequence=1 (05.09.2016.).
- Malović, Stjepan (2005) *Osnove novinarstva*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Mejia, Pamela; Cheyne, Andrew i Dorfman, Lori (2012) News Coverage of Child Sexual Abuse and Prevention, 2007-2009. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines* 21 (4): 470–87. DOI:10.1080/10538712.2012.692465.
- Neuendorf, Kimberly A. (2002) *Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- O'Neil, Moira; Simon, Adam i Haydon, Abigail (2015) *Narratives of Child Maltreatment and Child Sexual Abuse in the Canadian Media*. <http://frameworksinstitute.org/assets/files/canada/narrativesofchildmaltreatmentandchildsexualabuseinthecanadianmedia.pdf> (05.09.2016.).
- Pereda, Noemí; Guilera, Georgina; Forns, Maria i Gómez-Benito, Juana (2009) The International Epidemiology of Child Sexual Abuse: A Continuation of Finkelhor (1994). *Child Abuse & Neglect* 33 (6): 331–42. DOI:10.1016/j.chiabu.2008.07.007.
- Perišin, Tena (2008) Televizijske vijesti – urednički odabir između politike, gledatelja i komercijalnih interesa. *Politička misao* 45 (2): 153-174.
- Popović, Stjepka (2016) Istraživanja medijske prezentacije seksualnog zlostavljanja djece, str. 115-136, u: Popović, Stjepka (ur.) *Zaštita prava djece i mladih na seksualno zdravlje*. Rijeka: Medicinski fakultet i Fakultet zdravstvenih studija Sveučilišta u Rijeci, Veleučilište u Karlovcu, Pravobraniteljica za djecu.
- Pravobraniteljica za djecu (2012) Preporuka pravobraniteljice za djecu o zaštiti privatnosti djece u medijima. <http://dijete.hr/websites/dijete.hr/index.php/hr/preporuke-pravobraniteljice-mainmenu-81/mediji-i-oglaavanje-mainmenu-84.html> (05.09.2016.).

- Rajter, Miroslav; Sušac, Nika i Ajduković, Marina (2013) Gender and Age Differences in Prevalence and Incidence of Child Sexual Abuse in Croatia. *Croatian medical journal* 54 (5): 469–79. DOI:10.3325/cmj.2013.54.469.
- Rowan, Katherine E. (2009) Goals, Obstacles, and Strategies in Risk Communication: A Problem-Solving Approach to Improving Communication about Risks. *Journal of Applied Communication Research* 19 (4): 300-329. DOI: 10.1080/00909889109365311.
- Rowe, Ian (2014) Civility 2.0: A Comparative Analysis of Incivility in Online Political Discussion. *Information, Communication & Society* 18 (2): 121–38. DOI:10.1080/1369118X.2014.940365.
- Sanderson, Christiane (2005) *Zavođenje djeteta: kako zaštititi djecu od seksualnog zlostavljanja – smjernice za roditelje i učitelje*. Zagreb: V.B.Z.
- Shavit, Yael; Weinstein, Aaron Q.; Reiss-Davis, Zachary i Cheit, Ross E. (2014) Television Newsmagazine Coverage of Child Sexual Abuse: 1990-2005. *Mass Communication & Journalism* 4 (6): 1–9. DOI:10.4172/2165-7912.1000196.
- Szumilas, Magdalena (2010) Explaining Odds Ratios. *Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 19 (3): 227-229. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2938757/> (29.06.2017.).
- Tkalac Verčić, Ana; Sinčić Ćorić, Dubravka i Pološki Vokić, Nina (2010) *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada. Kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno ili stručno istraživanje*. Zagreb: M.E.P.
- WHO, World Health Organization (1999) Guidelines for Medico – Legal Care for Victims of Sexual Violence. http://www.who.int/violence_injury_prevention/resources/publications/en/guidelines_chap7.pdf (13.06.2017.).

**BIOGRAFIJE
AUTORICA
I AUTORA**

Duje Bonacci magistrirao je atomsku i molekularnu fiziku i astrofiziku na Sveučilištu u Zagrebu, te znanstvenu komunikaciju na Sveučilištu u Cardiffu. Karijeru je započeo kao znanstveni novak na institutu Ruđer Bošković u Zagrebu, a potom se preusmjerio na odnose s javnostima. Bio je prvi voditelj Ureda za odnose s javnostima Instituta Ruđer Bošković te glasnogovornik Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske. Objavljivao je znanstvene radove u području atomske i molekulske fizike, komunikologije, u novije vrijeme u područjima političke komunikacije i istraživanja medija. Predavač je kolegija iz područja komunikacije i odnosa s javnostima na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu te osnivač i direktor tvrtke VoxPopuli.

Kontakt: VoxPopuli j.d.o.o, 10000 Zagreb

E-pošta: dbonacci@voxpathuli.hr

Viktorija Car izvanredna je profesorica na Odsjeku za medije i komunikaciju na Fakultetu političkih znanosti (FPZG) Sveučilišta u Zagrebu. Doktorsku disertaciju u polju komunikologije obranila je na Sveučilištu u Ljubljani, a za vrijeme doktorskog studija školovala se na Sveučilištu u Lundu, u Švedskoj uz mentorstvo prof. dr. sc. Petera Dahlgrena. Kao gostujuća predavačica boravila je na Sveučilištu Carlos III u Madridu, te u Švedskoj na Sveučilištu u Lundu i Sveučilištu Linnaeus u Kalmaru. Na kraćim studijskim boravcima bila je u SAD-u na sveučilištima Missouri i Mississippi State. Urednica je šest knjiga te je objavila tridesetak znanstvenih i stručnih radova o medijima i novinarstvu. Osnivačica je i glavna je urednica znanstvenog časopisa *Medijske studije* (www.mediastudies.fpzg.hr) koji se indeksira u bazama Web of Science CC i Scopus. Bila je članica Upravnog odbora projekta COST IS0906: Transforming Audiences, Transforming Societies (2010-2014) te koordinatorica CARDS projekta Vijeća Europe „Radio-Television Student“ ostvarenog na FPZG-u (2004). Bila je članica Programskog vijeća HRT-a (2011-2012) i Vijeća GONG-a (2011). Kao novinarka i scenaristica radila je u Obrazovnom programu Hrvatske televizije (1998-2002), radila je u odnosima s javnošću izdavačke kuće Školska knjiga (2000-2001), bila je ravnateljica Hrvatskog društva likovnih umjetnika (2003-2004).

Kontakt: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti,
Lepušićeva 6, 10000 Zagreb, <https://www.fpzg.unizg.hr/>

E-pošta: viktorija.car@fpzg.hr

Lana Ciboci doktorandica je na poslijediplomskom doktorskom studiju informacijskih i komunikacijskih znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Radi na Edward Bernays Visokoj školi za komunikacijski menadžment. Predaje i na Hrvatskim studijima te na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Jedna je od autorica prvog istraživanja javnog mnijenja o medijskoj pismenosti u Republici Hrvatskoj. Uz Igora Kanižaja i Danijela Labaša urednica je knjige *Djeca medija. Od marginalizacije do senzacije*. Članica je hrvatskog tima *EU Kids Online* i Međunarodnog digitalnog projekta: elektronička knjiga o medijskoj pismenosti (*The Digital International Media Literacy eBook Project – DIMLE*). Članica je upravnog odbora Društva za komunikacijsku i medijsku kulturu u sklopu kojeg se provodi projekt *Djeca medija*, namijenjen medijskom odgoju djece i odraslih, kojem je 2017. godine dodijeljena prestižna europska nagrada Evens Foundation. Izvršna je urednica znanstvenog časopisa *Communication Management Review*. Znanstveni interesi: djeca i mediji, medijska pismenost, mediji i nasilje.

Kontakt: Edward Bernays Visoka škola za
komunikacijski menadžment,
Ratkajev prolaz 8, 10000 Zagreb, www.bernays.hr

E-pošta: lciboci@gmail.com

Zarfa Hrnjić Kuduzović docentica je komunikologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Diplomirala je i magistrirala na Filozofskom fakultetu u Tuzli, a doktorirala na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Autorica je dvije autorske knjige *Persuazija i odnosi s javnostima* (2008) i *Komercijalizacija i konvergencija medija* (2013) te koautorica knjige *Informisanje internetske generacije* (2016). Objavila je dvadesetak naučnih i stručnih radova. Rezultate svojih istraživanja prezentovala je na brojnim konferencijama u zemlji i regionu. Učestvovala je u nekoliko naučno-istraživačkih projekata. Akademsku godinu 2010./11. provela je kao gostujuća istraživačica na Univerzitetu u Arkansasu u SAD-u kao stipendistica fondacije Fulbright.

Kontakt: Univerzitet u Tuzli, Filozofski fakultet,
Tihomila Markovića 1, 75000 Tuzla, www.ff.untz.ba

E-pošta: zarfa.hrnjic@untz.ba

Željana Ivanuš doktoradnica je na Poslijediplomskom doktorskom studiju informacijskih i komunikacijskih znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Od akademske godine 2016./2017. vanjska je suradnica na kolegiju *Mediji i pravo djeteta* na Studiju novinarstva Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu. Sudjelovala je na nekoliko znanstvenih konferencija i objavila više radova. U fokusu njezina interesa su medijski samoregulatorni mehanizmi i njihov utjecaj na novinare i urednike, te novi komunikatori (građani novinari) i njihova uloga u proizvodnji medijskih sadržaja. Diplomirala je novinarstvo na Studiju novinarstva Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu. Dugi niz godina bavila se novinarskim i uredničkim poslovima (*Slobodna Dalmacija*, HINA, glavna urednica hrvatskog izdanja *National Geographic Junior*, honorarno surađivala s više tiskanih medija). Radi u državnoj upravi kao voditeljica Službe za informiranje.

Kontakt: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, <http://www.ffzg.unizg.hr/>

E-pošta: zeljana.ivanus@gmail.com

Jelena Jurišić docentica je na Odsjeku za komunikologiju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Diplomirala je i doktorirala je na Fakultetu novinarstva Moskovskog državnog sveučilišta Lomonosov u Rusiji. Na preddiplomskom i diplomskom studiju komunikologije na Hrvatskim studijima predaje osam kolegija iz područja novinarstva, teorije medija, konvergencije medija, društvenih medija i geopolitike. Objavila je dvadesetak znanstvenih članaka u domaćim i stranim časopisa te je jedna od urednika knjige *Audience Research Methodologies: Between Innovation and Consolidation* (2014). Sudjelovala je u nekoliko domaćih projekata i dvije međunarodne istraživačke mreže u okviru COST Action. Trenutno se bavi istraživanjem utjecaja medija na obitelj, političke komunikacije, društvenih mreža, suvremenog novinarstva i prikrivenog oglašavanja.

Kontakt: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji,
Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, www.hrstud.unizg.hr

E-pošta: jjurismic@hrstud.hr

Marijana Matović studentica je doktorskih studija na smjeru Studije kulture i medija na Fakultetu političkih nauka u Beogradu gdje je diplomirala Novinarstvo i komunikologiju te završila master studij iz Komunikologije. Na istom fakultetu od 2008. godine radi kao suradnica na Katedri za novinarstvo i komunikologiju. Sudjelovala je u brojnim istraživačkim projektima, među kojima su: EU-UNESKO projekat *Building Trust in Media in SEE and Turkey* (2016-2017); Global Media Monitoring Project 2015; COST ISO906 Transforming Audiences, Transforming Societies & ANR TRANSLIT Media and Information Literacy Policies in Serbia (2013); UNICEF i UNS Getting better – Building Capacities of Journalists in Serbia to be more Child Friendly and Establishing System for TV Programme Rating (2013); RRPP i Centar za medije Fakulteta političkih nauka u Beogradu „Profesija na raskršću – novinarstvo na pragu informacionog društva“ (2010-2012). Trenutno je zaposlena kao istraživačica na projektu „Rodna ravnopravnost i kultura građanskog statusa: istorijska i teorijska utemeljenja u Srbiji“. Kao autorica i koautorica objavila je nekoliko znanstvenih radova. Izlagala je na konferencijama u zemlji i inozemstvu. U fokusu njezinog istraživačkog interesa su promjene u medijima u zemljama u tranziciji, promjene u medijskoj publici, medijska i informacijska pismenost, medijsko obrazovanje, kritička pedagogija te participacija.

Kontakt: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka,
Jove Ilića 165, 11000 Beograd, www.fpn.bg.ac.rs

E-pošta: marijana.matovic@fpn.bg.ac.rs,
marijana.matovic@gmail.com

Leali Osmančević asistentica je na Odjelu za komunikologiju Hrvatskog katoličkog sveučilišta, vanjska je suradnica Odsjeka za komunikologiju na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu te doktorska kandidatkinja na Poslijediplomskom doktorskom studiju informacijskih i komunikacijskih znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Članica je Upravnog odbora Društva za komunikacijsku i medijsku kulturu te suradnica na projektu medijske pismenosti Djeca medija, u sklopu kojeg je koordinirala projekte preventivnih programa za suzbijanje međuvršnjačkog nasilja, te je suradnica na projektu „Djeca medija za medijski pismenu Hrvatsku“. Autorica je znanstvenih radova iz područja djece i medija, medijskog odgoja i etike u medijima kao i edukativnih publikacija o medijskom odgoju za djecu, roditelje, nastavnike i stručne suradnike.

Kontakt: Hrvatsko katoličko sveučilište,
Ilica 242, 10000 Zagreb, Hrvatska, www.unicath.hr

E-pošta: leali.osmancevic@unicath.hr

Stjepka Popović asistentica je na Katedri za društvene i humanističke znanosti Medicinskog fakulteta i Katedri za javno zdravstvo Fakulteta zdravstvenih studija Sveučilišta u Rijeci gdje izvodi nastavu na kolegijima *Seksualno zlostavljanje djece*, *Medicinska sociologija* i *Sociologija zdravlja i bolesti* za studente medicine, sestinstva, fizioterapije i radiološke tehnologije. Magistra je sociologije, sveučilišna specijalistica lokalne demokracije i razvoja te trenutno pohađa doktorski studij Socijalni rad i Socijalna politika na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Kao vanjska suradnica u razdoblju od 2011. do 2013. godine izvodila je seminarsku nastavu na kolegijima *Mediji i pravo djeteta* i *Novinarska etika* na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. U istom razdoblju radila je kao autorica i voditeljica programa prevencije nasilja među djecom i mladima u Savjetovalištu „Luka Ritz“ u Zagrebu. Objavila je nekoliko znanstvenih i stručnih radova, bila je glavna urednica znanstvenog časopisa *Jahr – European Journal of Bioethics*, uredila je dvije znanstvene knjige, izlagala je na više domaćih i međunarodnih konferencija, organizirala je dva domaća i jedan međunarodni znanstveni skup u području zaštite djece od zlostavljanja i dobiti djece u riziku. Njezin znanstveni i istraživački interes usmjeren je na seksualno zlostavljanje djece, medijsku prezentaciju i izvještavanje o djeci i socijalnim rizicima, te socijalne odrednice zdravlja i bolesti.

Kontakt: Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet,
Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini,
Braće Branchetta 20, 51000 Rijeka, www.medri.uniri.hr

E-pošta: stjepka.popovic@uniri.hr

Anja Stević studentica je Poslijediplomskog studija komunikacijskih znanosti na Sveučilištu u Beču. Prethodno je završila diplomski studij novinarstva na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Tijekom studija bila je demonstratorica na kolegijima *Vizualna kultura* i *Fotonovinarstvo*, završila je praksu na HRT-u te je sudjelovala u istraživanju o rodnoj reprezentaciji na nacionalnim televizijama u Hrvatskoj za koje je kao koautorica nagrađena Rektorovom nagradom za akademsku godinu 2014./2015.

Kontakt: University of Vienna, Faculty of Social Sciences,
Department of Communication, Währinger Straße 29,
1090 Wien, <http://publizistik.univie.ac.at/en/home/>

E-pošta: anja.stevic1@gmail.com

Lucia Vesnić Alujević doktorica je komunikologije. Doktorat iz političke komunikacije obranila je 2011. na Sveučilištu u Gentu, u Belgiji. Radila je u Europskom Parlamentu i Zajedničkom istraživačkom centru Europske komisije. Gostujuća je predavačica na Odsjeku za komunikologiju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Bavi se istraživanjem društvenih mreža i političke komunikacije, političkom ekonomijom digitalnih platformi, europskom javnom sferom i studijama publike. Sudjelovala je u više međunarodnih istraživačkih mreža i projekata. Objavila je preko trideset međunarodnih znanstvenih publikacija u području komunikacijske i političke znanosti i društvenih istraživanja znanosti i tehnologije (STS).

E-pošta: lucy.vessal@gmail.com

Rade Veljanovski redovni je profesor Fakulteta političkih nauka, Univerziteta u Beogradu, šef Smjera za novinarstvo i komunikologiju i rukovodilac Centra za medije FPN. Na osnovnim, master i doktorskim studijama predaje sedam predmeta od kojih su neki praktični novinarski, a neki iz područja teorije medija i medijske politike. Na Filozofskom fakultetu, Univerziteta u Novom Sadu, na master studijama Komunikološkog smjera, predaje *Javne medijske servise*. Deset godina bio je predavač na Visokoj školi novinarstva Medija plana u Sarajevu. Tijekom svog rada i stalnog usavršavanja boravio je na sveučilištima Georgia i Missouri u SAD-u, a posjetio je još nekoliko sveučilišta u Americi, Velikoj Britaniji i Njemačkoj. Objavio je četiri samostalne knjige iz područja medija, uredio pet zbornika s tekstovima iz teorije medija i medijskih istraživanja te objavio još pedesetak znanstvenih i stručnih tekstova u domaćim i stranim zbornicima i časopisima, na srpskom, engleskom, njemačkom i francuskom jeziku. Oko trideset godina bavio se novinarstvom, najviše na radiju. Bio je glavni i odgovorni urednik Prvog programa Radio Beograda i direktor Radio Beograda. Jedan je od osnivača Nezavisnog udruženja novinara Srbije.

Kontakt: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka,
Jove Ilića 165, 11000 Beograd, www.fpn.bg.ac.yu

E-pošta: rade.veljanovski@gmail.com

fpzg Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih
znanosti

Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Hanns-Seidel-Stiftung

Zagreb, 2017.

Zbornik radova sedme regionalne naučne konferencije *Vjerodostojnost medija: novinarstvo i ljudska prava* predstavlja značajan doprinos medijskoj analitici i medijskim istraživanjima u regionu i, kao takav, važan je i relevantan izvor ne samo naučnih saznanja o stanju medija i ljudskih prava u regionu nego i inovativnih istraživačkih i analitičkih pristupa, i u tom kontekstu može poslužiti kao podsticaj za dalja istraživanja studentima novinarstva, medijskih studija i komunikologije, kao i istraživačima i medijskim analitičarima. Rezultati predstavljenih istraživanja nude i izvanredan uvid u medijsko portretiranje ljudskih prava i depriviranih grupa u zemljama regiona. U tom smislu, i ovaj zbornik slijedi polaznu ideju same konferencije *Vjerodostojnost medija*, koja u posljednjih osam godina nastoji biti regionalni *hub* medijskih istraživanja i platforma za predstavljanje istraživačkih nalaza i rezultata, posebno mladih istraživača. Zbornik će, bez sumnje, naći svoj put do čitalačke publike u svim zemljama regiona, te im biti kvalitetan i relevantan izvor podataka i analiza, ali i značajna „podloga” i oslonac za dalje promišljanje važnosti i odgovornosti medija u promoviranju koncepta ljudskih prava u demokratskom društvu, ali i u izvještavanju baziranom na javnom interesu i inkluzivnom u pogledu svih različitosti i svih pojedinaca i grupa koji imaju želje i interesa da se njihov glas u medijima čuje, a njihov interes u društvu kroz medije prezentira.

izv. prof. dr. sc. Lejla Turčilo
Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka

Zbornik *Mediji, novinarstvo i ljudska prava* na 140 stranica predstavlja tri teme: *Mediji i ljudska prava*, *Izveštavanje o izbjeglicama i migrantima* te *Prava djece u medijima*, a sadrži i predgovor urednica te biografije autora. Svi radovi posve udovoljavaju uzusima znanstvenog diskursa te sadrže relevantnu i aktualnu bibliografiju. Osim

rada u prvom odjeljku, koji je više programatske i pregledne naravi, predstavljaju izvorna istraživanja te daju inovativni pogled na analiziranu problematiku, a sadrže i brojne grafičke, tabelarne i/ili slikovne priloge, čime dodatno informiraju čitatelja. Sve tri teme aktualne su i isprepletene, zbog čega se tekstovi nadopunjuju i prožimaju: izvješćivanje o maloljetnicima ili izbjeglicama postavlja pred medijske djelatnike brojne profesionalne i etičke izazove kojima, kako se pokazuje u navedenim radovima, nije uvijek bilo u praksi udovoljeno.

doc. dr. sc. Boris Beck
Sveučilište Sjever
Odjel za novinarstvo

U dvadesetprvom veku se pojmovi mediji, novinarstvo i ljudska prava teško mogu razdvojiti, jer prožimaju sve uglove jednog društva. Uz nove tehnologije koje omogućavaju pristup različitim (tradicionalnim, onlajn i društvenim) medijima, i pristup sadržajima svim starijim grupama, odgovornost novinara se povećava. Ipak, određena pitanja zahtevaju posebnu odgovornost. To su pre svega prava dece, i poslednjih nekoliko godina, izbeglička kriza sa kojom se Evropa suočava. Tim temama se ovaj zbornik bavi iz nekoliko različitih uglova. Tekstovi objavljeni u ovom zborniku su osvetlili, sa naučne strane, neke od tema koje su aktuelne u regionu i sigurno će doprineti boljem sagledavanju problema izveštavanja o izbjeglicama i deci u medijima. Istovremeno, možda će nagnati i same medije i novinare da promene ugao gledanja na ova dva pitanja, pre svega da počnu da koriste druge izvore informisanja u slučaju izbeglica, koji nisu vladine institucije, ili da prestanu da koriste decu kao temu na osnovu koje će bolje prodati novinu.

doc. dr. sc. Jelena Surčulija Milojević
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

ISBN 978-953-8174-05-6 (Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu)

ISBN 978-953-95835-9-8 (Hanns-Seidel-Stiftung)